

VIKING

Tidsskrift for
norrøn arkeologi

Bind VII

OSLO 1943

UTGITT AV
NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Redaksjon:
A. W. BRØGGER

I hovedkommisjon: JOHAN GRUNDT TANUM, OSLO

Klichéene fra A/S Cliché, Oslo — Trykt i A. W. Brøggers Boktrykkeri A/S, Oslo

INNHOOLD

	Side
Gutorm Gjessing: Hesten i førhistorisk kunst og kultus	5
Hesten i bronsealderens og steinalderens kultus, s. 5. — Hestefremstillinger på gullbrakteatene, s. 22. — Hesten i folkevandrings-tidskunsten, s. 42. — Hestekultus i gravskikken i merovingertid og vikingtid, s. 57. — Fra solhesten til Sleipne, s. 65. — De gamle tradisjoner, s. 92. — Hovgydja på Oseberg, s. 105. — Den sammenhengende linje, s. 125. — Noter, s. 134. — Litteratur, s. 140.	
Robert Kloster: Tradisjon og impuls	145
Fritz C. Skaar: Bruken av jernaldersverdene	165
Charlotte Undset Thomas: Norsk arkeologisk litteratur 1942—43	203
Norsk Arkeologisk Selskap	207

Planche I—VI

Gutorm Gjessing

HESTEN I FØRHISTORISK KUNST OG KULTUS

Plansje I—VI.

HESTEN I BRONSEALDERENS OG STEIN- ALDERENS KULTUS

Solhesten fra Trundholm! — „Atter har den danske Jord aabnet sig for et av de Fund, der strax reiser Opmærksomheden og altid vil bevare den. Efter Guldhornene og Sølvkjedlen maa Solbilledet nævnes som det betydeligste, der nogensinde er fremdraget i Danmark, tilmed da det hidrører fra endnu fjernere Tid.“ Slik introduserte Sophus Müller solhesten fra Trundholm.¹ Og han fikk rett. Den står ennå som den praktfulle ouvertyre til studiet av viktige sider av dansk og nordisk religionshistorie. Den „kaster Lys over Aandsliv og Religion i Folkenes fjærne og dunkle Fortid.“

Ved Sophus Müllers fortrinlige behandling av Trundholmbildet er det helt godtgjort at der er et produkt av hjemlig dansk kunstindustri fra hans IV. tidsgruppe. Både i sin ytre form og sitt symbolske innhold

Professor dr. Nils Lid har gjort meg den store tjeneste å se gjennom manuskriptet, og har gitt meg flere gode råd. For denne hjelp skylder jeg ham hjertelig takk. Sitatene fra Edda-kvedene er tatt fra *Edda-kvæde. Norrøne fornsongar*. På nynorsk ved Ivar Mortensson-Egnund, Oslo 1928, — og fra Gylfaginning: *Den norrøne gudeheimen. Gylfaginning og gudeseignene i Skáldskaparmál or Snorre-Edda*. Umsett av Enok Opsund, Oslo 1929. Av andre kildeskrifter, som er sitert i omsetting kan særlig merkes *Gulatingslovi*. Frå gamalnorsk ved Knut Robberstad, Oslo 1937, Tacitus: *Folk og seder i Germania*. Frå latin ved Halvdan Koht. 2. utg., Oslo 1928 og *Soga um Volsungane*. Umsett fraa gamalnorsk av Torleiv Hannaas. 3. utg., Oslo 1924.

er solbildet fra Trundholm et utslag av dansk ånd. Likeens har Sophus Müller godtgjort på en overbevisende måte at det er et votivstykke.

Som så mange andre prektige oldfunn har også Trundholm-bildet lidt den vanskjebne, at det er blitt pløyd tilfeldig opp, slik at den sakkyndige undersøkelse først kunne bli foretatt etter at funnet ble gjort. Verdifull kunnskap om funntilhøvene er dermed gått tapt. Men enkelte viktige trekk kunne det likevel skaffes greie i.

Trundholm Mose er et stort, tørt myrområde. Midt i dette område ligger Trundholm som et noe høyere parti enn myra ellers. Selv ikke i bronsealderen kan myra ha vært særs bløt. Den har i hvert fall vært tilgrodd da solbildet ble lagt ut der. Det var nemlig tydelig at det ikke har vært gravd ned, det har vært lagt på overflata, der det ble liggende til myra grodde opp over det. Solbildet har åpenbart vært brukket sund før det ble lagt ned, for stykker av det ble funnet over en større flekk, og myra har aldri vært dyrket før den dag ploget dro hesten opp av jorda. Den kom med hodet først. Da det så ble pløyd tilbake igjen, kom solskiva for en dag. Og ved å lete etter fant mannen mange stykker av vognstillingen. Ved Nationalmuseets undersøkelse ble det så gravd 4 m² omkring, — det ble da funnet en hel del fragmenter av hjulene og stykker av gullbelegget til solskiva. Noen av dem lå djupere enn ploget hadde nådd, i fast og fuktig myrjord.

Det kan ikke være nødvendig å beskrive et så berømt funn som solbildet fra Trundholm (pl. I:1). Det skal bare bli presisert at både hesten og solbildet er plassert på samme understell. Vogna er med andre ord ikke noen solvogn i og for seg. Dette blir ytterligere poengtert ved at hesten i virkeligheten står på et firhjul understell, men ved å forlenge midtstanga i dette understell har en kunnet føye til den hjulstilling som solskiva er plassert på. Vi ser av dette at det ikke kan ha vært den forestilling at sola kjører i ei solvogn, som har diktert vogna under bildet. Sola er blitt dradd direkte av hesten, noe en også ser av et par hemper til ei snor som har gått rett fra hest

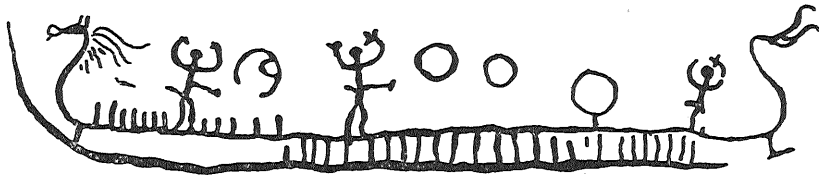

Fig. 1. Skipshesten fra Bakkehaugen i Skjeberg, Østfold.

til solbilde. Helt tilsvarende fremstillinger er også kjent annet steds fra. Mest kjent er et fragment av et sølvbelte fra Syros med innpunslete figurfremstillinger.² En ser her blant annet solskiva bli dradd av et firbeint dyr. Dette kan imidlertid avgjort ikke være noen hest, men lar seg ellers vanskelig bestemme på grunn av den fragmentariske stand stykket er i.

Sophus Müllers tolkning av Trundholmbildet som en miniatyr-kopi av et større kultbilde, som ble ført rundt på hjul, virker svært tiltalende. I seg sjøl er det da et votivbilde, gjort for å ofres til solguddommens ære. Det er også kjent andre slike votivstykker, som er miniatyrer av virkelige kultbilder, slik som f. eks. den kjente Strettwegvogn, som fremstiller et helt kultisk opptog.

At den solkultus, som Trundholmbildet bærer bud om, har vært en fruktbarhetskultus, som først og fremst hadde som oppgave å fremme fruktbarheten i jorda, er høyst trolig. Det setter med en gang hesten inn i det rette tilhøve til solkulten og samtidig til fruktbarhetskulten.

Det er sannsynlig at votivsaker, som er lagt ned i myr eller vatn, i det hele hører inn i fruktbarhetskulten. Regn og dermed vatn er over alt symbol på fruktbarhet. Det gjelder i jordbrukskulturer, men det gjelder også i primitive fangstkulturer. Det kan her minnes om den taciteiske Nerthus-dyrking i Danmark, hvor det heter: „Etterpå blir vogna og klæda og — um ein torer tru det — sjølge guddomen tvetta i ei avgøynd tjørn. Trælar gjer arbeidet, og dei blir straks gløypt av same tjørna. Derav ein løyndomsfull redsel og ei heilag vankunne um kva det er som berre daudevigde menner fær sjå“.

I det store indiske hesteoffer, som en må tro er gammel indogermansk arv, opptrer hesten som representant for sol- eller himmelguden, som virker som fruktbarhetsgud. Ofringa skjer for å skaffe rik grøde. Før denne ofring finner sted blir offerhesten, sammen med tre andre, likeens gullprydete hester, spent for ei gylt vogn og kjørt til et vatn for å bli badet. Etter denne seremoni, umiddelbart etter at hesten er drept, legger Mahisi, den første dronning seg inntil det ennå varme dyr. Begge blir dekket av et teppe og kvinnen legger hestens penis i skjøtet sitt, mens offerpresten fremsier et rituale.³ Det er tydelig at badet, d. v. s. vatnet, her virker fremmede på avlekraften hos hingsten. På noe liknende måte virket vatnet i Nikolas-kulten i Eidsborg i Telemark. Hver Jonsoknatt bar de St. Nikolas-statuen fra kirka og rundt Eidsborgtjernet tre ganger og „tvådde å lauga hann der so henn sille avtvå deira synder, hell som andre fortel for at hann sill skaffa gott år.“⁴ Og for så endelig å nevne et eksempel fra en noe annen kant av verden, kan det minnes om at vi møter vatnet som fruktbarhets-symbol også på sørafrikanske bergmalinge. En finner eksempelvis kultiske regnseremonier, der regngudinna lar regnet, i form av en tjukk stråle, nå ei liggende, gravid kvinne, mens en hel del mennesker, åpenbart menn, klatrer opp over regnstrålen.⁵

Vi har derfor ingen grunn til å tvile på at den solkultus, som Trundholmbildet minner om, har vært en fruktbarhetskultus.

At dette samband mellom hesten og soldyrkinga, som Trundholmbildet gir uttrykk for, ikke er noe isolert fenomen. viser dels helleristingene, dels rakeknivene. Det er ganske åpenbart at det har vært en forestillingskombinasjon med djupe røtter i bronsealderens religiøse tro. I det svenske tilfang av helleristinger finner en flere fremstillinger, som må tolkes på samme måte som Trundholmhesten.⁶ De norske jordbruksristninger er ennå for lite undersøkt og publisert til at vi kan vurdere deres religionshistoriske stilling fullt ut. Men også fra vårt eget tilfang kan en dra fram interessante eksemplarer på hestens tilknytning til solkulten.

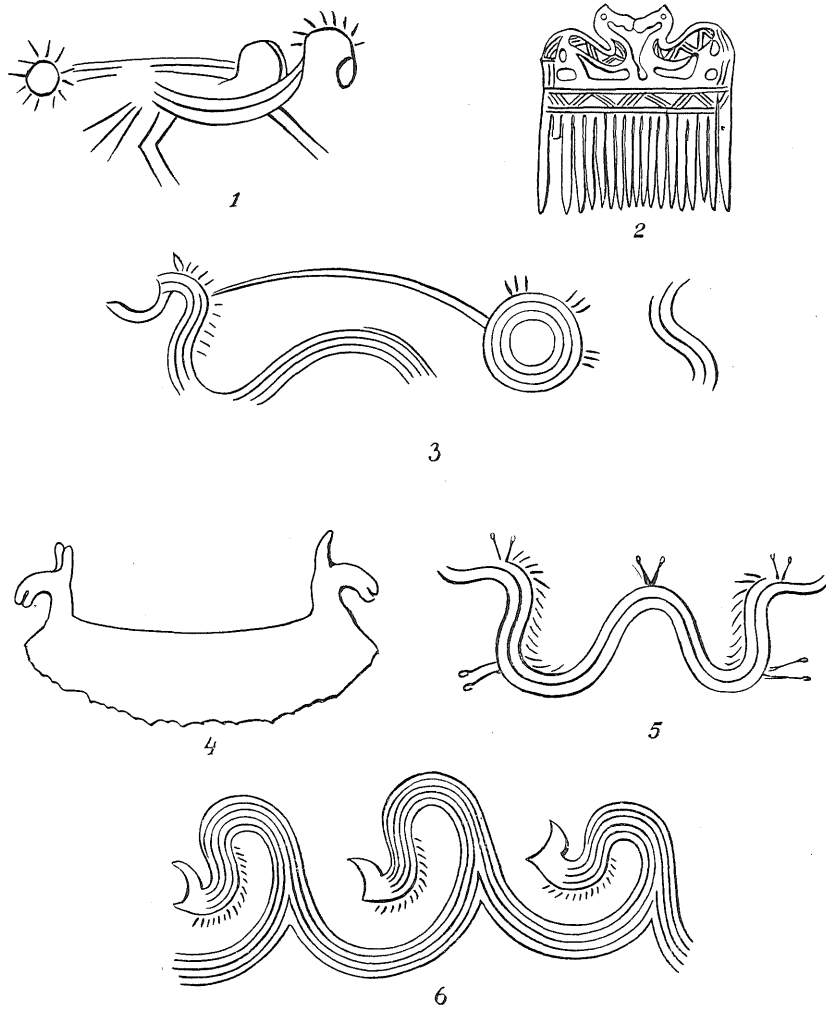

Fig. 2. Hester i dansk kunst fra yngre bronsalder.

Av fremragende interesse er såleis ristningene fra Fordal i Hegra, Nord-Trøndelag. På to forskjellige bergflater er fremstillingene begge steder et solbilde omgitt av en mengde hestefigurer (pl.I:2). Soltegnene, som begge steder er representert av en stor spiral, må etter vilkårene på stedet tilhøre det eldste skikt av figurer på begge bergflater, mens hestene øyensynlig er blitt til i løpet av et lengre tidsrom. Th. Petersen har derfor gitt den tolkning av disse ristninger, at hestene representerer offerdyr, som er hogd inn etter hvert som solofrene ble brakt.⁷ En noenlunde tilsvarende idé ligger åpenbart til grunn for en helle-ristning på Alkerød i Berg, Østfold (Alkerød III).⁸ På en nesten loddrett vegg av en liten bergknaus er det her øverst hogd inn et solhjul og under det ialt 15 skipsfigurer av litt ulike typer og åpenbart kommet til suksessivt. Helt til venstre på bergveggen står solguden sjøl og tar mot offergavene. Han er væpnet med øks og sverd. Til skjold har han et solhjul og hodet er formet som et nytt solhjul. Ristningen må utvilsomt tolkes på samme måte som Fordal-feltene, bare at offerhestene her er remplasert av skip. Det kan ikke bli innvendt mot en slik tolkning at skip snautt nok kan ha gått inn som offergaver. Vi vet tvert om at så har vært tilfelle. Fra jernalderen kan nevnes skipsfunnene, som går tilbake til keltisk jernalder (Hjortspring). Og at skip har gått inn mellom offergavene til solguden i bronsealderen også, får en interessant bekreftelse i det berømte funn fra Nors med omlag 100 små gullbåter med solbilde på båtsidene, som lå pakket i hverandre og stappet ned i et leirkar. Skip og hest opptrer med andre ord på disse ristninger som likeverdige symboler.

Denne ekvivalering av skip og hest, som vi også kommer til å finne i bildefremstillinger fra jernalderen, illustreres best av alt på en av ristningene fra Bakkehaugen i Ingedal, Skjeberg, Østfold (Bakkehaugen III). Hovedfiguren på ristningen er et stort, 2.42 meter langt skip med tre sverdbærende, phalliske adoranter og dessuten fire solsymboler (fig. 1). Forstevnen av skipet ender i et hestehode med spisse ører og lang, flagrende man, mens akterstevnen derimot er

formet som en vaiende hestehale. Hestehodet er tydelig og stilsikkert, og kan med visshet tidfestes til yngre bronsealder, snarest VIII. tidsgruppe. Så sikkert er dette hestehode i stilkjensla, at en ristning som denne i høy grad nærmer seg det vi må kalle kunst. Et liknende, om ikke fullt så typisk eksempel på skip med hestehode i forstevnen og hale i akterstevnen har vi på en av ristningene på Lille Østby i Skjeberg, Østfold (Lille Østby I).⁹ Solbildene på skipet fra Bakkehaugen viser tilknytningen til soldyrkinga. På disse to ristninger er hesten og skipet blitt en uløselig enhet.

Hestehodet på skipet fra Bakkehaugen fører til at vi kan bestemme dyrehodene på en del andre helleristningsskip som hestehoder. Først og fremst gjelder dette det prektige skip på Brandskogristningen i Uppland, hvor hestekarakteren er poengtert ved tydelige hestører. Brandskogskipet blir båret av en mann, som griper om aktre kjølende. Det er derfor, og sikkert med rette, blitt oppfattet som bildet av et offerskip, som av mannen blir overlevert guddommen.¹⁰ Dette motiv — en mann som bærer offerskipet — er kjent fra flere andre ristninger, både i det svenske og det norske tilfang. Mannen kan være sterkt phallisk og er en enkelt gang utstyrt med hornet hjelm (Almgren fig. 45:a). Motivet støtter da også sterkt under den oppfatning at den nevnte ristning fra Alkerød fremstiller skipene som offergaver til solguden, helt som hestene på Fordal-ristningene.

Johs. Brøndsted publiserte for en del år sia noen rakekniver fra yngre bronsealder med fremstilling på bladet av solskiva som blir trukket av en hest.¹¹ Det er med andre ord helt samme motiv som Trundholm-bildet, hvor vogna jo måtte oppfattes som understell til hele figurkombinasjonen, ikke som solvogn. De rakekniver, som Brøndsted offentliggjorde, skriver seg fra VII. tidsgruppe, og de har betydelig interesse i mer enn ei lei. Dels gir de et nytt bevis på den sakrale karakter rakeknivene har. Dels viser de at hesten spiller en nok så fremtredende rolle i yngre bronsealders ornamentikk, idet de godtgjør at bevisstheten om hestemotivet er holdt fast, selv om den

ornamentale omforming er drevet nok så vidt. Dyrene på disse kniver kan bestemmes helt sikkert som hester ved hjelp av ører og man, men de er ellers svært sterkt stilisert. På en av dem mangler til og med alle lemmer, slik at hesten har fått et helt slangeaktig utseende (fig. 2:1,3). Denne kniv, som skriver seg fra Kettinge på Lolland, har dermed krav på særlig stor interesse.

Denne slangehest er ikke noen nyhet i bronsealdersmaterialet, hvor den særlig ser ut til å opptre på rakekniver. Sophus Müller har æren av å ha påvist slangehesten på rakeknivene i sin fortrinlige avhandling, *Billed- og Fremstillingskunst i Bronzealderen*.¹² Han har her klargjort utviklingen fra den noenlunde normalt bygde hest. Etter hvert blir beina kortere og kortere inntil de til slutt er helt forsvunnet, samtidig som kroppen blir dradd ut i lengden og får de karakteristiske ormebuktninger. Imidlertid er det grunn til å tro at denne utvikling ikke er å se som noen rent ornamental omforming av hestemotivet. Den ser også ut til å måtte være diktert, eller i hvert fall å være fulgt av bestemte religiøse forestillinger.

Dette går fram av det merkelige votivfunn fra Faardal, som skriver seg fra sen bronsealder. Blant de mange saker i Faardal-funnet interesserer her i første rekke de gjenstander, som i seg sjøl har hatt kultisk karakter. Foruten de hornete dyrehoder på lange, krumme halser, kommer her først og fremst slangehesten og den vesle kvinnestatuett i betraktning (pl. II:1). Det er åpenbart at alle disse figurer har vært festet til et felles understell. Kvinna er naken, bortsett fra et kort frynseskjørt av bronsealderens vel kjente form, som fram for alt er blitt berømt gjennom Egtvet-funnet. Dessuten har hun halsring. Hun sitter på kne. Med venstre hånd griper hun om høyre bryst. Høyre hånd holder hun løftet, og har tydeligvis holdt ei snor e. l. Slangehesten har utpreget hestehode og spiralrullet hale. Den har vært festet til underlaget med to tapper. Det virker helt overbevisende når G. Rosenberg har tolket den vesle kvinnestatuett som ei fruktbarhetsgudinne, som kryster høyre bryst for dermed å spre fruktbarhet omkring

seg. Likeens er det trolig riktig, når han har ment at hun opphavelig har vært tenkt kjørende med slangehesten.¹³ Hans oppfatning er her blitt akseptert av flere, blant annet av Johs. Brøndsted i Danmarks Oldtid II, Bronzealderen.

Det er tydelig nok at det ikke er rent dekorative grunner som har gjort at Faardal-hesten er blit en slangehest. På den andre sida er det ikke lett å definere den symbolske skilnad mellom de to så ulike hesteformer. I Faardal-funnet har vi slangehesten i samband med ei fruktbarhetsgudinne, mens Trundholm-hesten har tilknytning til solskiva, som igjen etter Alkerød-ristningen og også andre ristninger å dømme, har vært personifisert som en mannlig guddom. På rakeknivene finner vi imidlertid at slangehesten trekker solskiva (fig. 2:3), helt som Trundholm-hesten, slik at vi ikke kan binde den ene hesteform til en mannlig og den andre til en kvinnelig guddom heller. Vi tvinges derfor til å stille dette spørsmål åpent.

På helleristningene opptrer ormen påfallende ofte sammen med skip. Ormen bukker seg da like over esinga på skipet, samme motiv som også forekommer på en dansk rakekniv fra Gjerum i Hjøring, Jylland. I tilslutning til ormene på helleristningene har Oscar Almgren dradd inn en del religionshistorisk tilfang, som klart nok viser ormens karakter av både solsymbol og fruktbarhetssymbol.¹⁴ Det er derfor sikkert at slektskapet mellom det symbolske innhold av orm og hest må være uvanlig nært. På den andre sida ser det heller ikke ut til å være full identitet, heller ikke mellom ormen og slangehesten. På rakekniven fra Vedstrup, som ofte er avbildet, ser en et skip med to sittende menn med hornete hjelmer og med øks og sverd. Ved sida av dette skip står en mann med en orm like bak. Men dessuten finner en, langs med eggen, en slangehest, som trekker solskiva. Hestekarakteren av dette dyr er markert ved ørene, ganske korte for- og bakbein, foruten av halen. Den orm som er plasert bak mannen har imidlertid ingen av disse artsmerker, og må derfor vise til en skilnad i det symbolske innhold mellom dem.

Det ligger i alle høve nær å se slangehestene som ei sammen-smelting av to mer eller mindre identiske sol- og fruktbarhetssymboler (hest og orm) på samme måte som hesten og skibet var blitt til en enhet på ristningene fra Bakkehaugen og Lille Østby.

De sterkt stiliserte slangehester på rakeknivene viser igjen at de små dyrehoder, som så ofte avslutter spiralene i yngre bronsealders ornamentikk, også må være tenkt som hestehoder (fig. 2:6). At hesten har hatt en veldig sterk posisjon i bronsealderens motivrepertoar er tidligere blitt fremhevd sterkt av Sophus Müller i hans før siterte avhandling, *Billed- og Fremstillingskunst i Bronzealderen*. Som regel har dyrehodene som avslutter de ornamentale spiraler oppstående ører og man, slik det tydelig går fram for eksempel av et hengekar fra Kamfjord i Sandar, Vestfold (C. 7104). Nevnes kan også det vakre hengekar fra Fredriksstad, avbildet *Det norske folks liv og historie I* s. 64 plansje. Mana er likevel atskillig tydeligere markert på hengekaret sjøl enn det ser ut på avbildningen. Det er her samme dyrehode som vi fant på slangehestene. Og at hestehodet, eller forparten av hesten, kunne representere hesten som religiøst symbol, ser en av helleristningsskipene med hestehoder i stevnene, og av rakekniver, hvor en eksempelvis ser forpartene av hester, forenet to og to til noen besynderlige skapninger med hestehoder i begge ender¹⁵ (fig. 2:5). Også Sophus Müller hevder at disse er hester.

Svært tydelige hestehoder finner en ennvidere på den vesle trekrakk fra Byneset, Sør-Trøndelag (pl. II:2). Som sentralmotiv er her solhjulet, og på begge sider av det ligger en slangeliknende figur med et tydelig hestehode i hver ende.¹⁶ Det er med andre ord helt samme motivkombinasjon, som vi møter på rakeknivene. Hestehodene minner sterkt om hodene i stevnene på Brandskog-skipet, men hestekarakteren er ennå tydeligere poengtert ved at kjeften også er fremstilt, halvt åpen.

Sophus Müller har i *Bronzealderens Kunst* hevdet at dyrehodet som avslutning av ornament-spiralene er utviklet av det fuglemotiv, som han ser som italsk kunstnerisk importgods. I så fall møter vi

da samme fenomen i bronsealdersornamentikken, som på gotlandske bildesteiner fra folkevandringstida. Her blir månesigden på spanske gravsteiner formet om til en båt for å høve inn i den hjemlige forestillingskrets, som knytter seg til bildesteinene. I yngre bronsealder formes det italiske fuglehode om til et hestehode. Men likesom hesten er også fuglen et solsymbol. Og det er ting som tyder på at den, i hvert fall i ei kortere tid, har tatt konkurransen med hesten opp. Også her gir rakeknivene interessante opplysninger.

Da rakeknivene i seg sjøl må oppfattes som kultiske redskaper, må også hestehodene, som ofte danner skaftet på dem, sikkerlig ha samme kultiske betydning. På rakeknivene opptrer hestehodet først i IV. tidsgruppe, altså i samme tid, som solhesten fra Trundholm ble laget. Sophus Müller har gjort greie for den typologiske utvikling av disse hestehoder. Han har vist hvordan de opphavlig er heller naturalistisk formet med hengende mule og to spisse, oppstående hestører, men at de senere blir sterkere stilisert, mulen kan utformes som ei rund plate og ørene er samlet i en trinn tapp.¹⁷ Har hestehodet som skaftavslutning hatt kultisk betydning, forstår vi også, hvorfor de danske gullmeder i yngre bronsealder har hatt det så travelt med å forsyne innførte gullkar med hestehode-hanker, slik vi finner i de store danske funn fra Boeslunde og Lavindsgaard. At disse gullkar har vært til rituelt bruk, er i og for seg sannsynlig, og blir vist helt sikkert ved Boeslunde-skatten. Den ble gravd opp på toppen av en høyst merkelig haug, som er blitt formet kunstig, slik at den hevet seg i tre terasser. Det er vanskelig tvil om at dette har vært et kultsted.¹⁸ Og at det nettopp ble hanker med hestehoder de ble forsynt med, viser at de har vært brukt i den rituelle soldyrking. Gullet har i det hele tatt stått i nært samband med soldyrkinga. Solskiva på Trundholm-bildet var av gull, likeens solbåtene fra Nors.

Særlig på rakekniver fra VII. tidsgruppe, ser det ut til at fuglehodet har trengt bort hestehodet fra rakeknivskaftene. Dette gjelder også kniver fra VIII. tidsgruppe. Denne fuglefigur betegner etter Sophus

Müller, som nevnt, et italisk lån i Norden, men er i siste instans visstnok av orientalsk opphav.¹⁹ Den har sin interesse fordi den hos de fleste indoeuropéiske folk støtt blir kombinert med solhjulet, sammen med skipsfigurer og hester. Den må derfor også bli sett som et solsymbol.

Imidlertid greier den åpenbart ikke å trenge hesten bort som solsymbol i det religiøse forestillingsliv i skandinavisk bronsealder. Mens skaftene på disse rakekniver fra VII.—VIII. tidsgruppe blir utstyrt med dette fremmede fuglehode, er det nettopp i denne tid, at hesten i de mest fantastiske former boltrer seg på knivbladene. Det er ganske tydelig at hesten hele tida har vært et vanlig og mye brukt solsymbol ved sida av fuglen. En bronsekam fra Østbirk i Voer herred fra VIII. tidsgruppe blir kront av to etter måten naturalistiske og velformete hester (fig. 2:2), mens en liknende kam fra Kvern, øst for Flensburg, har to fuglefigurer anbrakt i helt samme stilling.²⁰ Her har hest og fugl derfor tydeligvis hatt samme betydningsinnhold. Og på sene rakekniver fra IX. tidsgruppe ser vi så at hesten har erobret tilbake plassen sin på rakeknivskaftene. Et eksemplar fra denne tid fra Hammer i Vrads herred har en sterkt skjematiskert hest — påfallende lik de vanlige hestefremstillinger på helleristningene — stående på overkanten av bladet (Bronzealderens Kunst fig. 183), og et annet fra Svendborg Mark, Sunds herred, har et hestehode i hver ende av bladet (fig. 2:4).

Særlig gjennom bildesteinene fra Hæggeby (pl. III:1) og Hablingbo (fig. 5:2) er det slått fast at hingstekampen, som ledd i den religiøse kultus, i hvert fall rekker tilbake til folkevandringstida. Det er da unektelig av stor interesse at Oscar Almgren mener en har lov til å tolke en av bildefremstillingene på gravhellene fra Kivik som en hingstekamp.²¹

Øverst på denne helle ser en fire (bakbunne?) menn og bak dem en mann som kjører ei firhjult vogn med to hester. Nederst er et underlig, ganske åpenbart et kultisk opptog. Først går en mann med

armene oppstrakt i adrantstilling og bak ham følger åtte besynderlige figurer i fotside kapper og visstnok med et slag hetter, mulig formet som et fuglehode e. l. i likhet med den merkelige, vesle bronsefigur med fuglemaske fra Glasbacka i Halland. Mellom dette opptog og vogna øverst finner vi så de to hester, som er antatt å være fremstilt kjempende. De reiser seg skrått på bakbeina, som om de steilet, og Almgrens tolkning må i det hele ses som svært sannsynlig. At hestekampen her i så fall har kultisk betydning går klart nok fram av det selsomme opptog av kappeklædde personer nederst på hella.

Sikrere er for så vidt hestekampen på en helleristning fra Backa egor i Brastad sn., Båhuslen, forutsett da at Baltzers oppfatning av dyrene er riktig.²² En ser her to motstilte hester, begge kraftig poengtert som hingster. Hodene er tegnet helt i hverandre, tydeligvis for å uttrykke at hingstene bites. Ristningen ellers har et rikt og mangslungent innhold. Blant dette merker en seg to andre hester. De er fremstilt over hverandre og med beina mot hverandre. Den ene ligger med andre ord med beina i været. Dette er underlig nok, fordi det er den eneste figur på hele dette innholdsrike ristningsfelt, som er tegnet denne veien. Det ser derfor ut til at det virkelig har vært meninga å fremstille den liggende. Det ville da være fristende å tolke disse to hester som den seirende og den tapende part i hestekampen. For under senere tiders hestekamper ga hestene seg ikke før den ene eller begge kombattanter lå lik på valplassen. Med dette får det nå være som det være vil. Men at de to først nevnte hester er fremstilt i kamp, er i hvert fall sannsynlig.

Først på Trundholm-hestens tid er det at vi i det arkeologiske tilfang kommer til å stå ansikt til ansikt med bronsealderens hestekultus. Men dermed er naturligvis ikke sagt, at vi i dette tilfang av bildekunst og ornamentikk har fått tak i opphavet til denne dyrking av hesten som sol- og fruktbarhetssymbol. Tvert om viser Trundholmbildet at vi her står overfor en fullt utviklet kultus, som må være resultatet av

en langvarig framvokster. Selv om en sjølsagt ikke teoretisk kan avise den tanke, at hestekulten er grodd fram i Skandinavia i eldre bronsealder på grunnlag av sterke påvirkninger ute fra, ligger det nær først å undersøke, om den også her oppe kan følges bakover i steinalderen. Det er da nødvendig å skissere det kulturmiljø vi får å gjøre med i noen ganske få streker.

Den overdådige danske bronsealder er uten tvil grodd naturlig fram av dolktidsmiljøet der sør. Naturligvis har den svære handelsaktivitet, som skapte den veldige metallimport, ført med seg at fremmede impulser fra ulike kanter filtret seg kanhende sterkere enn før inn i det hjemlige kulturmiljø. Men det var likevel ikke nok til å skape noe sosialt eller etnisk brudd i tradisjonslinjen. Derimot har de senere års forskninger gitt ei virkelig landvinning i studiet av de sosiale og kulturelle forutsetninger for dolktidskulturen. Den gamle oppfatning, at dolktidskulturen er en naturlig fortsettelse av den megalittiske ganggravskultur, om enn med innblanding fra stridsøkskulturene, har vist seg ikke å være riktig. J.-E. Forssander stilte i 1936 problemet opp helt omvendt, idet han hevdet at dolktidskulturen i første rekke var utviklet av stridsøkskulturene, men riktignok med påvirkninger fra megalittkulturen. Og særlig C. J. Beckers og Johs. Brøndsteds studier senere har vist at Forssander i sin problemstilling grep riktig.²³

De etniske motsetninger i ganggravstida mellom megalittikere og nyinnvandrete stridsøksfolk endte med at de siste fikk overtaket. De gamle fangstfolk som prøvde å holde oppe tradisjonene fra eldre steinalder, var på forhånd dømt til å bukke under i denne kamp om den sterkeres rett. Det ble følgelig stridsøksfolkene som i første rekke kom til å diktere utviklingen framover. De har åpenbart ligget som et aristokratisk overklasseskikt gjennom hele dolktida, noe som kan forklare den økonomiske tyngde, som har dannet basis for bronseimporten. Skal vi ha håp om å følge hestekulten bakover inn i steinalderen, blir det derfor gjennom dolktid og inn i de snorkeramiske stridsøkskulturer vi får søke. Dette er viktig av flere grunner.

Den omvurdering av dolktidskulturen, som er referert her, virker bare som en velgjørende logisk konsekvens av den oppfatning som har trengt mer og mer gjennom, at stridsøkskulturene betegner det avgjørende indoeuropéiske framstøt mot Skandinavia. Det blir først nå mulig å følge en fullt sammenhengende linje i utviklingen fra stridsøkskulturene og over i bronsealderens og jernalderens germanske kulturformer her nord. Nå har videre Otto Rydbeck i flere arbeider gått sterkt inn for den idé at det var stridsøksfolkene som bragte tammhesten til Skandinavia.²⁴ Han hevder at bare ut fra den tanke, at det etter måten vesle og fåtallige stridsøksfolk har vært et utpreget rytterfolk, finner den slagkraft og den bevegelighet dette folk nødvendigvis må ha hatt, sin naturlige forklaring.

I denne tanke har Rydbeck fått tilslutning fra en hel del forskere, som J.-E. Forssander, Sune Lindqvist, Gordon Childe, Johs. Brøndsted og andre. Den bærer da også i seg sjøl på stor sannsynlighet. Og det kan heller ikke vises til noe som taler avgjørende mot teorien. Riktignok er det i et tilfelle funnet en noe skadd humerus av hest sammen med eldre ganggravstids keramikk i ei myr ved Asmåsa i Färs, Skåne. Men det er høyst tvilsomt om en kan tillegge dette enestående funn avgjørende betydning. Alle andre daterbare funn av tammhest, og de er ikke rent få, ligger så sent i tid, at de ikke strir mot denne tanke at tammhesten er innført av stridsøksfolkene.

Jeg skal ikke her komme inn på de vanskelige spørsmål om opphavet til stridsøkskulturene, et problem som sikkert ikke er endelig løst ennå. Fra Holland til Det kaspiske hav, fra Finnland til Sveits vasker bølgene fra dette opprørte folkehav. Over disse svære områder har stridsøksfolkene bredt seg på uvanlig kort tid. Vi må tenke oss dem som ridende horder, noe i likhet med „hyksos“-folkets erobring av Egypt, hunnernes, eller ennå senere Djingis-Kåns mongolerhorders veldige ekspansjon inn over Asia og Europa. Rent teoretisk sett ville det være nesten utrolig om ikke hesten kom til å stå som et hellig dyr for slike rytterfolk. Det kan minnes om den venerasjon

araberne omfatter hesten med. Spørsmålet blir da om det lar seg arkeologisk bevise at hestekulten rekker bakover i steinalderen.

Svært viktig er funnet fra Ullstorp, sørøstligst i Skåne.²⁵ I 1900 ble det her funnet et kraniefragment av hest ved regulering av ei å. Kraniestykket består fram for alt av et større pannefragment. Og det som gir det den største interesse, er at det er slått inn snarest en dolk av flint omlag 4 cm djupt midt i panna. Dolken har hatt etter måten smalt blad, og kan bestemmes som enten en lansettformet dolk, i hvertfall har den vært av en type, eldre enn de breie dolker med utsvinget skaftende fra yngre dolktid. Funnet skulle derfor kunne tidfestes til eldre dolktid. Det har med visshet kunnet bli konstatert at hesten har fått slått dolken inn ennå mens den levde. Pannebeinet er 2—3 mm tjukt, der dolken sitter, den er derfor rimeligvis slått inn med ei klubbe, og er brukket da slaget traff den.

Det er åpenbart nok at vi ikke har med et vanlig hesteslakt å gjøre. Vanlig slaktning kan vanskelig tenkes å ha foregått på denne måte. Rydbeck mener at en hest i de tider ville være slaktet med ei langskaftet flintøk, idet han viser til at hestene i Osebergfunnet var halshogd. Jeg tror ikke det er riktig. Med hestene i Osebergfunnet må vi i høy grad regne med den mulighet at slaktinga er foregått etter et bestemt kultisk rituale. De opplysninger vi har om slakteskikker i senere tider, viser at hestene under tida er blitt slått med slegge etter å ha fått bind for øynene. I så fall ble de ikke stukket før en tok til å nytte kjøttet. Eller også er hesten bare blitt stukket, da gjerne i brystet. Stikking ser ut til bare å være vanlig hvor det gjaldt å dra nytte av hestebloodet.²⁶ Ellers er jo den vanlige slaktemåte at en svimeslår dyret med slegge før det blir stukket. Dolken, som Ullstorphesten er drept med, er slakteteknisk sett overflødig. Skulle den hatt noen praktisk betydning måtte den ha sittet i brystet, halsen eller andre steder, hvor den møtte ei kraftig blodåre. Dersom de i dolktid har latt hestekjøtt gå inn i den vanlige meny, er det høyst sannsynlig at de har brukt blodet. Bloodet ga mannen hestens

styrke og raskhet, det har også sin store næringsmessige verdi. Når dolken er slått inn i panna på Ullstorp-hesten, kan det derfor ikke være av praktiske grunner. Det må ha hatt rituelle grunner.

Ullstorp-hesten har med andre ord vært et offerdyr. En merkelig parallell til denne offerslaktning er fremstilt på en mellomaldersk ullkurv fra Rättvik i Dalarna.²⁷ En mann står foran hesten med løftet dolk, ferdig til å stikke. Scenen viser „att hästslakt varit kringvävd av högtidlig rituell helgd ännu under medeltiden.“

Av omlag like stor betydning er funnene av hesteknokler i dobbeltganggrava fra Stenstrup i Oddsherred på Sjælland.²⁸ I det søre kammer av denne ganggrav ble det funnet deler av en og samme underkjeve av hest på tre steder, videre stykke av et skulderblad, et bekkenparti og endelig et tåledd av hest. Tåleddet var delvis forkullet. Det må skrive seg fra et offerbål i grava. Flere steder var det spor etter dette bål. Begge disse funn gir med andre ord avgjørende vitnemål om en hestekultus. Hesteknokler er dessuten også funnet i ei svensk ganggrav med dolktidsinventar, men det lar seg her ikke direkte påvise at knokkelfunnene har kultisk karakter.

I sitt siterte arbeid omtaler Rydbeck funnet av et hesteskjelett, som trolig ville ha gitt det avgjørende bevis for hestekultens sammenheng med båtøkskulturen, dersom det var blitt sakkyndig undersøkt. I 1859 ble den første flatmarksgrav fra båtøkskulturen funnet ved Hvellinge, Skytts, Skåne. Gravinventaret besto av ei båtøks, to villsvintenner og et leirkar.²⁹ Det ble også funnet en del andre skjeletter, og sammen med dem ei båtøks til og et leirkar, som var fyllt med en svart masse. Imidlertid fins det en opplysning i katalogen i museet i Lund, hvor det heter (omsatt fra Rydbecks arbeid): „Senere fant en sommeren 1860, bare få alen fra, det fullstendige skjelett av en hest, men det er nesten umulig å avgjøre om dette skriver seg fra samme tid som menneskeskjelettene, eller om det er av yngre dato. Etter utseendet av knoklene å dømme, har hesteskjelettet ligget lenge på dette sted.“

Det kan høres dristig, når Rydbeck drar den konklusjon av dette, „at en med rett stor sannsynlighet kan betrakte hesteskjelettet som ei dyregrav samtidig med Hvellinge-grava.“ Imidlertid ville ei slik hestegrav ikke være enestående i de snorkeramiske kulturers historie. I Zlota-kulturen i Polen er særlige hestegraver et vel kjent fenomen, men også spesielle graver for andre husdyr. Og den svenske båtøkskultur er åpenbart nær i slekt med Zlota-kulturen. Likeens finner en hestegraver og andre husdyrgraver i den snorkeramiske kultur over store strøk av Russland.³⁰ Ut fra disse kjensgjerninger får en medgi at det er mye som taler for at hestegrava fra Hvellinge er samtidig med båtøksgravene, og at den tilhører samme kultur. At tammhesten har vært kjent i steinalderen omtrent overalt, hvor de snorkeramiske kulturer har gjort seg gjeldende, har videre J.-E. Forssander vist,³¹ slik at det kan ses som godtgjort at stridsøksfolkene og hesten har hørt nær i hop.

Riktignok gir hestegravene i Polen og Russland heller ikke noe bevis for at hesten har vært gjenstand for kultus i høyere grad enn ku, sau og hund. Men disse dyregraver viser derimot at alle disse dyreslag — dermed også *hesten* — har vært gjenstand for kultus av et eller annet slag.

Vi kommer senere tilbake til den sammenhengende linje i hestekulten. Her kan dette avsnitt passende slutes av med å sitere Johs. Brøndsteds oppfatning av hestens stilling i steinalderen, og også senere: „Kendsgjerningerne vilde bedre dækkes af den Opfattelse, at Tamhesten paa et vist Tidspunkt af Yngre Stenalder førtes hertil udefra, som Ridedyr, og at den i lange Tider derefter, maaske i Virkeligheden gennem det meste af Oldtiden, var Overklassens Luksusdyr, anvendt som Kampdyr og ved religiøse Ceremonier, men ikke som Led i den samfundsøkonomiske Husholdning.“³²

HESTEFREMSTILLINGER PÅ GULLBRAKTEATENE

Det er vel ikke mange oldsakformer som etter hvert er blitt pløyd grundigere gjennom på kryss og tvers enn gulbrakteatene fra folkevandringstida. Mye kommer dette sikkerlig av at gullbrakteatene alt svært tidlig ble så godt publisert gjennom tallrike avbildninger, slik at de har vært lettere tilgjengelige enn de aller fleste oldsakformer.³³ Men trass i all energisk forskeriver omkring gulbrakteatene står det en god del problemer igjen, som kan være gjenstand for diskusjon. Størst uklarhet er det naturlig nok over spørsmålet om den egentlige mening med dem. For dette spørsmål er ikke løst i og med at en er enig om at de har vært amuletter. Blant annet skulle vi jo svært gjerne hatt greie paa i hva lei deres magiske virkning trakk, — hva de skulle verge mot eller hva de skulle hjelpe fram.

Alt for lenge sia er det godtgjort at gullbrakteatene går tilbake på det romerske myntmateriale, kanhende særlig på de innfattede romerske gullmedaljonger, som det er funnet ikke så få av i Skandinavia. Gregor av Tours nevner gullmedaljongene på en slik måte at en får inntrykk av at romerkeiseren har delt dem ut til germanerfyrster omtrent som et slags keiserlige fortjenstmedaljer i gull. En gang i begynnelsen av 580-årene hadde Gregor gjestet kong Chilperic i Soissons, forteller han. Kongen viste ham ymse praktfulle gullsaker. Men ganske særlig viste han medaljonger som veidde et pund. „På den ene sida bar de bilde av keiseren. På den andre sida var det et firspann med en vognstyrer, og der sto skrevet: *Gloria Romanorum*“.³⁴

De eldste brakteater fremstiller da også brystbilledet av en mann, nemlig sterkt „barbariserte“ keiserportretter med diadem og med innskrifter, som ofte ikke er verre misforstått enn at en har kunnet identifisere de keisere som originalene var preget under. Det er disse brakteater som i arkeologisk litteratur går under det nokså fantasiløse navn A-brakteater. De er imidlertid fåtallige. Keiserportrettet alene

har åpenbart ikke vekket noen assosiasjoner å snakke om med fenomener i det hjemlige forestillingsliv.

En ganske annen popularitet fikk derimot en gruppe brakteater som nok har keiserportrettet, men keiseren blir her fremstillet ridende (C-brakteater). Som regel er hele kroppen falt bort, slik at fremstillingen er et mannshode over et firføttet dyr. Dette motiv er trolig øg hentet fra det romerske myntmateriale. Rytterfremstillinger er heller vanlige på romerske reverspreg. Oftest ser en den seirende keiser med hevet lanse og med den overvunne fiende foran. Den sammensunkne skikkelse som symboliserer fienden er alltid fremstilt svært liten i tilhøve til keiseren (naturligvis!), og ved gjentatt kopiering er det lett forståelig om denne nokså uinteressante figur er falt vekk. Som støtte for en slik forklaring kan en vise til noen „barbariske“ medaljongetterlikninger, som har hele denne reversfremstilling, altså også med fremstilling av den vesle, nokså ynkerdige fiende.

På den andre sida er det ikke enighet om denne forklaring. Det er lansert en hel del andre. En av dem, som er lansert av Sune Lindqvist og formet videre ut av J.-E. Forssander, går ut på at en frodig, skandinavisk fantasi har gjort follene i keiserkappa om til det firføttete dyret.³⁵ Forssander viser til medaljongetterlikningen fra Lilla Jored i Båhuslen, der kappefollene er stilisert på en måte som etter hans mening minner mye om en dyrekropp. Skulderpartiet blir et sirkelornament med midtpunkt, follene under blir en serie halvcirkelbuer, den nederste løper som en vinkelbrutt, svakt svunget linje fram til hånda, — noe vokser fram, som nesten ser ut som bakre del av et dyr, sier han.

Det fins også andre forklaringer. Men dem går vi forbi. I virkeligheten har spørsmålet ikke noen kapital betydning for emnet vårt.

I alle høve har denne rytterfremstilling fått en så påfallende popularitet, at vi med Bernh. Salin må kunne gå ut fra at den har glidd tvangfritt inn i kjente nordiske forestillinger, — forestillinger som har hatt ei markert, fast avgrenst mening i samtida.³⁶ Etter som keiser-

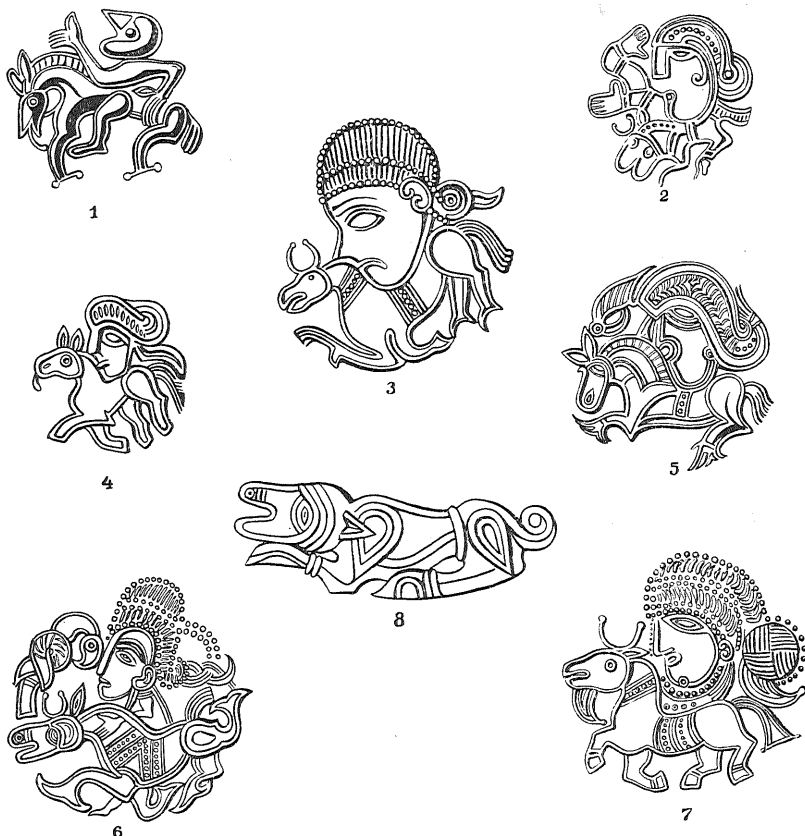

Fig. 3. Nr. 1—7. Hester fra rytterbrakteater. Nr. 8 fra Gammersmarkspenna.

portrettet alene åpenbart ikke greidde å trenge seg fram til noen sikker posisjon, har en måttet skaffe seg en rytter, for å knytte assosiasjonene til kjente og betydningsfulle forestillinger. Det har en da gjort enten ved å hente hesten fra reversfremstillingene, eller ved å forme kapp om til et dyr. Det blir på dette vis det firføttete dyr som først og fremst interesserte. Og dersom den forklaring Lindqvist og Forssander

har gitt, er riktig, setter den dyret, som det viktigste motiv i fremstillingen, ennå sterkere i relieff.

Det har vært en god del uenighet om den zoologiske bestemmelse av dette brakteatdyr. Som rimelig kan være. Ikke minst fordi det nå og da kan ha sine eiendommeligheter i fremstillingsformen. Men at det nå og da er tenkt som hester er sikkert nok, og sjølsagt helt naturlig sia motivet er en rytterfremstilling. Selv om mannskroppen snart forsvant på grunn av plassmangel, er det tydelig at brakteatmestrene hele tida har vært klar over at det gjalt å fremstille en rytter. På sene brakteater av denne gruppe kan en plutselig se at hele rytteren dukker opp, slik som en brakteat fra det store gullfunn fra Slettner i Eidsberg, Østfold, som må være blant de yngste, fig. 3:1. Hesten er sikkert og godt karakterisert, trass i sterk stilisering, med lange, spisse ører, stå-man og hestehale. Til og med hestetømmene ser en som en linje fra hodet inn mot hestebringa. Men tunga er, etter stilen i tida, blitt dradd langt ut og bøydd inn mot forbeinet. Mannen mangler riktignok kroppen, men har begge armer fremstilt og det bein som er på forsida av hesten. Det er med andre ord ingen tvil om at det er en rytterfremstilling. Det er derfor ikke riktig når Forssander hevder at mannshode og dyr er helt sjølstendige motiver, som ikke har noe med rytterfremstillinger å gjøre. Her kan òg nevnes en brakteat fra Jonsrud i Våle, hvor begge armer er bevart, fig. 3:2. Også Jonsrudbrakteaten må være sen, om den enn av stilistiske grunner nok burde være noe eldre enn Slettnerbrakteaten.

En del av disse rytterbrakteater har imidlertid et hornet dyr med „skjegg“, og det er ikke til å undres på at det har hatt sine vansker å forklare disse merkelige skapninger som hester. Dyr med horn og skjegg bringer derimot tanken mye snarere over på bukker, og det har da også vært den vanligste oppfatning av brakteatdyrene med „skjegg“ at de er bukker, og brakteatene med disse dyr skulle da representere Tor. Denne hypotese er i virkeligheten en gjenganger helt fra

J. J. A. Worsaaes avhandling, Om Forestillingerne paa Guldracteaterne i Aarbøger 1870.

Men selv om denne hypotese vel ennå har tilhengere har det fra tid til annen kommet flere protester mot denne bestemmelse. Sophus Müller har forsiktigvis hevdet at en snaut nok tør legge for mye vekt på zoologiske bestemmelser av brakteatdyrene i det hele tatt. Han finner det ikke riktig å søke disse dyr hverken blant tibetanske Yakokser (som det i si tid ble hevdet) eller i den hjemlige dyreverden, „men at betrakte dem som hjemmehørende i Datidens Kunst og i dens Forestillingskreds. Ved at betrakte de samtidige Oldsagformer faar man Vished for, at Brakteatdyrene ere Kunstformer og ikke Naturformer.“ Derimot ser han det som helt utvilsomt at dyret ofte er en hest. En sjelden gang ser en til og med ei tydelig hesteman.³⁷ Det er også blitt pekt på at skal en først gå til zoologiske bestemmelser, må en være oppmerksom på at disse brakteatdyr med „skjegg“ ikke har bukkehorn, men oksehorn og hestehale.³⁸

Da det, som nevnt, ser ut til først og fremst å være dyret som har interessert — noe som vil gå tydeligere fram av den neste hovedgruppe av brakteatene — har det sin betydning å nå fram til en riktig zoologisk bestemmelse også av dyrefigurene med „skjegg“. All den stund det er utvilsomt at dyrene til tider kan zoologisk bestemmes, er det snautt nok riktig med Sophus Müller å tro at de til andre tider bare er dekorative fabeldyr.

Blant de brakteatdyr som helt sikkert kan bestemmes som hester kommer dyrene på en liten norsk brakteatgruppe i første rekke. Hesten er her klart og sikkert karakterisert ved spisse ører, man, hestehale og hover, slik det kanhende best kommer fram på en vakker liten brakteat i funnet fra Madla i Håland, Rogaland (fig. 3:4). Tre brakteater av samme preg er også funnet i Sverige, dels i Dalsland og en visstnok fra Gotland.³⁹ Hesten er her heller naturalistisk formet, og om bestemmelsen kan det ikke være skygge av tvil. Mellom de helt sikre hestefremstillinger på brakteatene nevner jeg også en skånsk

brakteat, Atlas fig. 103, som med sitt sterke tilløp til karvskurd ikke virker tidlig. Heller ikke når det gjelder dette dyr kan det være tvil om at det er en hest.

En ganske særlig interesse har noen tidlige danske brakteater, hvor det ser ut til at vi møter ei særmerkt dansk utforming av hesten (fig. 3:6). Den blir framstilt i fullt sprang. Mest karakteristisk er likevel hodet. Som regel har det horn som øverst avsluttes kuleformet. Øynene er spissovale og innrammet av bueformete linjer, vesentlig bak øyet. Munnen er alltid åpen, men uten fremstrakt tunge. Denne utforming av hesten går også over i smykkematerialet ellers, hvor den også fins igjen på enkelte relieffspenner. Ganske tydelig er hestefremstillingen på den kjente relieffspenne fra Gummersmark på Sjælland, hvor også de spisse hestører er bevart (fig. 3:8). Fra det norske tilfang kan en nevne en relieffspenne fra Langlo i Stokke, Vestfold, som i hele dekorasjonen er nær i slekt med danske spenner, som Gummersmark- eller Vedstrupspennene. Det er snau nok tvil om at Langlospenna må bli sett på bakgrunn av danske innflytelser,⁴⁰ snarest må en tenke på import.

Fram for alt har denne danske brakteatgruppe betydning, fordi den tvinger oss til å erkjenne hestefremstillinger med horn i brakteatmaterialet. For det er tydelig nok at det ikke er ørene som har fått ei slik utforming, idet en hel del av dem har både ører og horn. Det viser seg da også at hornete hester i virkeligheten er svært vanlige på brakteatene, — vi tar trolig ikke for sterkt i om vi sier at brakteathestene vanligvis har horn.

Noen ornamental eller dekorativ mening har ikke disse horn, heller ikke har vi noe holdepunkt for å tro at de vanligvis hørte med til bisselutstyret. Vi må derfor tro at hornene har hatt en eller annen rituell karakter. Det kan også bli vist at dette er slik.

Den naturlige forklaring på de hornete brakteathester har vi i et merkelig funn fra Frösåker i Vëntlinge sn., Öland, antakelig fra 600 årene. Sammen med en mengde jernbarrer i lå-form, eller forarbeider

til ljaer, ble det funnet en dyrefigur av bronse i rundskulptur, som er blitt forklart som en hest⁴¹ (fig. 5:1). Dyret har ei hempe på hver side av hodet åpenbart til å feste ljaer som horn. I sin publikasjon av Frösåkerhesten nevner K. A. Gustawson „en liknande hest med „horn“ funnen vid Spjutterum, Runstens sn., Öland. Hornen äro sannolikt skärör eller liar (Frös attribut) med vilka hästen, „Frejfaxi“ i detta fall utrustats till Frös ära.“ Stedsnavnet viser at det har vært et kultsted for fruktbarhetsguden Frøy på stedet, og det er derfor den eneste naturlige forklaring på funnet at det er ei votivgave til ham. Hesten var, som vi senere kommer tilbake til, fram for alt Frøys symbol, likeens sigden eller ljaen. Bronsehesten fra Frösåker er derfor åpenbart en kult-hest som har hatt ljaer festet som rituelle horn. Det kultiske preg Frösåkerhesten har, fremheves også ved at funnet ble gjort i en steinsetning. Den minner da sikkerlig om en hestekultus i samband med dyrkinga av Frøy, hvor hesten har opptrått med liknende rituelle horn. og den gir dermed løsningen på de hornete hester på brakteatene.²

Hornete hester er forresten ikke ukjente i folkevandringstidsmaterialet utenom brakteatene heller. Først og fremst kan her nevnes fremstillingene på den kjente Häggeby-stein fra Uppland, som er blitt datert til tida omkring 500⁴² (pl. III:1). Fremstillingen er her to hester vendt mot hverandre og med en mannsfigur bak hver hest. Allerede George Stephens har i si tid gitt den rette forklaring på denne fremstilling, nemlig at vi har med en hestekamp å gjøre. De to mannsfigurer bakom skulle da være hestedrivere. Forklaringa er innlysende riktig, og de innvendinger T. J. Arne er kommet med, nemlig at det ikke er mye som taler for at det er hester som er avbildet, kan ikke bli tillagt noen vekt. For det må være hevet over enhver tvil at det er hester. Vi har under behandlingen av brakteatene sett at kunsthåndverkerne i folkevandringstida ikke vek tilbake for ei heller sterk omforming av hesten, og stiliseringa blir ført mye lengre enn vi har sett til nå. Häggeby-steinen er i virkeligheten et utmerket eksempel på nordisk

dekorativ bildekunst i folkevandringstida. Med lett stilisering og en enkel og primitiv, strengt symmetrisk komposisjon har kunstneren åpenbart nettopp villet gi uttrykk for kamphumøret hos hestene. Dette har han oppnådd ved å legge hestenes hoder bakover med sterkt krummet hals, åpen kjeft og tunga langt ut av kjeften.

Hestekampen som vi i langt senere tid møter som folkeforlystelse både på Island, i Norge og i Sverige er gått ut fra religiøs kultus.⁴³ Svenske stedsnavn viser at både hesteskeid og hestekamper har hørt til Frøy-kulten. Hesteskeidene ble holdt ved midtvinterfesten, de gikk senere over til dyrkelsen av Sankt Staffan, stalldrengen, hvis dag i den kristne festkalender var annen dag jul. På Island, der også hesten hører sammen med Frøy-dyrkelsen, var den det eneste dyr som var gjenstand for dyrkelse. Det er da høyst trolig at hestekampen i folkevandringstida har hatt religiøs, rituell betydning. Med det kan det da stemme at begge hestene på Hæggeby-steinen har horn. T. J. Arne oppfatter dem riktignok som ører, men stiller dem likevel sammen med hornene på brakteathestene. På Hæggebysteinen har kunstneren til og med tydelig fremstilt hornene som påsatte, kultiske horn. At en ikke ser ører spiller ingen avgjørende rolle for tolkningen. Det samme er svært ofte tilfelle på brakteatene. Og den lange, utstrakte tunge motsir heller ikke en bestemmelse av Hæggebydyrene som hester. På brakteathestene er dette svært vanlig, og skal her trolig vise at en har ment å fremstille hesten i stor fart.

Av andre hestefremstillinger med horn kan nevnes en liten gruppe gotlandske hesteformete spenner av bronse (pl. IV:1). Disse gotlandske hesteformete spenner er enkeltfunn, men lar seg på stilistisk vei datere stort sett til 400-årene (ca. 400 til 475—500).⁴⁴ Særlig klart formet er et eksemplar fra Bjerge i Vallstena. Også disse spenner har horn med kuleformete avslutninger i likhet med brakteathestene, og i likhet med Hæggebyhestene er heller ikke her ørene fremstilt.

Vi kommer så tilbake til de brakteater, hvor dyret har det famøse „bukkeskjegg“. De forekommer hovedsakelig i Sverige, og der vesentlig

i Skåne og på Öland, men de er også kjent både fra Norge og Danmark.⁴⁵ I virkeligheten må dyrene på disse brakteater òg oppfattes som hester, hverken som bukker, yak-okser eller som kunstneriske fantasidyr. Det er av betydning at hornene har helt samme utseende som de horn som ovafor er blitt bestemt som rituelle kulthorn på brakteathestene. Ser en så på sjølve dyrefigurene viker de ikke i karakteristikken av fra dyrene på andre brakteater, hvor disse sikkert kan bli bestemt som hester. Helt sikker og klar er karakteristikken av dyret bl. a. på den praktfulle brakteat fra Södra Åsum i Färs, Skåne (fig. 3:7). Det er ikke lett å tenke seg noen annen zoologisk bestemmelse av denne prektige hest. Den kraftige, krumme halsen, beinstillingen og hovene, hestehalen er artsmerker sikre nok. Likeens er det verdt å merke seg at dyret har hestesele nøyaktig som en hel del andre hester på rytterbrakteatene. Selen fins forresten på storparten av disse brakteater med dyr med „skjegg“. Den er også av helt samme konstruksjon som selen på andre hestefremstillinger, som f. eks. den navngjetne Odinsfremstilling fra Vendel.

Alt i alt er det med andre ord svært liten grunn til å se disse dyr som bukker. Selv om det ikke uttrykkes med rene ord, er det da også tydelig nok at de forskere som senest har gitt seg av med problemene omkring C-brakteatene, helt har dropped teorien om bukkefremstillingene. Det gjelder P. V. Glob's avhandling „Über C-Brakteaten“, Wilhelm Holmqvists arbeider „De nordiska guldbrakteaternas ikonografi“ og „Kunstprobleme der Merowingerzeit“, og det gjelder endelig også Johs. Brøndsteds behandling av dem i „Danmarks Oldtid. III Jernalderen“. En får da heller finne fram til en annen tolkning av „skjegget“. Det kan naturligvis tenkes at dette òg har hatt en eller annen rituell karakter, kanhende knyttet til en mer lokal form for kultus. Men en kan vel også ganske enkelt tenke seg at det representerer et dekorativt vedheng på bissel eller tømmer av et eller annet slag. I alle tilfelle er „skjegget“ ikke bevis nok for at dyrene er bukker.

Haakon Shetelig har riktignok i sin siste behandling av brakteatene framleis holdt oppe bestemmelsen av disse dyr som bukker med den grunngiing at en ikke har sett det nødvendig å gi en mer inngående karakteristikk av dyrene.⁴⁶ Men det kan i virkeligheten innvendes ikke så lite mot resonnementet. Rent bortsett fra at det naturligvis var ennå mindre nødvendig å karakterisere dyrene så tydelig som hester ved selen, hestehale, hover o. s. v., dersom de i virkeligheten var ment bukker, strir resonnementet sikkerlig mot gamle tiders behandling av religiøs tradisjon. Forutsetningen for bestemmelsen som bukker, er å få disse brakteater attribuert på Tor. Men vel hører Tor og bukkene sammen, men det fins ikke et eneste vitnemål i kildene om at han noen gang rei på én bukk. Han kjørte med to bukker. Som Wilhelm Holmqvist har gjort oppmerksom på er det nesten utenkelig at en så markant foreteelse som Tor ridende på en bukk, skulle ha falt bort i alle de tradisjoner som ligger til grunn for den mytologiske overlevering.⁴⁷

Hesten må altså ha hatt en svært sentral plass i de forestillinger som knytter seg til brakteatene, og når vi nå går over til den siste av de store brakteatgrupper, skal vi se at hesten har fått den helt dominerende plass. Fremstillingene på disse brakteatene er ett (eller flere) firbeinte dyr i sterkt stilisert utformning (de såkalte D-brakteater). Dyrene er vanligvis gode og karakteristiske eksempler på den særmerkte stilen i tida, stil I, og også denne gruppe er overmåte tallrik. Den har blant annet fått en rik og sjølstendig utvikling i Norge.

Det har tidligere vært en gjengs oppfatning at disse brakteater betegnet en videre utvikling av rytterbrakteatene ved at mannshodet falt bort og dyret ble formet om i den særmerkte ornamentale stilen i tida. Mot denne oppfatning har jeg tidligere opponert, idet jeg så disse brakteater mer som en ren tilpassning til den ornamentale stil i tida, uten at de som helhet trengte være avhengig av rytterbrakteatene. På den andre sida måtte jeg innrømme at brakteatene av de to grupper nå og da gjensidig hadde lånt trekk fra hverandre.⁴⁸ Delvis til samme

oppfatning er senere Herje Öberg kommet, men også han medgir at en del brakteater må ses som degenerasjonsformer av C-brakteatene, og at idéen til brakteatene i og for seg må være hentet fra rytterbrakteatene.⁴⁹ Likeens har Bjørn Hougen uttalt at det „tør nok være riktig at D-brakteatene ikke behøver å være direkte avledet av C-brakteatene, . . .⁵⁰.

Imidlertid ser det ved en fornyet gjennomgåelse av tilfanget likevel ut til at den gjengse forklaring av dem, i hvert fall for en stor del, må være riktig. Det viser seg nemlig at de typologiske overgangsstadier i realiteten ikke er så dårlig representert. I virkeligheten er det en hel del av disse brakteater hvor dyret må bestemmes som en hest trass i den sterke ornamentale omforming. Og først ved å se den bildemessige sammenheng mellom de to brakteatgrupper, vil det rimeligvis være mulig å gi en religionshistorisk forklaring på D-brakteatene. Da hesten, som vi har sett, har betegnet det avgjort viktigste element i bildefremstillingene på rytterbrakteatene, vil en slik tolkning av D-brakteatene gi en rent logisk idéutvikling. Mannshodet, som opphavlig var det eneste motiv, vant ikke fram fordi det ikke sto i samklang med skandinavisk forestillingsliv. For å få i stand denne idémessige kontakt blir hesten innført som motiv sammen med mannshodet. Og etter hvert forsvinner det opphavlig nokså likegyldige mannshode helt. Bare hesten står igjen.

For å illustrere denne utvikling vil jeg da først og fremst feste oppmerksomheten på en brakteat fra Förslöv i Skåne, som også Salin ser som et overgangsstadium.⁵¹ Selv om dyret her òg har vært gjenstand for nokså sterk stilisering, er det ganske klart at det har vært tenkt som en hest. De spisse ørene, den kraftige, krumme hals og hestehalen er i og for seg garantier nok. Over ryggen er noen sterkt bueformete linjer som må oppfattes som et rudimentært mannshode (fig. 4:1). Svært nær denne står en brakteat uten kjent finnested i det danske Nationalmuseum (fig. 4:2) med omtrent samme stilisering av hesten. Også her er den zoologiske bestemmelse helt sikker. Det

samme gjelder en brakteat fra Väsby i Skåne, hvor også hesten er utmerket karakterisert med spisse ører, man og hestehale, — og som vanlig på rytterbrakteatene med lang utstrakt tunge. En del punkter over dyret kan kanhende oppfattes som de siste rudimenter av manns-hodet (fig. 4: 3).

Av stor interesse i dette samband er en del brakteater med dyrefremstillinger, som må ses som ei særlig norsk utforming (Norsk type IV)⁵² fordi den bedre enn noen annen brakteattypen gir oss hele den ornamentale omforming av bestemotivet som fører over i den skandinaviske dyreornamentikk av stil I. Fremstillingen viser som vanlig på D-brakteatene, et firbeint dyr. Hodet er som regel høyt løftet, bakbeinet er strukket opp- og framover slik at det blir liggende langsmed ryggen. Lårene er pæreformete og bundet sammen med kroppen ved løkker, slik stilen i tida gjerne ville ha det. Dyrene er alltid utført helt eller delvis i karvskurd. Vi har her med en brakteattypen å gjøre med en fast og avgrenst komposisjon, som sikkert godtgjør at det må være sammenheng mellom de ulike brakteater. Typen ser ut til å ha opphavet sitt på Vestlandet, nærmere bestemt i Rogaland. Men den interesse som i dette samband først og fremst knytter seg til disse brakteater, er at dyret på de typologisk tidligste uten den ringeste tvil må bestemmes som en hest. Jeg tenker da på en liten brakteat fra Tegneby sn., Båhuslen (Salin fig. 6), hvor bestemmelsen blir gitt av den karakteristiske formen på hodet med spisse ører og krum, kraftig hals. Helt tilsvarende er en brakteat fra Fredriksstad (fig. 4: 4), og en av brakteatene i det store funn fra Selvik, Strand i Rogaland står i hele formgjøinga av dyret så nær hestene på rytterbrakteatene at vi uten betenkeligheter kan ta den og med mellom de sikre hestefremstillinger (fig. 4: 5). Endelig skal det blant de utvilsomme hestefremstillinger på denne brakteattypen også bli nevnt en fra Broholm på Fyn (fig. 4: 6), som ser ut til å høre hjemme på et tidlig tidspunkt av utviklingshistorien til disse brakteater. Likesom på Selvik-brakteaten er her også hornene bevart.

1

2

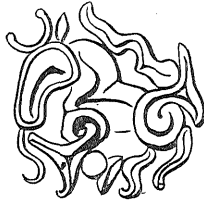
3

4

7

5

6

8

9

10

Fig. 4. Dekorativt omformede hester fra D-brakteater.

Snart blir imidlertid dyrefiguren på denne brakteattype oppløst til ukjennelighet. Alle lemmer rives løs fra kroppen, kjevene blir lange o. s. v. (fig. 4: 7—8), slik at en ikke ville falle på å prøve å bestemme dyreslaget dersom en ikke hadde hatt hele utviklingsrekken å bygge på.

Jeg skal ikke gå i detalj med å etterspore opphavet til dette motiv — dyret med bakbeinet lagt forover langsmed ryggen. Det er også ellers kjent i folkevandringstids-kunsten, og det er ikke utenkelig at det kan ha betydning for spørsmålet om opphavet til den skandinaviske dyreornamentikk. Motivet i seg sjøl er antakelig nyskytisk,⁵³ det er så særmerkt i oppbygginga av dyrefiguren at en har vanskelig for å tro at det skulle kunne være oppstått uavhengig på flere steder. Når det er tatt opp i brakteatindustrien, har det trolig vært for å kunne gi et ornamentalt uttrykk for den store fart som hesten er tenkt fremstilt i. Samme oppbygging av dyret fins også en sjelden gang på rytterbrakteatene (Fr. j.åld. pl. I fig. 21), og det er vel ikke utenkelig at vi nettopp i brakteater av dette og liknende preg har prototypen for hele denne type av D-brakteater, selv om det naturligvis også kan tenkes at hesten på rytterbrakteatene har fått denne form ved påvirkning fra D-brakteatene.

Sjølsagt er det nå helt ugjørlig å påvise i detalj at alle dyrefigurer på brakteatene av den store gruppe D-brakteater er hester. Rent bortsett fra at vi en sjelden gang finner fuglefigurer rundt kanten som et supplerende motiv, er stiliseringa ofte så sterk at alle karakteristiske drag er forsvunnet. Imidlertid har også fuglefigurene rundt kanten en viss interesse, idet fuglen er et av de mest kjente motiver ved siden av rytteren på C-brakteatene, og sikkerlig på en eller annen måte har glidd inn i den forestillingskrets som rytterbrakteatene har hørt inn i. På mange vis, ikke minst for den idémessige tolkning av dem, er det likevel det mest naturlige å forklare alle disse centraldyr som stiliserte hester.

Kunsthistorisk er det et velkjent fenomen at et motiv etter hvert stiliseres til det ukjennelige, mens en hele tida holder den symbolske

betydning av motivet klart for seg. I primitiv kunst er dette særs godt kjent. Jeg kan bare minne om W. H. Holmes' påvisning av utviklingen av alligatormotivet som livssymbol hos chiriqui-indianerne.⁵⁴ Her er utviklingen for så vidt helt parallell. Opphavlig er dyret helt organisk og forståelig, men etter hvert går det over i helt uforståelige, delvis rent geometriske, delvis helt meningsløse, oppløste former, slik at det skal en lang utviklingsrekke til for at en skal kunne øyne sammenhengen. Men selv med de seneste, tilsynelatende ganske meningsløse former, er en klar over at det er livssymbolet.

Den ornamentale omforming av hestemotivet på brakteatene kan se ut som var den foregått etter lokale strengt opplinjerte skjemaer, slik at en hele tida var seg bevisst at motivet, som skulle stiliseres og komponeres inn i det sirkelrunde felt var en hest. Det er da viktig at en hele tida holder klart for seg den utvikling fra et tydelig hestemotiv til helt ukjennelige former, som nettopp ble påvist ved brakteatdyret med bakbeinet bøyd framover langsmed hesteryggen.

Som et eksempel på en helt annen stiliseringslinje, kan en da nevne en sen brakteat fra Opstad i Hå, Rogaland (fig. 4:9), hvor ei perlerand langsmed nakken (mana), det spisse øre og den breie hale forteller at motivet er en hest. Men bortsett fra disse karakteristika ville en zoologisk bestemmelse være en umulighet. Kjeven er dradd ut til lange tråder og overkjeven, som er vinkelbøyd, krysser underkjeven, mens denne igjen griper om det bøyde forbein. Bakbeinet er strukket forover og oppover slik at det skjærer kroppen, for så først å ende i en stor bladformet fot. For en del vil en vel kunne forklare den merkelige form på dyret ut fra de førnevnte brakteater fra Förslöv i Skåne og ukjent sted i Danmark, særlig kanhende den siste. Her ser vi hvordan kjeven begynner å bli trukket i lengden og bøyd inn mot forbeinet, likesom også hele kroppen minner en del om Opstadbrakteaten. Likeens kan det nevnes at en annen av brakteatene i Selvikfunnet som også hører inn under den type, hvor dyret har bakbeinet liggende langs med ryggen, har vinkelbøyd overkjeve

som skjærer underkjeven. Etter sammenhengen med de andre brakteater av samme type, må også dyret på denne Selvikbrakteat tolkes som en hest.

I og med at vi må bestemme det merkelige dyr på Opstadbrakteaten som hest, må vi også dra konsekvensene av det og bestemme dyrene på en hel del andre brakteater av samme type som hester. For Opstadbrakteaten hører også til en bestemt brakteattype med en sterkt markert felles komposisjonsform (Norsk type III),⁵⁵ som også må være oppstått på Vestlandet, snarest i Rogaland.

En del brakteater har et S-formet dyr med tilbakeående hode og åpen kjeft med lange kjever, underkjeven skjærer kroppen. Som det typiske eksempel på brakteater av denne type velger jeg en brakteat fra Kvasseim-gravplassen i Eigersund, Rogaland (fig. 4:10). At dette dyr er gått ut fra hestene på rytterbrakteatene blir tilkjennegitt dels av den breie hale og dels av den halvmåneformete figur over hodet, som tydeligvis er ei omdanning av de rituelle horn på brakteathestene. Også hornene på hestene på Hæggebysteinen har samme halvmåneform. Selv om dyrekroppen her ved sin S-form om mulig er ennå fjernere fra en hestefigur enn Opstadbrakteatens dyr, må da sammenhengen med hestene på rytterbrakteatene bli sett som sannsynlig.

Vi har her dradd fram en del eksempler som viser hvordan hesten går over i ei rent ornamental omforming på brakteatene. Mannshodet forsvinner, — det er hesten som først og fremst har interessert. Og det er rimeligvis hesten som mer enn noe har gitt brakteatene denne innholdsmessige karakter. De eksempler jeg har valgt har nødvendigvis måttet bli mer eller mindre tilfeldige, for vi har bare kunnet erkjenne hestemotivet hvor en eller annen karakteriserende detalj er blitt igjen. Selv om det nå i og for seg ikke kan bli påvist, må vi rimeligvis likevel tro at dyrefigurene også på de andre brakteater av deres hovedgruppe er hester, eller rettere symboler på hesten, slik det også gikk med alligatormotivet. I hvert fall tør det nemlig ha gått fram at

D-brakteatene er gått ut fra rytterbrakteatene ved at mannshodet forsvinner og hesten blir ornamentalt omformet.

I de ymse tolkningsforsøk som er gitt av brakteatene har en riktignok vanligvis hevdet at de var amuletter. Men en har likevel i virkeligheten sett dem mer som offisielle teologiske dokumenter enn som uttrykk for de folkelig-religiøse forestillinger som grenser sterkt opp mot magien. Magi og religiøs kultus glir imidlertid sjølsagt mye over i hverandre. De magiske forestillinger har i svært mye si rot i religiøs kultus; men denne har igjen ofte lånt trekk fra magien. Det er da ikke alltid lett å skille mellom de enkelte elementer, fram for alt er det ikke lett å skille ut de magiske forestillinger som går tilbake på gammel, religiøs kultus.

Det som en i disse tolkningsforsøk særlig har bygd på er de mange symbolske tegn som forekommer på de tidlige brakteater: fugler, hakekors, triskéler, sirkler, ormer o. s. v. — og ved lærde kombinasjoner av Eddamytologi, samiske religiøse forestillinger o. s. v. har en da ment at de representerte hoved gudene Tor og Odin. Vi har før sett at teorien om Tor som rir på brakteatdyrene med „skjegg“ hviler på et mildest talt svært spinkelt grunnlag både mytologisk og zoologisk. I arbeidet mitt om de norske gullbrakteater har jeg gått i detalj gjennom disse symbolske tegn og har påvist at det ikke er noe motsetningsforhold tilstede mellom de ulike tegn. De forekommer om hverandre uten noen bestemt avgrensning i ulike grupper,⁵⁶ slik at ei fordeling av brakteatene på ymse gudeskikkelser på grunnlag av dem er uholdbar. I de mest moderne behandlinger av brakteat-problemet, som f. eks. de før nevnte arbeider av Wilhelm Holmqvist og Johs. Brøndsted, er da denne attribuering til henholdsvis Oden og Tor forlatt.

Den eneste konstant vi foreløpig har å regne med er derfor hesten, som i Eddamytologien er attribuert til flere gudeskikkelser, som Oden, Balder, Heimdal og Frøy. Men i gammel kultus hører hesten til dyrkinga av Frøy. Det ville derfor ligge nærmest å tenke på hesten

til Frøy. Derimot tror jeg i og for seg ikke det har noen betydning at Odens vel kjente hest, Sleipner, hadde åtte bein. Det ser i alle høve ut til å være et senere drag.

Med utgangspunkt i runetolkningene til Sophus Bugge og Magnus Olsen mente jeg den gang at brakteatene måtte representere Ty, kanhende også den østskandinaviske Ull (Ullin). Ty og Ull er synonyme gudeskikkelser, en har tenkt seg at de er identiske, bare med forskjellig navn.⁵⁷ Nå har vel kanhende senere forskninger vist at ikke alle disse runetolkninger kan ses som sikre. På den andre sida gir runeinnskriftene andre viktige opplysninger om den djupere mening med gullbrakteatene. Blant de aller vanligste brakteatinnskrifter står *laukar* = løk. Den kommer støtt igjen på brakteatene,⁵⁸ og må ha utgjort et viktig ledd i den folkelige kultus, som disse må speile av.

Etter Magnus Olsens tolkninger av innskriftene fra Gjersvik og Fløksand i Hordaland, kan det ikke være tvil om at *laukar*-innskriftene på brakteatene hører sammen med *lina laukar* i disse to innskrifter. Og at de igjen henger i hop med en hestekultus av omtrent samme slag, som den vi møter i *Volsapáttr* i Flatøyboka, har Magnus Olsen godtgjort helt overbevisende.⁵⁹

Innholdet av *Volsapáttr* er ofte blitt referert, men jeg skal likevel gjengi ganske kort de viktigste trekk. Hendingene skal 'ha foregått på Hellig Olavs tid, men er først skrevet ned i 1370—80 årene.

I Nord-Norge et steds, langt fra bygd og allfarvei bodde en bonde med familien sin, som ennå ikke hadde tatt trua. En høst døde hesten til bonden. Da den var flådd, skar trelen av avlsemmet på den og ville nettopp til å kaste det, da sønnen til bonden sprang fram og tok denne Volve, som han kalte den, og bar den inn til mor si. Hun tok den, tørket den omhyggelig, viklet den inn i en linduk og la omkring den løk og andre urter, for at den ikke skulle råtne. Hun vendte all si tru til den og holdt den for sin gud. Hver kvell tok hun den inn og lot den gå rundt blant folkene på gården. Hver og en kvad da ei vise. Hellig Olav var en gang på gården. Kona kommer inn med

Volse, går fram foran bonden, river duken av den og setter den på kneet til bonden og kvad ei vise:

<i>Aukinn ertu, Vólsi!</i>	Vokst er du, Volse!
<i>ok upp um tekinn,</i>	og er tatt opp,
<i>líni gæddr,</i>	utstyrt med <i>lin</i>
<i>en laukum studdr.</i>	og stødd med <i>lök</i> .
<i>Piggi „Maurtir“</i>	Ta i mot „Maurtir“
<i>þetta blæti,</i>	dette blot,
<i>en þú bóndi sjalfr,</i>	men du sjøl, bonde,
<i>ber þú at þér Vólsa!</i>	ta du til deg Volse!

Denne „Maurtir“ som blotet blir stilet til må da være en opphavlig fruktbarhetsgud. Ordet *maurtir* fins etter Magnus Olsen som kjenning dels på sverd, dels på skip. Sverdet hørte sammen med Ty. Skipet kjenner vi bl. a. blant Frøys symboler (Skidbladner), og som sitt karakteristiske våpen har også Frøy et sverd, slik det går fram av Skirnesmål. Men Ty, (Ull) og Frøy er opphavlig samme guddom, det vil si: himmelguden Ty, (Ull) har spaltet seg i en krigsgud og en fruktbarhetsgud, Frøy.⁶⁰

Det kan da være nok så mye det samme, om vi kaller den guddom, som gjennom brakteatene skulle gi vern, eller på annen måte gagne eieren (eierinna), for Ty, Ull eller Frøy. Imidlertid er det kanhende ikke uten betydning at vi også finner grisen på noen få brakteater (G. Gjessing: De norske gullbrakteatene fig. 8—9, Atlas fig. 81). Galten (Gullenbust) var som kjent et av Frøys attributter. Likeens fins det en sjelden gang en hjort. Men også hjorten har vært et hellig dyr:

Sólar hjört
leit ek sunnan fara,

heter det i Solarljod og Hjalmar Falk har pekt på at denne kristelige solhjort må ha et hedensk forbilde. At hjorten alt i bronsealderen har vært solsymbol, har Oscar Almgren antydnet, og Just Bing senere

påvist.⁶¹ Det er da bemerkelsesverdig at også hjorten har hatt tilknytning til Frøy. Etter Gylfaginning måtte Frøy slåss våpenløs mot Belje, fordi han hadde gitt Skirne sitt gode sverd. Han drepte Belje med et hjortehorn! Det er tydeligvis en eller annen gammel sammenheng mellom Frøy og hjorten, som henger igjen i denne melding. At en slik sammenheng mellom hjorten og Frøy har eksistert, ser en også av ei melding hos Saxo, om kong Frode (som må være identisk med Frøy). I en av versjonene heter det at kong Frode blir stanget ihjel av en hjort. På den andre sida kan nevnes en brakteat i det danske Nationalmuseum, Atlas fig. 87, med fremstilling av en mann med sverd, som legger den ene hånda inn i gapet på et firbeint dyr. Det er unektelig fristende her å se en fremstilling av sagnet om Ty da Ty, som gissel, måtte stikke hånda i gapet på Fenresulven, mens gudene bandt ulven med kjettingen Gleipne.

Det viktigste for oss er imidlertid at den guddommelige kraft, som har vært kalt på med brakteatene, har vært en fruktbarhetsgud, som først og fremst har hatt hesten som symbol.

HESTEN I FOLKEVANDRINGSTIDSKUNSTEN

Sitt klassiske bildemessige uttrykk har hestekampen i folkevandrings-tida fått på Hæggebysteinen i de to motstilte hingster med krumme, krigslystne halser, hodene høyt og aggressivt løftet og med tungene langt ut av kjeftene (pl. III:1). Stort klarere har ikke kamphumøret hos disse hingster kunnet formes ut med de sterke krav til en strengt dekorativ holdning som bildesteinen viser.

Etter at det fengslende tilfang av gotlandske bildesteiner er blitt tilgjengelig i Sune Lindqvists monumentale publikasjon,⁶² har vi fått nye og interessante opplysninger om hestekampens stilling i folkevandringstidskulten.

På en av steinene fra Hablingbo ser vi en hestekamp mellom to motstilte hingster (tekstfig. 5:2) under et av de rosettmotiver som er så

Fig. 5. Nr. 1 og 4. Bronsehester fra Frösåker, Öland og Birkeland Aust-Agder. Nr. 2—3. Detaljer fra gotlandske bildesteiner.

karakteristiske som hovedmotiv på folkevandringstidssteinene (Lindqvist I fig. 18). På Martebosteinen (l. c. fig. 6) ser vi to ryttere i kamp under rosetten, og steinen fra Vallstena har to menn i kamp til fots under rosetten og to motstilte hester med flagrende man og tilbake-seende hoder over rosettfiguren (l. c. fig. 16). En ennå vanligere figur-kombinasjon er imidlertid rosett og båt. Båten er da plassert rett under rosetten, og opptrer derfor som likeverdig symbol med hingstekampen på Hablingbosteinen.

Rosetten på disse steiner blir vanligvis forklart som solsymbol. I det høve skulle vi på disse steiner finne igjen motivkomplekser som er velkjent alt i eldre bronsealder: sol — skip og sol — hest. Riktignok stiller Lindqvist seg tvilende til denne forklaring, men hans argumenter mot den kan ikke desto mindre støtte denne teori vel så mye som de avsvækker den. Lindqvist viser først og fremst til gravsteiner fra León i Spania og Klagenfurth og Böckingen i Vest-Tyskland, som til hovedmotiv har sola og månen. Særlig overbevisende er sammenstillingen med de spanske steiner, der solsymbolet har helt samme rosettform som på de gotlandske bildesteiner. Månesigden kan her være plassert under rosetten med spissene opp. Lindqvist har åpenbart helt rett i at skipet på de gotlandske steiner er ei mistyding av denne spanske måne (l. c. s. 91 ff).

Gangen i utviklingen syns jeg da er klar nok. Solsymbolet er overtatt direkte. Det hørde inn i de hjemlige forestillinger, — men hva månesigden hadde med bildesteinsymbolikken å gjøre, det har gotlendingene ikke skjønt. Derimot minnet den ikke rent lite om den måte de i de tider gjerne fremstilte en båt. Og båten og sola var fra gammelt av en vel kjent og kjær symbolkombinasjon. Så ble månen en båt. En slik tolkning faller så mye naturligere som vi har et sikkert historisk vitnemål om direkte soldyrking så sent som i vikingtida. I Knut den stores angelsaksiske lov er det uttrykkelig forbudt å dyrke sola og månen. Det er hedenskap, heter det: „*We forbeodað eornostlice ælene hæðenscipe. § 1. Þæt bið þæt man idol weorðige hæþne godas 7 sunnan oððe monan, fyr oððe flod, wæter wyllas*

oððe stanas oððe æniges cynnes wudutreowa, oððe wiccecræft lufie, oððe morðweorc gefremme on ænig ðing dreoge."⁶³

At båten (skipet) og hestekampen henger nær sammen i gammelt nordisk symbolspråk ser vi også på annet vis. På baksida av Hæggebysteinen er det hogd inn en båt, rodd av flere menn, helt som på de gotlandske bildesteiner. På helleristningen fra Örsta i Angarn, Uppland er det blant annet et stort bronsealderskip. Men like over det er det en gang i jernalderen — kanhende helst i vikingtid — blitt hogd inn to motstilte hester — åpenbart en hestekamp. Jeg tror Oscar Almgren har sett mye riktig når han tenker seg at det er samme idékombinasjon som skapte Hæggebysteinen med hestekamp og skip, som gjorde at de hogde hestekampen i direkte samband med bronsealderskipet på Örsta.⁶⁴

Alt under omtalen av Hæggebysteinen ble det nevnt at hingstekampen har hatt kultisk betydning. Det går i og for seg fram av stedsnavn som f. eks. Skeidåker (Skjåk, Skjak) eller Skeidhov (Skea, Skjøel), som det fins flere av. I Sverige er disse navn ennå vanligere. Til disse skeid, som vi finner i stedsnavnene hørte hestekamper med kappriing, slik vi finner dem som faste institusjoner til for bortimot hundre år sia i flere norske bygdelag og på Island. De er nevnt både fra Island og Norge i sagalitteraturen, og må ha hørt inn i dyrkinga av en fruktbarhetsgud, som hesten var særlig helget til. I Sverige, der hesteskeidene etter hvert gikk over til dyrkinga av St. Stefan, gir disse „Staffansridningar“ annen dag jul verdifulle opplysninger om den opphavlige mening med hestekampen.⁶⁵ De kapprei i otta til bestemte kilder, som aldri frøs til, og lot hestene drikke. Den hest som kom først fikk „Stefansvatn“, som skulle gi hesten særlig styrke. Men dessuten trodde de at den som vant i denne kappriing skulle få rikere grøde høsten etter. Når de rei hjemover, måtte de ri over åkrene, og hjemme rei de „om hus“ og fikk øl og annen traktering.

Det er åpenbart nok at denne kappriing, og dermed også hestekampen, hørte inn i en utgammel fruktbarhetskult, og riinga over

åkrene på hjemveien går tydelig tilbake til en bestemt kultus som var knyttet til de hellige åkrer vi har bevart i Skeidåker-navnene. Trolig har den opphavlige mening med disse tevlinger vært å få valgt ut den beste offerhingst. Olaus Magnus sier da også direkte at formålet med kappkjøringene i jula var „att man skulle efter samvetsgrann prøvning hembjuda den eller de hästar, som genom sitt snabbare lopp befunnos vara överlägsna alla de övriga, såsom ett kostbart offer vid altaret, emedan man hoppades genom denna offergåva bliva alla sina fiender övermäktig och detta i lika hög grad, som man bragte ett rent och otadlig offer.“ Riktignok smaker denne melding ikke lite av Olaus Magnus' interesse for sine klassikere, men det er likevel ikke usannsynlig at det er en kjerne av tradisjon i den.

At denne utvelging av offerhesten gjennom hestestrId eller kappkjøring er gammel, ser en også av likheten med det romerske hestoffer til Mars den 15. oktober. Offerdyret, Oktoberhesten, ble valgt ut ved kappkjøring på Marsfeltet. Den beste hest i det seirende firspann ble ofret for å få rik kornavling.

I senere hedensk tid har hestestrIden og hestofferet vært helget til Frøy, noe vi ser av flere meldinger om hester som var vigd til ham. Ramnkjell *freysgoði* hadde skiftet det han åtte med Frøy. De „åtte“ blant annet hingsten Frøyfakse sammen. Vatnsdøla-saga taler om en hingst som var særs dugende i hestekamp, og som også hette Frøyfakse. Og i Olav Tryggvasons saga er omtalt hingster som Frøy „åtte“ i Trøndelag.

Nettopp i folkevandringstida ser det ut til at hesten har hatt en helt enestående popularitet som kunstindustrielt motiv, også om vi ser bort fra brakteatene. Jeg har alt under omtalen av dem nevnt den vesle gruppe av hesteformete spenner på Gotland. Da hornene på disse hester, som nevnt, grunner seg på et lån fra hestens opptreden i samtidig kultus, ser denne vesle

gruppe ut til å antyde at hestemotivet i kunstindustrien delvis bunner i en djupere interesse for dyret enn bare i ei rent artistisk kjensle for et motiv.

Dyreformete spenner kjennes det en del av i folkevandringstida. De fremstiller hovedsakelig to dyreslag, dels et hornet dyr, som i hele bygningen sin minner mest om en hjort, dels hesten (tekstfig. 5:4). Det kan forresten her minnes om at også hjorten en sjelden gang kan forekomme på gullbrakteater. Et par slike hesteformete spenner har vi også i norske funn. Den ene stammer fra et godt opplyst gravfunn fra Birkeland i Birkénes, Aust-Agder⁶⁶ fra den kjente gravflokken der. Funnet består blant annet av tre vakre korsformete spenner, et halskjede av sølv med halvmåneformete hengeblikk o. s. v., og kan dateres til 400-årene, kanhende helst til midten av hundreåret. Hesten mangler horn, og har heller ikke ører, men er sikkert og godt karakterisert i etter måten naturalistisk fremstillingsform. Helt tilsvarende er ei spenne fra Sør-Arnøy i Gildeskål, Nordland, riktignok funnet alene, men tidfestinga er likevel gitt i og med likheten med Birkeland-hesten. Også denne hest mangler horn og ører. Derimot har den selen antydet. Selv om disse norske spenner er langt mer naturalistisk formet enn de gotlandske, er det åpenbart samband mellom dem.

På baksida av den kjente relieffspenne fra Nordheim i Hedrum, Vestfold, som kan tidfestes til midten av 400-årene, er det risset inn en hestefigur.⁶⁷ Den er risset ganske løst og skissemessig inn og står med sin påfallende naturalistiske holdning (tekstfig. 6:5) i skarp kontrast til den dekorative stil som preget samtida, og som vi også har på forsida av spenna. Hesten er riktignok mer klumpet enn den naturalistiske hestefigur på den svenske Möjebrostein, men viser likevel ei rask og sikker linjeføring og en fortrinlig evne til karakteristikk. Bare i behandlingen av øyet merker en at kunstneren har vært djupt forankret i den tidlige stil I. Det store spissovale øye har fått ei innramming som minner ikke lite om øyenbehandlingen på det førnevnte dyr på relieffspenna fra Gummersmark, og på brakteathesten tekstfig. 3:6.

Også Bernh. Salin har stilt disse tre dyrefigurer sammen i sitt store verk om dyreornamentikken.

I og for seg kan en naturligvis tenke seg at hesten på Nordheimspenna bare er risset tilfeldig inn som tidsfordriv, enten av eierinna eller en annen. Men slik forholder det seg snaut nok. Den sikre linjeføring tyder på at det ikke er noen amatørkunstner som har vært i arbeid, det er trolig samme kunstner som har gjort spenna sjøl. Vi har to relieffspenner, den ene fra Søtvet i Solum, Telemark og den andre fra Falkum i Gjerpen, Telemark, som er så like at de ikke bare må være utgått fra samme verksted, men gjort av samme hånd.⁶⁸ Disse har på baksida risset ganske løst inn geometriske ornamenter, som i hvert fall er praktisk talt helt identiske, noe som jo må bety at ornamentene er gjort samtidig med spennene. Slike ornamenter på baksida av spenner er heller ikke uvanlige. Det kan nevnes en hel del eksempler både fra Norden og fra kontinentet. Av og til finner vi også innskrifter, som runeinnskriften på den kjente relieffspenne fra Fonnås i Rendal, Hedmark, eller for å ta et mer nærliggende eksempel, reliefspenna fra Bratsberg i Gjerpen, Telemark, bare omlag 3 km fra Falkum. Også stilistisk står Bratsbergspenna uvanlig nær spennene fra Søtvet og Falkum.⁶⁹ Fra ei noe senere tid kan nevnes ryggknappspenna fra Strand i Å, Sør-Trøndelag fra midten av 700-årene med runeinnskrift i „danske“ runer. En enkelt gang finner vi en helt uforståelig innskrift på baksida av relieffspenna fra Nes i Hallingdal, Buskerud. Likeens kunne det omtales en hel del utenlandske eksempler på spenner med ornamenter eller innskrifter på baksida, for her bare å nevne slike berømte stykker som spennene fra Charnay og Wittislingen. Da disse ornamenter på baksida av spennene jo ingen dekorativ betydning har, etter som de ikke kunne sees, må vi tro at de har ei anna mening, og da snarest ei magisk. Smykkene skulle også virke som amuletter for sine eierinner. Innskriftene tyder på det samme. Det ligger i hele rune-skriftens idé at den er magisk i og for seg. Dersom dette er

rett, skulle vi også kunne tillegge hestefremstillingen på Nordheimspenna magisk kraft.

Herman Schirmer har et par ganger gjort oppmerksom på den posisjon hesten har hatt som motiv i norsk kunstindustri i gammel tid, og peker i avhandlingen, *Dragehoveder*,⁷⁰ på at dyrehodet på de korsformete spenner helt overveiende er hester. Dette må være rett, og samme slutning er da også Haakon Shetelig kommet til i sin grunnleggende behandling av denne spenneform. Shetelig sier her: „I take the opportunity to note, that it may be allowed to conclude from this brooch that the ornamental heads of these brooches really were regarded as the heads of horses, . . .“⁷¹ Det kan da også legges fram langt mer typiske eksempler enn dem Schirmer hadde til rådvelde.

Først og fremst må nevnes to spenner fra Røsøy i Steigen, Nordland, fra et stort gravfund med ialt fire korsformete spenner, to fuglenåler o. s. v. (fig. 6:1—2). Funnet kan dateres til første halvpart av 400-årene. To av disse korsformete spenner har et dyrehode, hvor det ikke er tvil om at meninga har vært å fremstille et hestehode. Det er ikke lite realistisk og kraftig og godt i modelleringa. For å markere hestehalsen er en del av foten buet. Mer stilisert er hestehodet på ei korsformet spenne fra Øye i Kvinesdal, Vest-Agder (fig. 6:3), men også her er det klart og sikkert poengtert med spisse ører og kraftig muleparti. Som en overveiende regel mangler ørene. Hodet har da gjerne fremstående øyner og oppspilte nesebor. Disse får etter hvert helt overdrevne dimensjoner, likesom øynene blir mer fremstående, så de til slutt er formet som utstående taper. Men i modelleringa av hodet kan en likevel på de fleste spenner følge en sikker utviklingslinje fra hestehodet.

Svært eiendommelig er ei reimspenne av bronse (fig. 6:6) fra det store og interessante gravfunn fra Hol i Innerøy, Nord-Trøndelag,⁷² vel et av de merkeligste folkevandringstids-funn vi har. Reimspenna er ringformet med ei smal utstikkende plate som har et skjegget mannshode i relieff. Rundt ringen slutter det seg fem hestefigurer

med lutende hode, — svake som kunstneriske frembringelser, men sikkert karakterisert ved ører, stå-man og hestehalen. Her finner vi med andre ord igjen kombinasjonen av mannshode og hest, som særmerkte rytterbrakteatene, en kombinasjon som vi også ellers møter i førhistorisk kunst, og som sikkerlig må ha hatt ei bestemt mening, etter all sannsynlighet av apotropeisk art.

Under behandlingen av brakteatene ble det vist hvordan hestemotivet fletter hvert blir omformet ornamentalt til ukjennelighet og glir inn som et naturlig ledd i motivkretsen til dyreornamentikken. Vi står her overfor et problem som forskningen ikke har vågd seg nærmere inn på, men som ikke desto mindre kan ha sin betydning for så viktige spørsmål i skandinavisk stilhistorie, som opphavet til folkevandringsstilen, — nemlig spørsmålet om den nærmere definisjon av motivkretsen i denne stilform. Så sterk som stiliseringa av dyrene er, lar det seg vel aldri gjøre med visshet å analysere denne motivkrets fullstendig ut fra et slikt synspunkt. Heller ikke lar det seg med visshet avgjøre hvor stor plass et motiv som hesten har hatt. For det er sikkert nok at det også opptrer andre motiver, som menneskefigurer, fugler o. s. v. Men det lar seg likevel med sannsynlighet si at hesten er forbildet for en stor del av dyrefigurene i folkevandringsstilen.

Vi har et godt utgangspunkt i den brakteatgruppe, som ble nevnt ovafor, med et tilbake-seende dyr med S-formet kropp. Dette dyr måtte med stor sannsynlighet bestemmes som en hest. Et slikt dyr hører imidlertid til de stående motiver også i den rene ornamentale kunst. Jeg har nevnt en del eksempler på dette i arbeidet om gullbrakteatene, og de kan uten vanskelighet forfleres. Blant annet er det svært vanlig på de praktfulle sverdslirbeslag av gull, som er kjent både fra Danmark, Sverige og Norge. Det er tydeligvis samme dyr som hestene på brakteatene. Klarest trer det kanhende fram på slirbeslaget fra Mällby i Kålland, Västergötland (Lindqvist: Vendelkulturens ålder och ursprung fig. 68) som har to symmetrisk motstilte dyr med tilbake-seende hode. Underkjeven skjærer dyrekroppen, helt som på brak-

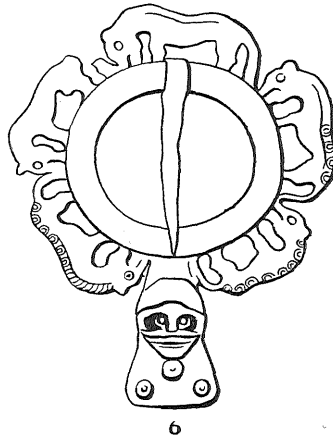
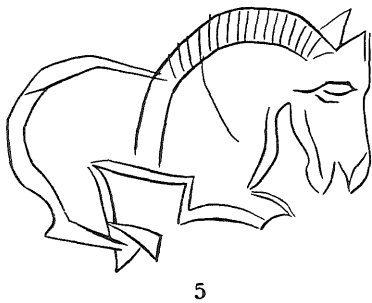
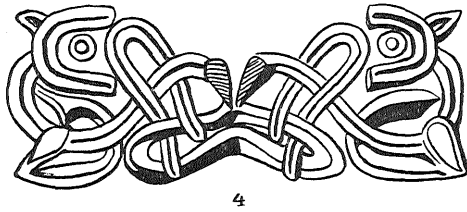
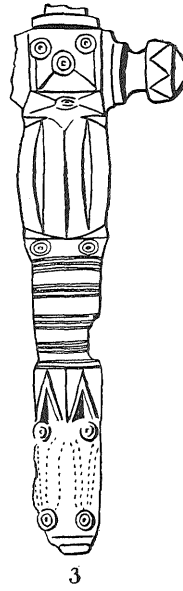
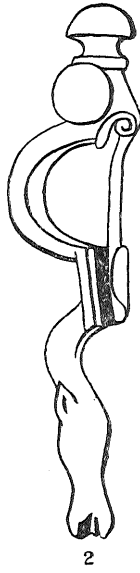
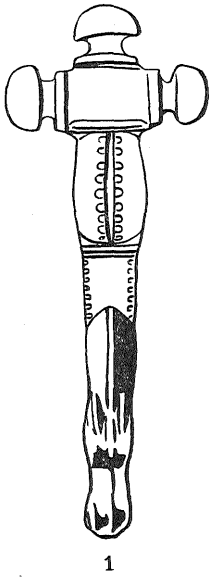

Fig. 6. Hester fra folkevandringstida.

teatene. Dyret har etter måten lange ører, og en brei, kraftig hale, som er svinget inn under dyrekroppen.

Av større betydning er likevel en del andre av disse slirbeslag, hvor dyrehodene er komponert slik at de sammen danner ei en-face-maske, nå og da tydelig nok ment som et menneskeansikt (Lindqvist: l. c. fig. 69). Dyrehodene har på disse slirbeslag praktisk talt alltid et lite, spisst hesteøre. Ansiktsmaska er vel kanhende klarest formet ut på slirbeslaget fra Åmdal på Lista, Vest-Agder (pl. III:2), som dessuten har en sterkt stilisert menneskefigur på hver side av dyrefigurene. Ansiktsmaska i centralmotivet er åpenbart et mannsansikt. Jeg gjengir her Bjørn Hougens karakteristikkk av det: „I midtfeltet sees to profilvendte hoder stillet sammen slik at de utgjør en en face maske hvis slektskap med beslaget fra Oure er umiskjennelig, særlig er behandlingen av ansiktsflatene og øienpartiet påfallende ensartet. Men forskjellen kommer også klart frem. Ourebeslagets vinkelformede øienbryn og flott svungne knebelsbart er på stykket fra Åmdal oppløst i to horisontale linjer over og under selve ansiktet. Den øvre gjengir øienbrynet, og de nedgående vertikale linjer er blitt til nese (eventuelt neser, alt efter som en oppfatter hodet sett en face eller profil). En tilsvarende vannrett linje under kinnene gjengir mustasjen, og under denne kommer så de to par bueformede linjer som tydeligvis oprinlig var hodenes munn og tunge.“⁷³ Ansiktsmaska på det danske Ourebeslag er, som Bjørn Hougen peker på, også et utvilsomt mannsansikt. Vi finner med andre ord helt samme kombinasjon av manns-hode og hest på disse sverdslirbeslag, som vi før har funnet på rytterbrakteatene og på reimspenna fra Hol.

Kanhende er det ikke uten betydning at vi finner denne kombinasjon på såvidt mange beslag nettopp til sverdslirer. Hesten har de praktisk talt alle. Gudenavnet „Maurinir“, som ble anropt i blotvisa fra *Vølsapátttr*, og som vel snarest er et noa-navn på Frøy, er som nevnt, kjent som kjenning for sverd. Og sverdet og Ty hørte nær i hop:

Du lyt siger-runer kunne,
vil du siger hava,
skjer dei paa sverd-hjaltet inn,
sume paa tangen,
sume paa eggj,
nemn so tvifald Ty.

Slik heter det i Sigerdrivemål.

Frøy er, som nevnt, antakelig bare en videre utvikling av Ty. Han hadde dessuten også et særs dugende sverd.

Det er bare et lykkelig tilfelle som gjør at vi kan bestemme forbildet for disse ornamentale dyr som hester. Det er snau nok for dristig å tro at det gjelder langt flere av de eiendommelige firbeinte dyr som mer enn noe annet særkjenner den første fase i skandinavisk dyreornamentikk.

At hesten går inn i motivkretsen på relieffspennene så vi på tidlige spenner som Gummersmark-, Vedstrup- og Nordheimspennene. Og ennå på sene eksemplarer, som f. eks. overplata til ei relieffspenne fra Børtnes, Nes i Hallingdal finner vi hesten igjen. Det er her to omvendt symmetriske dyr med tilbakeende hode som biter over kroppen og med spisst hesteøre (fig. 6:4). Samme dyr som vi kjenner så godt fra brakteater og sverdslirbeslag. På relieffspenna fra Kvåle i Sogndal, Sogn og Fjordane ser en omtrent de samme dyr, også her med det spisse hesteøre (begge spenner avb. Hougen: Migration Style fig. 50 og 49). Det er da kanhende ikke uten interesse at hodene som avslutter korsarmene på underplatene på relieffspennene ikke sjelden ter seg som ansiktsmasker en-face, nå og da tydelig som et skjegget mannshode, sån som en ser det best av alt på spenna fra Skrautvål i Nord-Aurdal, Valdres (Hougen: l. c. fig. 22). Det er derfor ikke utenkelig at vi her òg har med samme kombinasjon av mannshode og hest, som vi òg kjenner den fra brakteater, sverdslirbeslag og på reimspenna fra Hol.

At også fuglemotivet og menneskeskikkelsene som likeens forekommer i folkevandringsstilen — om enn mer sparsomt — har hatt apotropeisk mening er høyst trolig.

Mange vil sikkert finne det utillatelig dristig, å tolke en hel del av dyremotivene i folkevandringsstilen som hester, slik jeg har gjort det her. Og naturligvis vil det alltid være vanskelig, for ikke å si ugjørlig, å skaffe eksakte beviser for denne tolkning. Men eksemplet med alligatormotivet hos chiriqui-indianerne og utallige andre eksempler fra primitiv kunst viser at tanken slett ikke er utafør rimelighetens grenser. Tvert om. Eller for å holde oss til vårt eget kulturområde, kan jeg minne om hestene på Urnesportalen. Deres karakter av hester, som alt Ingvald Undset har pekt på, er utvilsom nok, men ikke desto mindre vil en analyse av de fleste av disse dyr vise en like sterk ornamentalt omforming som hestene i folkevandringstidskunsten. På Urnesportalen blir inntrykket av hest holdt fast av det nederste dyr på venstre portalplanke, hvor den krumme hals, ørene, luggen som er kastet bakover og forresten hele reisningen av dyret er hestens.

I portalornamentikken på stavkirkene forsvinner hesten snart. Den formes om til en skrekkinnjagende drage med vinger. Men den folkelig-religiøse symbolikk i denne ornamentikk forsvinner ikke. Hester eller drager, de er like fullt sinnbildet på de mørke, hedenske makter som kjemper sin strid der ute for å trenge inn i gudshuset. Men forgjeves!

Det har også vært andre tolkninger av den religiøse symbolikk i stavkirkeornamentikken. Det spiller her mindre rolle. Det viktige er at vi ennå i mellomalderen finner en dyreornamentikk, som har mange likhetspunkter med folkevandringstidskunsten, og som er bestemt av sitt religiøst-symboliske innhold. Det er viktig, fordi det viser at vi i høy grad må regne med den mulighet at også folkevandringstidsornamentikken er grodd fram på et folkelig-religiøst grunnlag. I dette samband er det ikke uten interesse at J. G. Andersson gjennom en detaljert analyse av motivkompleksene i den østasiatiske dyreornamentikk

har gjort det svært sannsynlig at den i siste instans går tilbake på jaktmagiske forestillinger.⁷⁴ Endelig skal jeg minne om en uttalelse av Einar Lexow, som visst nok gjelder yngre merovingertidsstil, men som må ha samme gyldighet også for de to eldre stilfaser. Han sier at det ikke er „usannsynlig, at hensikten nettop har været å fordunkle ornamentikkens betydning for de uinnviede,“ idet han sammenlikner med trangen etter lønruner og underlige omskrivninger i versekunsten.⁷⁵ At en slik uttalelse griper rett ned i et religiøst — eller i hvert fall et magisk grunnlag, er det ikke tvil om.

Selv om det kanhende vil være for dristig å hevde at all ornamentikk opphavlig er sprunget ut av magiske forestillinger (ennskjønt jeg er ikke sikker på det), er det i hvert fall sikkert nok at magien er en av de viktigste kilder for all bildekunst, også for ornamentikken. Fra mange områder av jordkloden kjenner en den forestilling, som Knud Rasmussen har gjort oppmerksom på med eskimo-ornamentikken. Alaskaeskimoene, som også andre eskimoer som dyrker bildekunst og ornamentikk, tror at fangstdyrene først og fremst søker til den jeger, som har fangstredskaper, vakkert prydet med ornamentikk.⁷⁶

Dersom det er riktig at vi må oppfatte folkevandringsstilen som religiøst-magisk, ville det være fristende å se de to symmetrisk motstilte dyrefigurer, som vi støtt har vært i berøring med på sverdslirbeslag, relieffspenner o. s. v. som en ornamentalt-symbolsk fremstilling av hestekampen. Den kultiske betydning hestekampen har hatt, er omtalt tidligere. Av særlig interesse er her hestekampen på Vallstenasteinen, hvor de to stridende hingster har tilbakeende hode, slik de også oftest er fremstilt i ornamentikken.

En slik synsmåte, som dette, betyr naturligvis ikke at jeg vil hevde folkevandringsstilen som en autochton stilform. Dels må det religiøse grunnlag bestå av gamle, fellesgermanske forestillinger, eller kanhende rettere, felles indo-européiske forestillinger. Omtrent over alt i germankulturene fra folkevandringstida møter en hesten som et viktig dekorativt motiv. Enkelte steder manifesterer hestekulten seg også i grav-

skikken, som f. eks. de østprøyssiske hestegraver fra romertid. Hesten er her alltid ubrent, selv om den hører med til et gravanlegg med likbrann. Og av hestens stilling i grava kan en slutte at den er blitt begravd levende.⁷⁷

Tvert om skulle en snarere tro at denne forkjærlighet for hesten i den dekorative og ornamentale kunst vil kunne få betydning for spørsmålet om de impulser som har virket med til å skape folkevandringstidsstilen. Jeg skal sjølsagt ikke kaste meg ut i alle de like omstridte som vanskelige og mangslungne problemer omkring opphavet til folkevandringsstilen. Det ligger dessuten utafør ramma av dette arbeid. Og Bjørn Hougens utmerkete orientering, Européisk og asiatisk i folkevandringsstilen, gir et godt inntrykk av hvor steilt synsmåte står mot synsmåte, og hvor komplisert det hele er.

Men ikke desto mindre slår det rent umiddelbart ned i en et inntrykk av at denne plutselig oppdukkende forkjærlighet for hestemotivet må være en gjenspeiling fra dyrekunsten hos eurasiske rytterfolk. Både i skytisk og den senere nyskytiske kunst er da også hesten et motiv som er dyrket med stor venerasjon. At hestemotivet er kommet inn ved påvirkninger fra nyskytisk kunst, selv om disse kan ha gått kronglete og uveisomme stier, som ennå ikke lar seg kartlegge, ser vi ikke minst på hesten med bakbeinet lagt forover langs med hesteryggen (brakteater av norsk type IV). Ikke for ingen ting hører den hit en dyrefigur på en bronseknapp fra Ananjino, avbildet av Hougen som eksempel på at en også i sørrusisk kunsthåndverk nå og da møter en liknende tendens til så å si å løse dyrene opp i sine enkelte bestanddeler.

Selv om vi altså må tro at hestemotivet er kommet inn i germansk kunsthåndverk ved impulser utafra, kan jeg ikke innse at dette strir mot hele det syn som her er lagt an. Uten at en tenker seg at hesten gled naturlig inn i germansk tro og forestillingsliv, er det vel i det hele vanskelig å forstå den overveldende popularitet hesten fikk i folkevandringskunsten. Hesten som kunstnerisk

motiv er med andre ord et kulturlån. Men dens popularitet grunner seg på at den hørte så naturlig hjemme i forestillinger som hadde hatt en veldig betydning i livets viktigste tilskikkelser gjennom et par tusen år.

HESTEKULTUS I GRAVSKIKKEN I MEROVINGERTID OG VIKINGTID

Glad og Gylle,
Gler og Skeidbrime,
Silvrintopp og Sine,
Gisl og Falhovne,
Gulltopp og Lettfete
dei folar ber dagleg
tivar fram
naar til tings dei fer
ved Yggdrasils ask.
(Grimnesmål).

Hesten spiller en stor rolle i den litterært overleverte mytologi. Her står Odens hest, Sleipne, avgjort som den fremste — føllet som Loke fikk med jotunhingsten Svadilfare — med åtte bein. Med den rei Oden „i luft og i sjø“, sier Skaldskaparmål. Og Grimnesmål sier:

Yggdrasils ask
er ypparst av tre,
og Skidbladne av skip,
Odin av æser
og av øykjer Sleipne

Sleipne var den beste hest hos guder og mennesker, heter det i Gylfaginning.

Men i den private kultus var det en annen hest som sikkert opptok sinnene mye mer enn den sagnomsuste Sleipne, — det var hesten

til fruktbarhetsguden Frøy. For Frøy „rår for solskinn og regn, og dermed for grøda på jorda, og han er det godt å kalle på til god åring og fred; han rår òg for rikdomslykka til folk.“ Frøy er solguden, og hesten hans er solhesten, som er ættet rett fra Trundholmhesten i eldre bronsealder. Navnet Frøy er da heller ikke opphavelig noe gudenavn. Frøy betyr „herre“, likesom Balder, og må opphavlig være et noa-navn på sol- og fruktbarhetsguden.

I Eddamytologien møter vi hesten til Frøy én eneste gang — den er ikke engang nevnt ved navn. Det er på hesten til Frøy at Skirne rir gjennom ild til Gjerd på friing for Frøy. Det er solgudens hest som går gjennom ild. Det har vært en sær sjev hest det òg.⁷⁸

Noen utstrakt offisiell kultus er trolig bare blitt hovedgudene til del, i første rekke Oden og Tor. Når dette ikke ser ut til å ha vært tilfelle med Frøy, uten i visse områder som Uppland og Trøndelag,⁷⁹ så grunner det seg på at Frøy-dyrkinga som offisiell kultus ser ut til å ha vært i tilbakegang i vikingtida. Som offentlig kultus hadde den et eldre preg. Men alt tyder på at Frøy-dyrkinga likevel har hatt et sterkt tak i den folkelige religiøse bevissthet. Frøy er blitt dyrket privat, mest av kvinner kanhende, i de mindre, private helgedommer — i horgene.⁸⁰ For kvinna var fruktbarhetskulten mest aktuell, ikke bare grøda av åker og eng, men også hennes egen fruktbarhet. Et illustrerende bilde av en slik helt privat fruktbarhetskultus er fortellinga i *Vølsapáttr*. Der var det òg kvinna, som sto for kulten. At denne phallosdyrking, vi der møter, har vært knyttet direkte til Frøy, er sannsynlig. Hesten og Frøy er her antakelig identifisert i begrepet „Maurin“, hvor magi og kultus er smeltet i hop. Denne identifisering med Frøy ser også ut til å gå fram av Adam av Bremens skildring av Uppsalatemplet og av gudebildene der. Om Frøy heter det: „Cujus etiam simulacrum fingunt cum ingenti priapo,“ — „med en veldig phallos“, slik han også er fremstilt på den kjente, vesle svenske bronsestatuett fra Södermanland. Men ikke bare kvinner har dyrket Frøy. Særlig fra Island har vi så mange meldinger om Frøy-kult, at Nils Lid

har kunnet si: „Ja, av alle heidne gudar står han i ei serstode når det gjeld vår kunnskap om karakteristiske drag i kulten.“⁸¹ Og disse meldinger gjelder menn som Torkell den høye på Tverå, Odd Sindre, Torgrim *freysgoði*, Ramnkjell *freysgoði* og andre.

I det arkeologiske tilfang fra vikingtida spiller hestekulten en stor rolle. De trer tydeligst fram i gravskikkene.⁸² Under gravleggingene i vikingtida må hestekulten i det hele ha vært et dominerende element. Ved gravferden til Oseberg-dronninga ble det slaktet minst 15 hester, og Gokstad-høvdingen fikk 12 hester med seg i grava. Oseberg-hestene var halshogd, noe som tyder på en rituel slaktemåte.

I Balders bålferd ble hesten hans leidd på bålet med fullt sålreide. Men det var ikke bare guder og høvdinger som fikk hesten med i grava. Oftest finner vi nå bare hestetøyet, munnbitet, beslag til sele-tøyet o. s. v., sjeldnere er stighbøyer. Dette at hesten har fulgt med i grava — enten det nå har gjeldt branngraver eller skjelettgraver, hvor det er langt vanligere — er et vel kjent trekk over hele Norge. Men ikke desto mindre ser det ut til å være mer fremtredende i visse områder enn i andre. Sigurd Grieg har pekt på at hestetøy som gravgods er et påfallende karakteristisk trekk i vikingtids graver på Hedmark, og trekker den konklusjon, „at Hedmarkingene dengang var likeså ivrige „hestkarer“ som de er i våre dager.“⁸³ Likeens ser det ut til å være svært vanlig i Trøndelag at hesten har fulgt med i grava. Uten å legge for mye i det, kan det pekes på det samband, som kan påvises mellom disse to områder innbyrdes, og mellom dem begge og Uppland i hvert fall fra tidlig merovingertid av. Endelig ser det, etter velvillig mundtlig melding fra Th. Sjøvold, også ut til at hestenedlegging i gravene er svært vanlig i Vestfold. I uppsvensk gravskikk er hesten et konstant trekk gjennom både merovingertid og vikingtid, som en ser det klart nok av høvdinggravene fra Vendel og Valsgårde.

Delvis vil dette at hesten har fulgt med i grava kunne forklares ved det kameratskap som uvegerlig måtte vokse fram mellom folk og hester i ei tid, da det ikke fans kjøreveier, og en derfor måtte ri på hesteryggen om en ville fram. Det kan her igjen minnes om det vennskap araberer kjenner for hesten sin. Og at hesten her i Skandinavia har vært sett på mer som en jambyrdig kamerat enn som husdyr, kommer klart til uttrykk i bestemmelsene i den danske vederlov om hestepasset ved hirden.⁸⁴

Men denne forklaring strekker ikke til som den eneste. Den dekker blant annet ikke slike ting som at det ofte bare er kraniet av hesten som blir funnet i gravene. Alt Oluf Rygh pekte på dette i sin grunnleggende behandling av vikingtida fra 1877, et halvt århundre senere og med langt større tilfang til rådvelde, er det blitt poengtert av Sigurd Grieg.⁸⁵ Dette at vi nå bare finner hestehodet lar seg heller ikke forklare ut fra konserveringsvilkårene. Dels er tilfellene for mange, dels kan hestekraniene være påfallende godt bevart, så det er helt utenkelig at hele resten av skjelettet skulle være forsvunnet. Vi må derfor dra den konklusjon, som alt Rygh gjorde, at det står i samband med bestemte ritualer, hvor hesten har vært ofret, og kanhende spist under gravleggingsmåltidet. Det kan igjen minnes om at hestene i Oseberg-grava var halshogd, altså åpenbart slaktet etter en bestemt rituell slaktemåte.

På Island er vilkårene minst like markante. Hestekulten må her ha hatt en sterkt dominerende plass i gravleggingene. Det er godtgjort ved Kr. Kålunds og Daniel Bruuns utgravninger, at hester i gravene ikke bare er knyttet til menn, men at hesteskjeletter likeens fins i åpenbare kvinnegraver, noe som forresten også forekommer i Norge. Vi får dermed ytterligere støtte for å tro at forekomsten av hester i gravene har hatt rituell karakter. Likesom i Norge, er det også på Island kjent eksempler på at bare hestehodet har vært lagt ned, og i det alt overveiende antall graver har en kunnet konstatere, at hesten har vært halshogd, slik det òg hadde vært tilfelle i Oseberg.

Også på Island har de derfor drevet samme rituelle slaktemåte. Størst vekt får en likevel kan hende legge på det faktum, at hesten ikke sjelden har fått si eia grav i samme haug, en sjelden gang har den til og med fått sin egen gravhaug.⁸⁶ Heller ikke i disse tilfelle strekker forklaringen om kameratskapet mellom folk og hester til. Det har snutt nok vært noen omsorg for hesten av det slag, som har skapt denne særmerkte gravskikk. Ved Daniel Bruuns utgravninger av gravplassen på Dalvik, ytterst i Svarfaðardalen, ble det slått fast, at hestehodet i alle tilfelle var tatt av og lagt ned ved hestebuken. Hestene er øyensynlig blitt slaktet på denne rituelle måte ved eller i grava etter gravlegginga. I ei av gravene kunne det helt sikkert konstateres, at hestekadavret var blitt lagt ned etter mannen, etter som hesteskjelettet lå over nedre del av mannen og over spydet hans. Alt dette tyder avgjort på at hesten er å betrakte som offerdyr.

Skikken å ofre hesten i grava er ikke ny for vikingtida. Den har også i høy grad vært aktuell i merovingertid. Som de klassiske eksempler står her båtgravene fra Vendel og Valsgårde, men vi har også lange serier av tilfelle i det norske merovingertidstilfang. Skikken ser ut til å vokse fram noenlunde parallelt med båtgravene. Begge gravskikker er kjent så tidlig som i folkevandringstid, men vinner først fram i merovingertid og vikingtid. Og begge har i merovingertid en uvanlig sterk posisjon på de store uppsvenske overklasse-gravplasser.

Det ligger da unektelig nær å undersøke om det også er en indre sammenheng mellom dem. For det første slår det en jo at graver med hester er påfallende vanlige i Frøys hovedområder, Uppland og Trøndelag.⁸⁷ Videre på Hedmark, hvor Frøy-kulten vel ikke har slått sterkt gjennom. Her har Ullin (Ull) åpenbart vært hovedguden, men han har igjen vært nær i slekt med Frøy, og er hovedguden i Uppsala før Frøy. Det kan derimot påvises arkeologisk at Hedmark har stått i nær kontakt med Uppland.⁸⁸ Endelig har vi også Vestfold, hvor de uppsvenske forbindelser er dokumentert av Ynglinge-ætta, Den eldste norske båtgrav med hest er den trøndske Torgård-grav,

anlagt i slutten av 500-årene eller omkring 600 helt etter uppsvensk mønster. Den viser også i gravgodset ensidig påvirkning fra uppsvensk kultur.⁸⁹ Vi husker også de veldige hesteofre som var foretatt sammen med haugsettinga av Oseberg- og Gokstadskipene. Selv om en ikke skulle godta teorien om at det er dronning Åsa og Olav Geirstadalv, som er gravlagt på Oseberg og Gokstad, kan det snauvt være tvil om tilknytningen til Ynglinge-ætta, og dermed til Uppland.

Vi møter da i gravskikkene i merovingertid og vikingtid den samme kombinasjon av skip og hest, som er vel kjent alt i bronsealderens soldyrking, som sol- og fruktbarhetssymboler. Sammenhengen mellom fruktbarhetskultus og gravkultus er et så vel kjent religionshistorisk fenomen, at vi ikke trenger gå nærmere inn på den. Jeg skal bare eksempelvis minne om de phallosformete „hellige kvite steiner“ i toppen av norske gravhauger fra folkevandringstid.

Riktignok har det fra arkeologisk hold vært hevdet at båtene i jernaldersgravene ikke hadde annen mening enn gravgodset ellers, — at de var bruksgjenstander, som kunne være gode å ha i den annen verden, likesom annen arbeidsredskap eller husgeråd. Men det er fullkomment godtgjort at denne forklaring ikke strekker til.

Den vanlig aksepterte oppfatning er vel den som Knut Stjerna ga i sin talentfulle avhandling, „Skölds hädanfärd“.⁹⁰ Båtgravskikken stammer, etter hans mening, fra de greske forestillinger om Charons ferge, og er kommet til Skandinavia med den gotiske kulturstrøm. Kjernepunktet i Stjernas syn er likevel at båten skulle brukes på reisen over havet til dødsriket. Tanken ligger jo snublende nær, og lar seg ikke uten videre avvise, selv om det nok kan gjøres innvendinger. Blant annet har det vært pekt på Osebergskipet, som var vel ankret i haugen nettopp for å hindre, at dronninga skulle emigrere med det. Gokstad-høvdingen var gravlagt i sitt skip. Men dessuten var det også tre mindre båter i grava. Selv om samme høvding har vært en så forsiktig general, at han vilde gardere seg mot alle eventualiteter på den farefulle seilas til Valhall ved å ta med livbåt, — vil det nok

kunne innvendes at han snaut nok ville ha bruk for tre livbåter. Derimot ville det hele være mye lettere forståelig om det dreidde seg om offerbåter, så mye mer som småbåtene var forsettlig ødelagt før haugsettinga. Denne skikk å ødelegge offergavene er vel kjent, og bunner vel i den tanke at også de skulle dø. De var gudens, og måtte ikke være i stand til å fjerne seg, eller å bli fjernet av andre. På samme måte skulle en da kunne se ankinga av Osebergskipet.

I sin avhandling, *Die Bootsfahrt ins Jenseits*, har Max Ebert gjort innvendinger mot Stjernas teori om at båtgravene skulle gå tilbake på den greske Charon-forestilling ved gotisk formidling.⁹¹ Han peker på de gotlandske skipsformete steinsetninger fra yngre bronsealder, som viser at den dødes båtferd er mye eldre i Skandinavia enn det gotiske innslag. Også Haakon Shetelig har ment å se en sammenhengende tradisjonslinje fra skipssetningene i bronsealderen til båtgravene.⁹² Dersom Johs. Bøes datering av Valderhaug-båten fra Valderøy på Sunnmøre til bronsealderen (snarest eldre bronsealder) er riktig,⁹³ får denne tradisjonslinje en uventet bekreftelse. I det tilfelle skulle vi ha for oss ei ordinær båtgrav fra så tidlig tid. Og det må sies, at Bøe fører fram en besnærende argumentasjon. Det er i hvert fall ingen grunn til å tvile på at båten i yngre jernalders graver bygger på direkte tradisjoner fra bronsealderen.

Hesteofrene i gravene fra merovingertid og vikingtid må ses i sammenheng med fruktbarhetskulten, som igjen var nær knyttet til Frøy. Men blant hans viktigste attributter hørte også skipet, *Skidbladne*. Omtalen av det i *Grimnesmål*, som jeg har sitert før, viser den høye stilling Frøy-skipet hadde i Eddamytologiens rangorden. Det var så stort at det kunne romme alle æsene med våpen og hærutstyr, og straks seilet ble heist, fikk det bør, hvor en så ville fare (på land eller sjø). Og når en ikke ville fare med det, kunne en ganske enkelt tulle det ihop som en duk og putte det i pungen, fordi det var gjort av så mange smådeler og med så stor dugleik. Gylfaginning innrømmer nok at *Naglfar* er større, men *Skidbladne* er det beste skipet og bygd

med størst dyktighet. Frøy — med hest og skip som attributter — han rådde altså for sol og regn, som den gamle solguden før ham. Men som fruktbarhetsgud må Frøy også ha vært dødsgud. Han ga nok ikke bare „de dødelige fred og vellyst“, som Adam av Bremen sier; men også de døde.⁹⁴ Det ville da være fristende å samle båter og hester i gravene til ett symbolsk bilde: bronsealderens gamle solgud, riktignok i Frøys noe moderniserte skikkelse. I så fall skulle båtene også være solsymbol. Og at båten som solsymbol har vært levende i vikingtida, ser en av den vestnorske skikk å brenne båter på St. Hans-bålet, en skikk, som i hvert fall var fullt levende ennå i min egen barndom, som unektelig ikke ligger forskrekkelig langt tilbake. At Frøy hadde med hav og båter å gjøre, ser vi også av ei melding hos Saxo (I kap. 8), hvor det fortelles om kong Hading som måtte ofre svarte offerdyr til Frøy, da flåten hans ble splittet av storm. Etter blotet var forbanninga slutt.

Båtreisen over havet til den annen verden er imidlertid så vel belagt i gammel litteratur om nordiske tilhøve, at tanken om skipet eller båten som dødsskipet ikke lar seg avvise. Vi har dem fra Beowulf over Ibn Fadhlams skildring til Skjoldunga-saga og Gylfaginning. Sammenhengen mellom dødsskipet og solskipet er imidlertid, særlig etter Oscar Almgrens helleristningsundersøkelser,⁹⁵ såvidt klar, at den ikke hindrer ei sambinding av dem også i gravskikkene i yngre jernalder. Særlig vekt får her igjen skipet og båtene i Gokstad-haugen. Skipet sjøl må da trolig være dødsskipet, som den døde tenktes å reise *sørover* med, til solriket. Men de sundslåtte småbåter er de direkte offerbåter til solguden og dødsguden Frøy, som også hestene ble ofret til.

En slik tolkning av Gokstadbåtene vil kanhende også bidra til å gi en løsning på votivfunnene av båter og skip i myrene. Jeg kan da minne om det som før er sagt her om vatn — og dermed myrer — som ledd i en opphavlig fruktbarhetskultus.

FRA SOLHESTEN TIL SLEIPNE

Først etter at Sune Lindqvists store praktverk om de gotlandske bildesteiner er utkommet, får vi for alvor en anelse om den betydning disse bildesteiner vil få, når de en gang blir riktig tolket. De vil da bli åndshistoriske dokumenter av rang. Den merkelige stilhistoriske utvikling de gjennomgår ligger i dagen. Vi aner òg at de vil kunne få verd for litteraturhistoriske studier, og vi tar til å skimte en høyst interessant religionshistorisk utvikling. Fram for alt vil bildesteinene komme til å gi et forunderlig fasettert bilde av ei voldsom og eksplosiv gjæringstid i skandinavisk førhistorisk kultur. Da er det de veldige krefter blir skapt, som finner utløsning i vikingtids-ekspansjonen.

For oss gjelder det først og fremst å få greie på hestens stilling som religiøst symbol på disse steiner, slik at det ikke her skal bli gjort noe forsøk på å gi noen samlet tolkning av de rike, og delvis dramatiske bildescener. En annen ting er at slik dette bildemateriale nå engang er, nytter det ikke å forklare et isolert motiv uten en ser det i samklang med fremstillingene ellers.

Sune Lindqvist deler bildesteinene i fem kronologiske grupper, og den absolutte kronologi han er kommet fram til, ser i alt vesentlig ut til å være holdbar.⁹⁶ Jeg følger derfor her Lindqvists resultater, bortsett fra at jeg tror det kan være grunn til å foreslå ei mindre endring i bestemmelsen av tida mellom avsnitt B og C hos Lindqvist, som jeg tror han har satt et par desennier for sent. Når jeg i det følgende viser til bildestoff o. l. hos Lindqvist, forkorter jeg tittelen til: *L.* — Før vi så går over til å behandle bildefremstillingene ut fra et religionshistorisk synspunkt, må det presiseres sterkt at steinene er gravsteiner. De har med andre ord stått i gravkultens tjeneste, noe som naturlig nok har spilt en ikke uviktig rolle i utforminga av bilde-symbolikken. Likeens skal det med en gang bli pekt på at de både teknisk og kunstnerisk har en slik kvalitet at de må betraktes mer

som offisielle, teologiske dokumenter enn som utslag av den rent private gravkultus, som ofte lå noe på sida av den offisielle, teologiske dogmatikk. Bilde-steinene er uttrykk for det religiøse syn hos de øvre lag av folket, med økonomisk evne til å få gravsteinene utført av profesjonelle kunstnere, orientert i gudesagn og heltediktning og dessuten runekyndige menn. Det ville sikkert være en feilvurdering, om en trodde at denne blodfulle bildekunst bare hadde mytisk innhold. Den har sikkert for en stor del hentet stoffet fra de samme sagnkilder, som heltekvadene i Edda-diktningen. Men for så vidt er kan hende dette også av mytisk karakter som det jo handler om helter av overmenneskelig karakter. Det er en heros-kultus, som også glir godt inn i de kjensle- og tankebaner som dikterte gravkulen i det hele. Imidlertid vil det stoff, som en må tro er hentet fra heltesagnene ikke bli tatt opp her.

Den eldste gruppe av bildesteiner skiver seg, etter Lindqvist, fra 400-årene. Det er hans avsnitt A. Steinene av denne gruppe har jeg alt streifet inn på i avsnittet om hesten i kultus og kunst i folkevandringstida. Vi fant her bronsealderens gamle symbolkombinasjon: sol — skip — hest. At skipet her i første rekke er solskipet, ikke dødsskipet, går, etter mi mening, fram av flere ting. Noe avgjørende bevis er det visselig ikke, at skipet går tilbake på månesymbolet på de spanske gravsteiner. Det kunne i og for seg tenkes like godt at månen var blitt formet om til dødsskipet. Månen er nattens og dermed dødens symbol. Imidlertid kan det vanskelig være tvil om at skipet og hesten opptrer som likeverdige symboler på disse steiner. Og hestens karakter av sol- og fruktbarhetshest går klart nok fram av hestekampen på Hablingbo Havor I (L. fig. 18).

Kunstnerisk rager disse eldste bildesteiner svært høyt, med en litt spinkel og grasios, men fast og sikker dekorativ holdning. Denne akademisk klare, kjølige stil står på mange vis kontrært til metallkunsten, som alt i 400-årene har fått mye av det primitivt overlessete, som i så høy grad preger dyreornamentikken i 500-årene. På bilde-

steinene er det ingen opphoping av figurer. Hvert lite motiv står fast og klart mot bakgrunnen, skarpt poengtert. Det er en stilform, som gjør et rent klassisk inntrykk. Og det er også en rent symbolistisk kunst, nesten uten ethvert snev av episk preg. De eneste figurscener vi møter er hestekampen på Hablingbo Havor I (fig. 5:2), de to ryttere fra Martebo K (L. fig. 6), to kjempende menn på Vallstena, Vallstenarum (L. fig. 16) (fig. 5:3a) og endelig en til, en mann og et fabeldyr på steinen fra Hangvar Austers (L. fig. 27). Men overalt er disse figurmotiver behandlet etter så strenge dekorative regler at all epikk forsvinner. Figurscenene står igjen som symboler mer for et abstrakt begrep, enn for ei konkret hending.

Utenom de motiver som ble nevnt under omtalen av disse steiner tidligere, er det ett — ormen — som går igjen på en hel del av steinene. Den opptrer i strengt dekorativ, oftest helt ornamental form, gjerne parvis to og to. På steinen fra Martebo K, hvor de to ryttere er plassert umiddelbart under det store solsymbol, er det bare én orm. Den kan nå ikke konstateres i sin fulle utstrekning, da nederdelen av steinen mangler. Men den har åpenbart slynget seg i store S-formete buktninger omkring to mindre solbilder under rytterne. Herfra reiser den hodet med vidt åpent gap og ei lang gift-tunge. Samme orm, men ennå mer ornamentalt formet, finner vi på Västkinde Björkrome I (L. fig. 7). Under denne kombinasjon av sol og orm er en båt. Neste gang vi så møter ormen er på den defekte stein Bro II (L. fig. 13). Her er to ormer med helt samme hode under det store solsymbol. De har tydelig nok slynget seg omkring hver sitt rosettformete solbilde. Det er med andre ord åpenbert samme symbolske idé, — ormen som kretser om sola. Men over den store sol-rosett er to nye ormer, plassert på samme måte som hestene på Vallstena-steinen. Samme plassering har ormene på Hablingbo Havor I, som har hestekampen under solbildet, hvor ormen hadde sin plass på Martebo K og steinen Bro II. Endelig finner vi to symmetrisk motsatte ormer under solbildet igjen på Hablingbo Havor II (L. fig. 23).

De har vidåpent gap og mellom gapene er to konsentriske sirkler — altså et nytt solsymbol.

En helt annen, og enestående fremstilling har vi derimot på steinen fra Hangvar Austers. Under solbildet er her et skip. Over solrosetten ser en et merkelig, ormlignende fabeldyr med en mengde korte, krumme bein og med stive bust på ryggen. Hodet med to lysende, runde øyner, har vidåpent gap, og foran gapet står en mann. Han ser ut til å gripe om underkjeven på ormen. Trolig har vi her en mytisk scene, men den lar seg vanskelig identifisere.

Ormen er, som vi har sett, et fruktbarhetssymbol. I egyptisk mytologi hører den direkte til solguden. Almgren omtaler en egyptisk bildeserie i ei grav fra 26. dynasti, som fremstiller „solgudens nattlige ferd gjennom underjorden“. Solguden blir her gjerne avbildet „stående på skeppet och liksom omramad av en stor orm.“⁹⁷ Med andre ord en helt slående parallell til de gotlandske bildesteiner, hvor ormen slynger seg omkring solbildet.

Ormen, fram for alt ormen som biter seg i halen, er evighetssymbol, og derfor i fremtredende grad representant for det evige kretsløp i naturen: gjennom fødsel til liv, og gjennom død til ny fødsel. Ikke i noe har de gamle fått et så overveldende inntrykk av dette kretsløp, som i kornet. Det spirer og modnes, blir skåret, og igjen sådd til nytt liv. Men derfor kommer ormen også på et vis til å representere nettopp Horus' ferd på skipet gjennom underjorda, — til å representere den nattlige ferden til sola. Dermed blir den også dødssymbol. Og i Eddamytologien finner vi minnet om den særlig som dødssymbol. Ormen Nidhogg lå sammen med en mengde andre ormer og gnog på røttene til Yggdrasils ask, og truet med å drepe treet. Den blir etter hvert mye av et symbol på det onde, straffende element. Loke blir bundet i en hellar med en eiterorm festet rett opp over seg, slik at eiteret skulle dryppe i ansiktet hans. Det var straffen for at han var årsak i Balders død. Salen på Nåstranda var bygd av ormerygger, som vendte hodene innover, og i de år av eiter

som rente inne i salen måtte edbrytere og utlege mordere va (Voluspå).

Midgardsormen som ligger i havet rundt hele jorda og biter seg i halen, er det opphavlige evighetssymbol, egypternes „lysende Haulsange“, den kosmiske slange, som „omringer himmelen og jorden“. „Den er sindbilledet på lysets fornyelse; ligesom „gudernes (eller jordens) liv“ skænker den lysguden fornyelsens evne.“ (Brede Kristensen).⁹⁸ At denne forestilling, som er kommet helt bort i Edda-mytologiens Midgardsorm-skikkelse, likevel har vært sterkt levende også i Norden, viser mye av folketrua om den vernekraft ormen har. På de eldste gotlandske bildesteiner har ormen heller ikke tapt disse opphavlige, positivt gagnende egenskaper, noe vi ser av det nære samband med solbildene.

Den neste gruppe av bildesteiner blir av Lindqvist datert til størsteparten av 500- og 600-årene (avsnitt B.). Dateringen er sikkert stort sett helt riktig. Vi finner blant annet her de første tilløp til knutestils-entrelac, noe som må vise at vi med de yngste av disse steiner er kommet i hvert fall ned til midten av 600-årene, om ikke noe lengre.

Kunstnerisk kan det vel sis, at disse steiner på mange vis betyr en svekkelse. De mangler mye av fastheten og renheten i den dekorative holdning, de er tyngre og mer kompakte. Den ornamentale innramming, som gjerne består av et enkelt snorornament, egentlig en vinklet tobåndspletning, blir ofte så brei og tung, at figurfremstillingene i midtfeltet får et nokså sammenklemt preg. Da det jo nettopp er disse fremstillinger, som bærer hele den religiøst-symbolske idé, og som derfor burde tre klart fram, slik som i de eldste steiner, kan en naturligvis snakke om en nedgang i den kunstneriske kvalitet. Ellers er gruppen nokså heterogen. Innimellom finner en steiner med klar og overbevisende, enkel dekorativ komposisjon, — slik som de strengt symmetriske motvendte hester på Eskelhem Lasarve I (L. fig. 73—74). Det er i det hele noe usikkert og famlende over disse steiner. Bilde-

steinskunsten er på vei over mot helt nye uttrykksformer. Ennå har den ikke funnet fram til den nye inspirasjonskilde, som kunne gi denne kunstart det faste og helstøpte som skaper kunstnerisk kvalitet. Først i avsnitt C trer den nye kunst fram i avklart form.

I all sin enkelhet byr steinene fra Eskelhem Lasarve på atskillig interesse. Den ene har fremstillingen av et skip med seil (L. fig. 71). Den andre har de to symmetriske, motvendte hester (fig. 5:3 b). De står kloss inn til hverandre, slik at forbeina berører hverandre. Først ved at hestene legger halsene tilbake, skiller de lag. Hodene er løftet, og ørene står vaksomt rett opp. Trass i den ulike stilisering, minner holdningen likevel ikke lite om hestene på Häggebysteinen. Da vi før har møtt hestekampen også på minst en av de gotlandske bildesteiner fra avsnitt A, ligger det nær å se ei langt strengere dekorativ utforming av hestekampen i disse to hester. Både etter konturen på steinene og etter skipsformen å dømme må denne stein tilhøre de yngste blant steinene av gruppe B. Den strenge, litt kjølig enkle dekorative holdning virker da sterkt arkaisk, — minner mye mer om steinene fra avsnitt A enn om de samtidige, eller ennå mer enn den minner om de yngre steiner. Ramma omkring steinen har et mye lettere preg enn på de andre steiner av denne gruppe. Innafor er flaten glatt, bare med det ene motiv: skipet på den ene stein og hestene på den andre. I det tilfelle at hestene her er fremstilt i hestekamp, må vi tro at også skipet ennå er solskipet i likhet med skipene på de eldste bildesteiner.

Det har da atskillig interesse, at det nettopp er på denne stein, med det sterkt konservative stilpreg, at også den innholdsmessige karakter av bildene viser størst kontinuitet med de eldre steiner. Det ser ut til å måtte vise en konservativ kunstner med en utpreget tradisjonsbundet religiøs forestillingskrets.

Et nytt motiv på steinene fra avsnitt B er hjorten, som fins på fire eller fem steiner. På tre av dem, som er defekte, er hjorten nå det eneste bevarte motiv. Og i hvert fall den ene av disse defekte

steiner, Västkinde Butter (L. fig. 65), ser ikke ut til å ha hatt noe annet motiv. Det samme gjelder også steinen Kräklingbo Smiss IV (L. fig. 66), hvor jeg heller vil bestemme dyret som hjort, enn som elg, som Lindqvist riktignok under forbehold foreslår. Hjorten ser ut til å ha det samme store gevir liggende bakover ryggen, som vi finner på alle de andre, sikre hjorter. Av større interesse er hjorten på Endre Skog (L. fig. 50). Den er plassert som bunnmotiv (fig. 5:3c). Øverst er en skipsfigur hvor seilet er utformet som et rent båndfletningsornament. Og mellom hjort og skip ligger en orm. Vi har da samme figurkombinasjon, som vi kjenner fra de eldste steiner, bare at hesten er byttet om med hjorten. Denne ekvivalering av hjort og hest er viktig for forståelsen av den symbolske mening med hesten på steinene fra avsnitt B.

Jeg har før nevnt at hjorten en hende gang fins på gullbrakteatene, likeens at det fins dyreformete bronsespenner fra folkevandringstida enten i form av en hest eller hjort. Det ser derfor ut til å ha vært en nokså utbredt forestilling at hjort og hest som symboler hadde mye med hverandre å gjøre. Men, som tidligere nevnt, er også hjorten et gammelt solsymbol. I det andre kvad om Helge Hundingsbane blir Helge sammenliknet med en ung hjort (*dýrkalf*) med horn som når helt til himmelen. Her er ennå litt av solhjorten bevart, og i norrønt-kristelig symbolspråk får den sin renessanse i solhjorten fra Solarljod. På steinene av den eldste gruppe forekom ormen og hesten som likeverdige symboler. På steinene her hjorten og hesten. Det skulle tyde på et intimt slektskap også mellom orm og hjort. På sølvkjelen fra Gundestrup ser vi hjorteguden (Kernunnos) med hjortehorn. På høyre side av ham står en hjort. Sjøl holder han en ring i høyre og en orm i venstre hånd. Også hos Donau-keletterne var denne sammenstilling av hjort og orm et vel kjent fenomen. Men i skandinavisk mytologi blir hjorten helt fortrent av hesten.

Vi har ikke noe tilfang som tyder på at hjorten har hatt noe direkte med dødskultus å gjøre. Da hjorten og hesten må være likeverdige

symboler, kan heller ikke hesten i første rekke være noe dødssymbol. Vi ser derfor at det ennå er den gamle sol- og fruktbarhetshest, som opptrer på gravsteinene. Dette gjelder da trolig òg hesten på Halla Broa XV (L. fig. 68). Steinen er defekt, idet hele overdelen mangler, slik at vi ikke kan avgjøre hva bildefremstillinger den ellers har hatt. Hesten er plassert som bunnmotiv. Den er fremstilt springende uten rytter. Det gjelder da trolig òg steinen fra Ethelhem Järnväg (L. fig. 64). Figurfeltet er her delt i to deler ved ei tverrlist. I det øvre felt står en våpenløs mann, han tar seg til hodet med venstre hånd, som ville han skjerme seg mot noe. Og det er vel forståelig. For på hver side av ham står en mann med sverdet løftet til hogg. Tydeligvis samme scene finner vi på den noe senere stein, Lärbro St. Hammars I (L. fig. 81). Hvilken betydning en skal tillegge den øverste scene, tør være uvisst. Det er imidlertid ikke utenkelig at det er en eller annen hending fra et heltesagn (f. eks. drapet på Jormunrek). Men motivet er for generelt til at en med visshet kan identifisere det ut fra bevart sagnstoff. Rytteren nederst er det fristende å se i samband med rytterne på C-brakteatene, — i såfall er det framleis fruktbarhetsguden vi har her. Men det kunne i og for seg ligge nær å stille rytteren sammen med den rytter som støtt opptrer på de yngre bildesteiner fra avsnitt C. Her er han imidlertid alltid fremstilt med spyd, og som vi senere skal se, er det av avgjørende betydning at han nettopp har spydet som våpen. Likegyldig om vi kalte den guddom, som brakteatene vendte seg til, for Ty, Ull eller Frøy, var det en fruktbarhetsgud med attributtene hest og sverd. Vi får derfor foreløpig holde fast ved at rytteren på steinen fra Ethelhem Järnväg er brakteatguden. Steinen har imidlertid i alle høve atskillig interesse, som overgang til steinene fra avsnitt C.

Det store høydepunkt i de gotlandske bildesteiners historie ligger i steinene fra avsnitt C. De blir fylt av dramatiske bildescener av de mest ulike slag, hopet på hverandre med overveldende og frodig

fantasi. Vikingånd. Men det er kanhende ennå mer Eddadiktningen, som plutselig står der i all sin unge, umiddelbare og uhemmete blodfullhet.

Lindqvist regner avsnitt C for å begynne omkring 700. Mye eldre kan visselig heller ikke de eldste steiner av denne gruppe være, men på den andre sida er omtrent hele gruppen helt preget av den sene stil II. Først på de aller yngste steiner, som Alskog Tjängvide I (L. fig. 137) og Ardre VIII (L. fig. 139), finner vi små stil III-detalljer, som f. eks. vingsløyfer i entrelacet. Det syns derfor å være nokså klart at innledningen til denne fengslende bildesteinsepoke må ligge før 700. Imidlertid er knutestilsentrelac sterkt fremtredende, slik at vi snaut nok kan regne med at avsnitt C setter inn mange årtier før 700. En annen ting er det, som også Lindqvist peker på, at vi ikke på rent stilistisk vei vil kunne datere de yngste steiner av denne gruppe. En stilistisk datering ville føre til at alle disse steiner måtte plasseres i de nærmeste årtier omkring 700. En slik kronologisk løsning er sjølsagt ikke utenkelig, men vel ikke sannsynlig. Vi må uten tvil regne med den mulighet at steinene stilistisk er stivnet inn i den form de fikk, da bildesteinkunsten først hadde funnet sin endelige form, — den dramatisk-episke. Dette er i særlig grad mulig på Gotland, hvor stil II-motiver hadde et særs fast tak i kunstindustrien.

Men selv om disse steiner får bildescener hopet på hverandre, er komposisjonen likevel ypperlig. Kontrastvirkningen mellom den faste knutestils-ramme og de underlig levende bildefelter er fortrinlig. Og figurene er i all sin mangfoldighet satt inn med god kompositorisk virkning. Et karakteristisk eksempel på komposisjonen av bildefeltene er Lärbro Tängelgårda I (L. fig. 86), som ellers slett ikke er laget av den sikreste hånd vi møter. Hele det nedre felt er fylt av det store skip med seil. Over det er bildefeltene ordnet i horisontale, markerte belter. Og figurene sjøl er komponert etter et diagonalskjema med de tre hester i diagonalen fra høyre oppover mot venstre, og tre grupper av menn i diagonalen fra venstre oppover mot høyre. Ypperlig

er også den strengt markerte horisontal- og vertikalvirkning av kriger-
rekkene på Stenkyrka Smiss I (L. fig. 97), for bare å nevne et eksempel
på en helt annen kompositorisk løsning.

* * *

Der bilæt-vevnad
vart vyrkt med hagleik
på tjeld vart skrivi
koss sveinar leika,
rauste hunar
med raude skjoldar
med hjelm på hovud
og sverd i handa.

Sigmunds skip der
skreid ifrå land
med gullslegi hovud
og gravne stamnar
i vev me skildra
koss våpni svirra
hans Sigar og Siggeir
sud på Five.

(Det forne Gudrunskvede).

Bjørn Hougen har plukket fram dette og mange andre kildesteder, som viser at sagnkretsene i Eddadiktningen i stor utstrekning har vært inspirasjonskilde for bildekunsten.⁹⁹ Volsungesagaen sier at Brynhild „sat i kvendestova med møyane sine. Ho var hævere i hagleik enn andre kvende. Ho brogda veven sin med gull, og sauma inn dei storverk som Sigurd hadde gjort: ormadrapet og skatteranet og Regins daude.“ Sigurd-sagnene har i det hele vært påfallende populære som bildemotiver. Men også andre heltesagn har vært yndet. Ragnars-

dråpaen til Brage den gamle skildrer et skjold med fremstillinger fra Hjaddingesagnet, Gjukungesagnet og Tors kamp med Midgardsormen. Guder og helter går i ett, — de er alle heroer — veldige kjemper — og gjør som regel karsverk av samme slag. Den etter måten markerte skilnad vi gjør på gude- og heltesagn, gjorde seg sikkert ikke mye gjeldende i samtida. Vi finner også rent mytiske sagn i bildekunsten, slik som i eldhuset til Olav På på Hjardarholt, hvor det var malt bålferden til Balder, fisket til Tor, Brisngamenet og kampen til Tor og Heimdal på Singastein.

Kilsteder av dette slag er svært viktige. De viser ikke bare hvordan bildekunsten blir gjennomsyret av sagnmotiver, men de viser det som viktigere er, — at det nettopp er de sagnkretser vi har bevart, som i fremste rommet har filtret seg inn i bildefremstillingene. Det samme viser også mye av det vi har bevart av det slag bildekunst. Også dette tilfang viser at sagnene om Sigurd Fåvnesbane har stått i en særstilling. Fra Man til Sverige har steinhoggere arbeidd med Sigurd-sagnene. Den sterkt reserverte stilling Lindqvist har tatt til tolkningen av de gotlandske bildesteiner ut fra bevart sagnstoff, er derfor sikkerlig unødig sterkt poengtert. En annen ting er at vi naturligvis må regne med tapte sagn, og likeens tapte versjoner av kjente sagn. Og en ting til må vi ved tolkningene være oppmerksom på. Det gjaldt ikke for disse bildekunstnere først og fremst å referere de enkelte hendinger i riktig rekkefølge. Det det først og fremst gjaldt var å gi enkelte karakteristiske detaljer, slik at tilskuerne straks kjente sagnet igjen. Derfor kunne de godt putte inn i samme bilde hendinger, som ikke har direkte kronologisk sammenheng med hverandre. Det kunne til og med settes inn i bildet detaljer som ikke hadde sammenheng med det sagn, bildefremstillingen gjalt i det hele tatt, bare de tjente til å karakterisere hovedpersonene. På den måte blir bildene noe mer enn bare sagnfortelling, de blir gjendiktning.

Kunstnerne kjente seg uten tvil også nesten like mye som *sogumenn* — som diktere — som de kjente sig som bildekunstnere. De hadde

drukket av Suttungs mjød — av diktermjøden — og ikke av den del som ikke kom inn i Åsgård, mjøden „til de dugløse skalder.“

Ikke for ingen ting er det nettopp i sagnet om da Oden hentet Suttungs mjød vi finner det første noenlunde sikre utgangspunkt for å tolke det mytologiske innhold av disse fremstillinger. Det gjelder en av scenene på Lärbro Hammers III (L. fig. 85), det eneste sted Lindqvist mener vi har rett til å se Oden fremstilt.¹⁰⁰ Vi ser her en fuglefigur i karakteristisk sen stil II. Foran den ei kvinne med et drikkehorn og bak henne en mann, som „erstaunt seine leere Hand hinstreckt“ (fig. 7:3). Denne scene tolker Lindqvist, sikkert helt riktig, som da Oden tok på seg ørneham for å starte flukten til Åsgård, etter å ha drukket all diktermjøden. Kvinna er da Gunnlod, og mannen Suttung sjøl, som oppdager at Oden har lurt fra ham mjøden. Tolkningen virker helt overbevisende, og kan, tror jeg, bli bygd ut til en hel bildeserie.

I feltet umiddelbart under denne scene finner vi nemlig helt samme kvinne med drikkehornet. Foran henne er en rytter (fig. 7:1). Da det jo er alle muligheter for å lese disse bilder nedafor og oppover, mener jeg vi her har Oden som kommer ridende til Gunnlod. Han lå hos henne i tre dager, og da lovte hun at han skulle få drikke tre drag av mjøden.

På en annen av steinene fra Lärbro St. Hammars-steinen nr. 1 (L. fig. 81), finner vi så fortsettelsen av sagnet (fig. 7:4). I det horisontale bildefelt på steinen, som svarer til der hvor Oden tar fuglehammen på seg på nr. III, ser vi Oden flygende i ørnehammen. Under ham er mjødkaret. Tilhøyre på bildet står tre menn med løftet sverd, og foran dem en fjerde, som rekker ørnehammen til Suttung, så han kan ta opp forfølgelsen. For å gjøre bildet ennå tydeligere, er det helt tilvenstre i bildet — like foran Oden — en mann hengt i et tre. Det er Oden igjen. Han hang i Yggdrasils ask i ni netter. I Håvamål sier han sjøl:

Eg veit at eg hekk
 paa vindalt tre
 næter heile nie,
 med geir-odd saara
 og gjeven Odin,
 gjeven sjølv til meg sjølv
 uppå det treet
 som ingen veit
 kvar det av rotom renn.

Eller det kan tenkes at det er et offer til Oden, som er fremstilt i likhet med det kjente Odens tre i bildevevnaden fra Oseberg. Den hengte mann er i alle tilfelle satt inn for å vise at fuglen er Oden. Blant de mange navn han hadde var også *Hangatjyr*, og skaldene kaller Oden „guden til de hengte“. Umiddelbart under ørnen (Oden) er tre trekanter, flettet i hverandre, åpenbart et viktig religiøst symbol, som støtt kommer igjen på disse steiner, og som blir en viktig nøkkel til bildegåtene.

Men jeg tror vi har ennå en scene fra samme sagn på steinene fra Lärbro St. Hammars, denne gang på nr. IV (L. fig. 83). Over skipet ser vi her Oden ridende, han er karakterisert ved en skikkelse, som nok snarest ser ut til å være ei kvinne, men som ikke sikkert kan kjønnsbestemmes av drakten, og som rekker ham en ring. Trolig er dette Hermod som rekker ham Draupne. Foran Oden står Gunnlod, men i stedet for drikkehornet, rekker hun ham en stor hankekjel (fig. 7:2). Mjøden var oppbevart i to kar, Son og Bodn og en kjel, som hette Odrere. I første draget tømte Oden Odrere. På bildet her ser vi da Gunnlod som rekker Oden Odrere. Det er alltid Odrere som blir nevnt i Eddakvadene, aldri de to andre karene:

— — — di at no Odrere
 upp er komen
 midt i Midgårds heim.

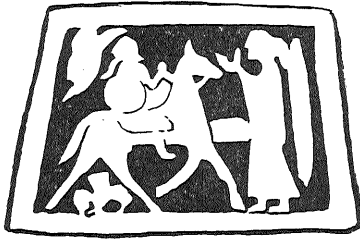
heter det ett sted i Håvamål, og et annet sted:

— — — av den dyre mjøden
aust upp av Odrere.

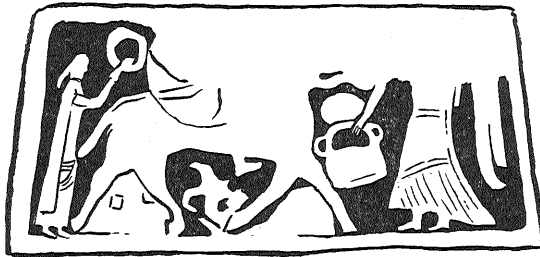
Odrere har derfor tydeligvis stått som symbolet på mjødkarene til Suttung. Disse fem steiner fra Lärbro St. Hammars har stått svært nær hverandre, omtrent som ett monumentanlegg. Det er derfor ikke noe underlig i om de ulike steiner kan ha ymse scener av samme sagn fremstilt. At det er brudd i utviklingen, idet scenen med Odrere jo egentlig skulle høre inn mellom de to vi har på stein nr. III, skyldes at disse steiner er laget av flere kunstnere, noe en ser klart nok av stilpreget.

Det svakeste punkt i denne tolkning, vil en rimeligvis finne scenen med møtet mellom Oden og Gunnlod å være. Denne kvinne med drikkehornet er en figur som støtt kommer igjen på bildesteinene (sml. fig. 8:2, 5), og hun er alt av Fredrik Nordin, i hans studie fra 1903, blitt tolket som ei valkyrje, som byr einherjene velkommen i Valhall.¹⁰¹ Lindqvist slutter seg til denne tolkning, og bygger den videre ut, idet han stiller kvinnen med drikkehornet sammen med den romerske Victoria, som på myntreverser etc., rekker den seirende keiser seierskransen.¹⁰² Rytteren blir etter denne tolkning en avbildning av den døde, — et portrett i en nekrolog. Helt uten forbilde ville det kanhende ikke være å avbilde den døde kriger på denne måte. Jeg tenker her på det forne Volsungekvede, hvor Sigruns møy om kvelden gikk ved gravhaugen til Helge Hundingsbane og så Helge sjøl komme ridende med mange mann til haugen. Men tolkningen virker likevel ikke sannsynlig. Skipet, som oftest er plassert som bunnmotiv på disse steiner, ser Lindqvist som ei poengtering av at den døde var en dugende sjømann. Han skulle derfor være karakterisert på to helt ulike måter på de fleste av disse steiner.

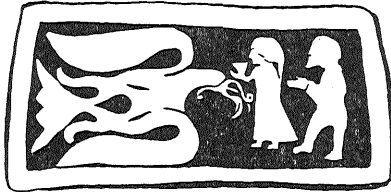
Når jeg tror vi må tolke rytteren som Oden, ikke som et portrett av liket, er det likevel først og fremst av andre grunner. Krigerne på bildesteinene kjemper uten unnatak med sverd. Og skulle den døde

1

2

3

4

Fig. 7. Oden henter Suttungs mjød. Fra Tängelgårda-steinene.

være kvalifisert til å komme til Valhall, måtte han være en kriger som falt i strid. Derfor ser vi også at de utvilsomme einherjer i toppfeltet på Klinte Hunninge I (L. fig. 128) kjemper med sverd og skjold. Den hjelmklædde rytter har derimot praktisk talt alltid spyd, når han har våpen. Og spydet var fram for alt Odens våpen. Det var det navngjetne spyd, Gungne, som traff alt han kastet det etter, og gjennomboret alt det traff. Ennå i slutten av 1600-årene tenkte folk i Varend seg „Oden Valfader, såsom en jättehög man til *häst* och med *spjut i handen*.“¹⁰³ På andre bilder holder han enten sjøl en ring, eller et menneske i hans umiddelbare nærhet holder en ring opp mot ham (fig. 7:2, fig. 8:1, 3). Hvor denne menneskeskikkelse helt sikkert kan kjønnsbestemmes er det en mann. Ringen er gullringen til Oden, Draupne, som hadde den egenskap „at det kvar niande natt draup åtte likso tunge gullringer av han.“ Denne støtt tilbakevendende hending er avbildet på Lärbro Tängelgårda III (L. fig. 86), hvor Oden rir foran med Draupne, som han nettopp har fått av Hermod, og etter ham drypper det gullringer, som fire menn prøver å fange opp i lufta (fig. 8:1). På Lärbro Hammars III er, som nevnt, helt samme kvinnefigur med drikkehornet avbildet på to felter like over hverandre. På det ene felt tolker også Lindqvist henne som Gunnlod. Det ville stri direkte mot hele fremstillingsmåten på disse steiner, om to så ulike begreper, som Gunnlod og ei valkyrje skulle være karakterisert på helt samme måte på samme bildestein. Det det gjalt var jo nettopp å gjøre det helt tydelig for tilskueren av hva slag menneskefigurene var. Det sikre holdepunkt for den tolkning av rytteren og kvinne med drikkehornet, som her er foreslått finner en likevel på Alskog Tjängvide I (L. fig. 137). Her kommer Oden ridende på Sleipne, som i samsvar med Eddamytologien, har åtte bein, og foran ham står Gunnlod med drikkehornet.

Lindqvist, som oppfatter rytteren som den døde sjøl, tenker seg de åtte bein fremkommet ved at båra med den døde ble fraktet på to hesterygger, og altså på åtte føtter. Etter hvert er da hesten blitt

blitt fremstilt med åtte bein. Haakon Shetelig har imidlertid mundtlig gitt ei anna forklaring, som selv om den er beslektet, virker mer trolig. Han tenker seg at germanerne har sett romerske tospann. Den svære fart disse gjorde, har gjort et djupt inntrykk, — først og fremst et inntrykk av den veldige fart de åtte bein kunne prestere. Og slik ble etter hvert Sleipne, som var den raskeste hest, utstyrt med åtte bein.

Vi må derfor med stor sikkerhet kunne bestemme rytteren og kvinna med drikkehornet som Oden og Suttungs datter, Gunnlod. Det er et motiv som støtt kommer igjen. Derfor gir det en interessant bekreftelse på at disse bildekunstnere kjente seg nær knyttet til skaldekunst og sagndiktning.

Blant andre figurer, som flere ganger forekommer sammen med Oden-rytteren, er en hund. Det må vel være hel-hunden Oden møtte, da han fór til Nivlheim for å rådsøke den avdøde volve om Balder. Hunden må i såfall oppfattes som et Oden-symbol, som er plasert i bildet for ytterligere å karaktisere rytteren som Oden.

Langt viktigere er likevel en annen figur, som jeg tror må tolkes som et Oden-symbol, det er valknuten. Jeg har før nevnt at på Lärbro St. Hammars (L. fig. 81) var det plasert tre triangler, flettet i hverandre, stort og tydelig og demonstrativt like under ørnen, som en må tro er Oden. Det er ikke tvil om at trianglene står her som et rent symbolsk tegn, og det ville være fristende å oppfatte det som et Oden-symbol, plasert her for å vise den, som måtte være i tvil, at ørnen er Oden sjøl. Det må da ha vært et symbolsk tegn, som var velkjent for alle, som skulle se bildesteinene. På Lärbro Tängelgårda I (L. fig. 86), hvor vi mente å se den ridende Oden med Draupne, er det to sammenflettete triangler mellom forbeina på hesten, to andre under hestebuken og endelig to like bak hodet til rytteren (fig. 8:1). De sammenflettete triangler forekommer flere steder under hestebuken. På Lokrume K (L. fig. 94) rir Oden med Draupne, bak ham er en rytter til og etter den siste rytteren kommer tre eller fire gående menn. Hva dette opptog med sjølveste Oden i spissen betyr, tør jeg ikke ha

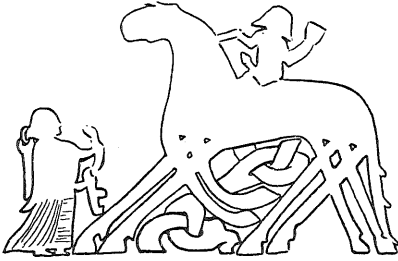
noen mening om. Men under buken til den hest, som mannen med ringen (Oden) rir på, er et vinklet valknudemotiv, som jo svarer helt til tre sammenflettete triangler (fig. 8:3). Samme scene har vi trolig på Hangvar II (L. fig. 95), også her med trekantene under hestebuken. Videre finner vi trianglene under hestebuken på Stenkyrka Lillebjärs I (L. fig. 103, 110). Endelig har vi den tredelte valknote i sterkt ornamentalt utforming under buken og mellom forbeina på Sleipner på Alskog Tjängvide I (L. fig. 137), (fig. 8:2), hvor Sleipner til overflod er utstyrt med alle de foreskrevne åtte bein. At dette ornamentalt utførte valknudemotiv har samme betydning som de sammenflettete triangler, ser en av Stenkyrka Lillebjärs III (L. fig. 104, 112), hvor rytteren har trianglene på den ene, og en ornamentalt utført valknote på den andre sida av hodet (fig. 8:5).

Det viser seg altså at valknoten (eller de sammenflettete triangler) har nær tilknytning til den rytter, som vi må tro er Oden. Vi finner dette tegn én gang sammen med Oden i ørneham (Lärbro St. Hammars I), tre ganger sammen med den ridende Oden i møtet med Gunnlod — kvinna med drikkehornet (Lärbro St. Hammars III, Stenkyrka Lillebjärs III og Alskog Tjängvide I). Videre to eller tre ganger med rytteren med ringen — Oden med Draupne (Lärbro Tängelgårda I, Lokrume K., mulig også på Hangvar II). Valknoten (trekantene) skulle dermed gjøre det sannsynlig at rytteren med ringen er den samme, som på andre bilder møter kvinna med drikkehornet, og dermed igjen gi en kontraprøve på riktigheten av at vi her har med Oden-fremstillinger å gjøre.

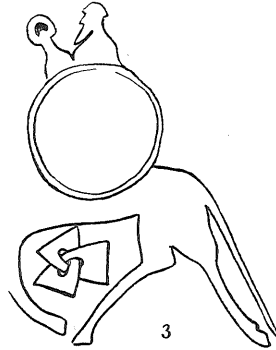
Einar Lexow har i si tid gjort greie for det som kan bli sagt om ordet valknote, og om valknutens stilling i senere folkeornamentikk.¹⁰⁴ Ordet fins ikke i gammelnorske leksika, såleis hverken hos Fritzner eller Heggstad, det har derfor ikke vært brukt i gammelnorsk litteratur. Derimot har Ivar Aasen notert ordet i Hallingdal, i si norske ordbok, der det er omsatt med „kunstig Knude paa en Snor“. Videre er det også kjent i vestnorske målføre. Som ornamentmotiv er valknoten

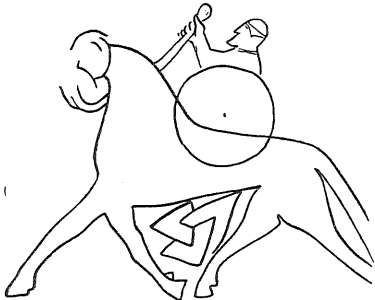
1

2

3

4

5

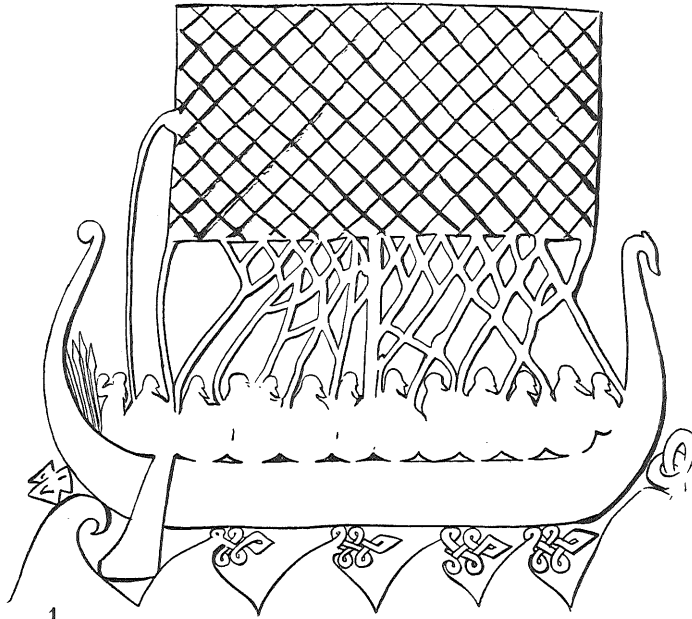
Fig. 8. Oden med valknutemotiver (sammenflettete triangler).

blant annet kjent i vevkunsten. Ellers fins det vesentlig skåret inn på dører, kistelåkk o. s. v., og har da magisk kraft. Ordet ser også ut til å være kjent i svenske målføre, også som ornament-navn. Selv om valknuten ikke er kjent fra gammelnorsk litteratur, er det tydelig nok at den er gammel i målførene også som navn på det bestemte ornamentmotiv. Endelig kan den magiske kraft ornamentet har hatt i senere tider, tyde på at denne kraft er en reminisens fra en religiøst-symbolsk mening, som det en gang har hatt.

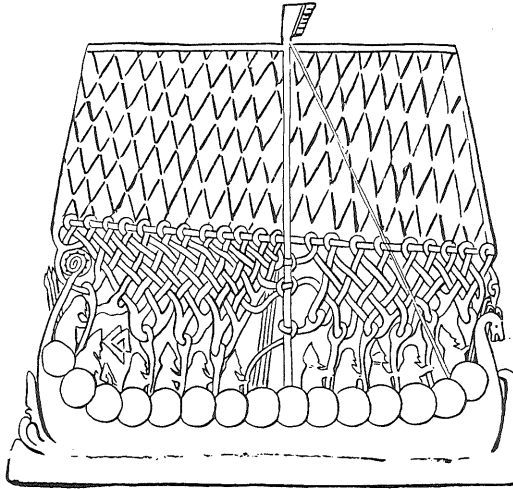
I yngre merovingertid var valknuten altså et Oden-symbol. Det ligger da unektelig nær å utlede forstavinga *val-* av *valr* m. = de falne (i strid). Oden var fram for alt de falnes gud, og *valr* har gitt opphavet til Oden-navnet Valfader, til Valhall og valkyrje, og til en mengde andre sammensetninger. En annen ting er, at det kanhende kan virke unaturlig å stille *valr* sammen med knute,¹⁰⁵ hvorfor Magnus Olsen tidligere har antydnet overfor Einar Lexow, at ordet kunne henge sammen med folkenavnet *valir* = kelter, særlig fra *Valland*.

Knuten som Oden-symbol kan imidlertid tenkes å henge sammen med Odens hengning. Hvordan en så skal forklare kombinasjonen av hengning og hans fremste egenskap av de falnes gud, er uvisst. En eller annen sammenheng har det trolig vært. Nils Lid har pekt på at Odens hengning visstnok er et minne om gamle initierings-ritet,¹⁰⁶ og at strid på en eller annen måte har gått inn i dette ritual, ser en av Håvamål, som forteller at Oden hang i Yggdrasils ask „såret med spyd“.

I alle høve må vi ha lov til å se valknuten som et Oden-symbol, når den forekommer her på de gotlandske bildesteiner. Det er da eiendommelig at vi i et par tilfelle finner de sammenflettete triangler i samband med det store skip i nederste felt. På Hejnum Riddare (L. fig. 79—80) er det plassert umiddelbart under akterstevnen (fig. 9:1), og på Stenkyrka Smis I (fig. L. 97) finner en det like foran ansiktet til høvedsmannen i løftingen (fig. 9:2). Det ser ut til å måtte vise at skipet ikke lenger er solskipet, men dødsskipet som fører de falne til

1.

2.

Fig. 9. Odens skip seiler til Valhall.

Valhall. Ikke for ingen ting finner vi ofte et eller flere spyd stående i en av stevnene (som regel akterstevnen) på skipet (Hejnums Riddare, Lärbro St. Hammars I, Lärbro Tängelgårda I, Stenkyrka Smiss I, Alskog Tjängvide I og Ardre VIII). Derimot fins spydene aldri på de mindre skip, som må tenkes å være hentet fra heltesagn. Da Oden-symbolet i begge tilfelle var plasert umiddelbart i nærheten av høvedsmannen ombord, er det naturlig å tenke seg at Oden sjøl fører den døde over det store hav (se nedafor s. 89). Både etter disse bildesteiner og etter gravskikken å dømme, må en tro at ihvertfall en del av ferden til Valhall har foregått sjøveien. I Håkonarmål heter det likevel at Håkon skulle ri med Gondul og Skogul til Valhall.

Jeg kan ikke her ta opp tolkningen av hele det virvar av bilde-scener vi møter på de gotlandske bildesteiner. Enkelte har også Lindqvist tolket ut fra det bevarte sagnstoff, særlig Ardre VIII. En scene, som kommer igjen på et par steiner er to grupper av krigere, den ene ombord i skip, den andre tilfots, og med ei kvinne imellom. Scenen fins både på Lärbro St. Hammars I og på Stenkyrka Smiss I (L. fig. 97). Her har vi sikkerlig Hjadningestriden med Hild i midten. Det øverste bildefelt på Lärbro St. Hammars I, med en sittende mann, som blir hogd ned av to menn med sverd, er kan hende drapet på Jormunrek. I en litt annen versjon finner vi samme scene på en litt eldre stein fra Ethelhem Järnväg (L. fig. 64). Helt utvilsomt er det at vi finner Vålundskvedet på Ardre VIII, som også Lindqvist gjør oppmerksom på. Vi ser smia og Vålund som i fugleham flyer avgårde. Foran ham er kanhende Bodvild fremstilt, bak smia er i hvertfall de to sønnene til Nidud, som Vålund hadde skåret hodet av.

Det viktigste i dette arbeid er å få greie på den religionshistoriske betydning av hestefremstillingene, noe som har gjort at vi måtte ta Oden-fremstillingene opp til undersøkelse. Hvorvidt de andre hestefremstillinger er hentet fra gude- eller heltesagn, tør jeg ikke avgjøre sikkert. I nederste bildefelt, altså umiddelbart over skipet på Lärbro St. Hammars I finner vi en scene, der midtfiguren er en tomsalet

hest som løper over en død mann, og med en fugl like over sålen. På hesteryggen ligger det ett eller annet som ikke sikkert kan bestemmes. Samme scene finner vi også på Lärbro Tängelgårda I (L. fig. 86). I begge tilfelle møter hesten et par mann med løftet sverd. Trolig har vi her en eller annen versjon av Sigurd-sagnet (Niebelungen-Lied?). Hesten er i det høve Grane med skatten til Fávne på ryggen, og fuglen er den som rådde Sigurd til å drepe Regin, som vel da er han som ligger under hesten. På Lärbro St. Hammars I står det en mann like bak hesten med et avhogd hode i hendene. Det er vel da Sigurd med Regins avhogde hode. Dersom denne tolkning har noe for seg, har hesten derfor ingen betydning for vårt emne.

Eiendommelig er en annen hestefremstilling på Lärbro Tängelgårda I, i feltet under foregående. Hodet er helt annerleis formet enn på de andre hester på denne og andre bildesteiner, idet det er et ornamentalt stil II-hode. Under hesten er to par kryss-stilte stolper e. l. og en liknende fra halsen og ned. Over hesten ligger en død mann. Lindqvist tolker denne hest slik: „Das vom Hals herabfallende Band ist Zügel oder Halfter, die beiden Kreuze stellen in naiv vereinfachter Form einen „Standtun“ dar, d. h. eine jener merkwürdigen, besonders kräftigen, fast wie Befestigung wirkenden Hofeinfriedigungen, die von alters her in Gotland auf dem Lande üblich sind. Das Pferd würde in diesem Fall quicklebendig sein, es wäre — wenigstens was den Kopf betrifft — in Übereinstimmung mit den Pferden in den festlichen BegräbnisprozeSSIONen späterer Zeiten, verkleidet, doch vom Künstler in einer Funktion dargestellt, die die Augen der Lebenden niemals schauen dürften: wenn es den Toten durch die Einfriedigung trägt, die die Welt der Toten von der der Lebenden scheidet. Die früh-nordischen Sagen spielen oft auf diese Einfriedigung an, die nur *Sleipner* überspringen konnte.“¹⁰⁷

Samme scene finner vi åpenbart òg på den defekte og utydelige stein, Lärbro Tängelgårda II (L. fig. 89), og videre åpenbart også på Lärbro St. Hammars I, men her mangler kryssene under hesten, like-

som hodet er utformet i samme stil som de vanlige hestefremstillinger. Videre mangler også den døde mann over hesten. Det må jo nok da sis at de vesentlige argumenter, som skulle tale for Lindqvists synsmåte faller vekk. Ellers kan jeg ikke gi noe plausibel tolkning av figuren.

De yngste bildesteiner har det snautt nok noen interesse å behandle særskilt, i det de ikke ser ut til å gi nye sider ved hestefremstillingene. I et tilfelle, finner vi Oden på Sleipne med åtte bein, på Ardre I (L. fig. 166), men på en annen, Hablingbo K. (L. fig. 182) rir Oden med Gungne på en firbeint Sleipne og foran ham er Gunnlod med drikkehornet. På baksida av steinen er skipet.

Gjennom hele den lange tid det har vært skikk å lage bildesteiner på Gotland, finner vi hest og skip som hovedmotivene på disse steiner. Men betydningsinnholdet av disse symboler har skiftet ikke lite.

Oden ser ut til å være utgammel som gudeskikkelse i Norden, en har ment å se ham i den spydbærende gud på helleristningene fra bronsealderen. Men han har åpenbart ikke i gammel tid spilt noen rolle å snakke om. På rent litteraturhistorisk-språklig vei har en kommet til at Oden har fortrengt Frøy som hovedgud i merovingertida. Adam av Bremen nevner Oden som hovedguden i Uppsala, men det er ingen tvil om at Frøy i eldre tid spilte samme rolle. Han avløste igjen Ull som hovedgud her.

På bildesteinene har vi funnet hesten som sol- og fruktbarhetshest på de eldre bildesteiner fra 400- og 500-årene. Og vi finner skipet, det gamle solskip, sammen med hesten, som en fast kombinasjon. Det er skipet og hesten til solguden fra helleristningene, som ennå lever videre. Trolig har Frøy her overtatt solgudens attributter og virke. Vi har sett at både hesten og skipet hører til hans attributter, og at han har hatt verdighet av solgud, ser en av karakteristikken av galten hans, Gullenbust, som kunne renne gjennom luft og hav fortere enn noen hest, og aldri ble det så mørkt om natta eller i mørkheimene,

at det ikke var lyst nok for ham der han fór, slik lyste det av busten hans.

Omtrent samtidig som båtgravskikken for alvor trenger igjennom, da dødsskipet som bringer den døde over havet til Valhall for alvor blir en aktualitet i troslivet, da skifter skipet også karakter på de gotlandske bildesteinene. Også her går det over fra å være solskipet til å bli dødsskipet. Solhesten blir okkupert av Oden, og gjort om til Sleipne. Og heller ikke skipet har lengre noe med Frøy å gjøre. Det seiler til Valhall, og det har kanhende Oden sjøl som høvedsmann i løftingen, noe som ser ut til å bli antydnet av valknuten. Et svensk sagn vet da også å fortelle, at „Oden fordom oppsteg ur Åsne kofve, för att välja de slagna på Bråvalla hed, och föra dem på gullskepp till Valhall.“¹⁰⁸

Bildesteinene på Gotland illustrerer derfor på en fortreffelig måte et trosskifte, eller i hvert fall teologiske stridigheter, som endte med den nye Oden-teologis seier. Men her skal vi huske at bildesteinene ikke avspeiler folketrua, men den høyst offisielle dogmatikk. De gir med andre ord ikke noe bevis for at den nye Oden-tro har trent djupt ned i folket. Årsakene til Oden-kultens veldige fremmarsj er sikkert ikke lette å få tak i. Det kunne ligge nær å søke den i en oppblussing av krigerånden og krigerlivet. Oden var i første rekke deres gud, som falt i kamp, mens Frøy i høy grad var en fredens gud, som sikkert ikke grep krigeren og vikingen djupt. Runeinnskriftene på steinene hjelper oss ikke stort på vei. Vanligvis sier de bare hvem som reiste steinene, og hvem de er reist over. Men de gir en viktig opplysning, det er at flere av disse, som har fått bildesteiner med Oden-fremstillinger, er døde i utlandet. Det heter på Alskog Tjängvide I: „ ble drept på en reise . . .“, på Sjonhem I: „ på ei utalandsferd . . .“, Sjonhem II: „ . . han døde i Vindau . .“ og Stenkumla I: „ . . Og han døde ved Ulvshale (på Møen) . . .“ Dette gjelder steiner fra senere vikingtid, og det er slett ikke alle innskrifter, som melder om at den døde er død ute, tvert om heter det på Sjonhem III

uttrykkelig: „Han døde hjemme . . .“ Men ikke desto mindre kan disse innskrifter tyde nettopp på at Oden har krigerlivet, i det hele urolige tider, å takke for sin plutselige opphøyelse til hovedgud.

Den nye Oden-kultus overtar med andre ord symbolene fra Frøy-kulten. Dette at en ny religionsform eller en ny kultus overtar de gamle symboler og gir dem sitt eget innhold, er et vel kjent religionshistorisk og missjonshistorisk fenomen. Med stor psykologisk klokskap overtok kristendommen en mengde hedenske drag og gjorde dem til sine. Og K. L. Reichelt har gjort det samme med buddhistiske drag i sin buddhistmissjon, for å nevne et helt moderne eksempel.

Første gang den nye Oden-kultus viser seg i det arkeologiske tilfang, er vel nok den kjente rytterfremstilling på hjelmen fra Vendel grav I (pl. IV:2). Funnet skriver seg fra slutten av 600-årene eller omkring 700, men hjelmen er sikkerlig en mannsalder, eller vel så det eldre. Oden rir her med gullhelmen, som han hadde blant annet da han kom ridende gjennom luft og hav til jotunen Rungne. I hånda har han sitt navngjetne spyd, Gungne, og han blir fulgt av begge ravnene, Hugen og Munen. Den ene flyr like foran hodet hans, den andre like bak, mens en orm krøller seg foran hestebeina.

Det er ingen grunn til å tvile på, at denne uvanlig vel attribuerte rytterskikkelse er Oden. Fra tid til anna er det nok kommet tvilende røster til orde, senest har Wilhelm Holmqvist ikke bare tvilt, men avvist tanken heller skarpt.¹⁰⁹ Grunnen til denne avvisende holdning er først og fremst at Holmqvist ser Oden-rytteren fra Vendel i direkte sammenheng med rytterbrakteatene, slik Knut Stjerna alt for lenge sia gjorde det. Videre at han fører både brakteat-rytterne og Vendel-rytteren tilbake på den koptiske rytterhelgen, som åpenbart har spilt en viss rolle som motiv i folkevandringstids- og merovingertidskunsten på kontinentet. Holmqvist ser rytterbrakteatene som ei sammensmelting av det koptiske helgenmotiv og romerske myntaverser. Men i og med

at mannshodet på brakteatene er hentet fra myntaverser, blir det jo bare hesten, som skulle vise sammenhengen med den koptiske helgen, — og det må medgis at der har vært andre muligheter for å skaffe seg et rytterforbilde (se ovafor).

Annerleis ligger det an med Oden fra Vendel. Her har vi med en fast ryttertype å gjøre, som ikke bare har fått popularitet i Norden, men også i germankulturene på kontinentet. Det er den spydbærende rytter. I Norden kjenner vi ham, foruten i Vendel-rytteren, i sin mest stilrene form på Skoklosterstenen fra Uppland, fra tida omkring 700,¹¹⁰ men han er i høy grad kjent på de gotlanske bildesteiner og. På kontinentet står rytteren på den best bevarte av Hornhausen-steinene som det mest navngjetne eksempel, men det fins mange andre i metallkunsten. At en så markert type med så stor utbredelse går tilbake på ett bestemt forbilde, er høyst trolig. Og det er likeens trolig, at Holmqvist har rett i at denne type går tilbake på hans koptiske rytterhelgen, som også svært ofte er attribuert med spyd. Men dette hindrer sjølsagt ikke at den spydbærende rytter på skandinavisk grunn er blitt et symbol på den nye storgud, Oden.

Holmqvist legger mye vekt på at hesten til Vendel-rytteren bare har fire bein, og at den derfor ikke kan være Sleipne (som jo etter oppskriften skulle ha åtte). Sleipne med åtte bein er kjent i Gylfaginning fra 1200-årene i sagnet om Loke som fikk Sleipne med jotuningsten Svadilfare, — derimot ikke i Hyndluljods melding om denne Sleipnes besynderlige fødsel. Videre er de åtte bein nevnt i gåtestriden i Hervarar-saga fra 1200-årene. Etter de gotlandske bildesteiner å dømme har forestillingen om denne rikdom på hestebein ikke trengt gjennom der. Det er i det hele ingen grunn til å tro at Sleipne nødvendigvis må ha hatt åtte bein til alle tider og over alt i Skandinavia. Det eneste ved Vendel-rytteren, som kan være vanskelig å få høvd inn i Oden-symbolikken, er ormen foran rytteren. Den kan imidlertid tenkes å symbolisere den orm Oden skapte seg om til, da han krøp gjennom berget for å få tak i diktermjøden til Suttung.

Vendel-hjelm I har også en annen Oden-fremstilling. Også her er Oden hjelmklædd og ridende på Sleipne. Spydet Gungne holder han ved skulderen ferdig til kast, og bak ham følger begge ravnene. Foran Oden står en liten spydbærende mann, som holder Sleipne i tømmene, mulig Hermod, som Oden brukte til flere delikate missjoner. Han var utsendt som diplomat til Hel, for å forhandle om frigiing av Balder, og sammen med Brage får han det ærefulle oppdrag å ønske Håkon den gode velkommen til Valhall.

Dersom denne spydbærende rytter i de svenske fremstillinger kan bestemmes som Oden, ligger det nær å se Oden-fremstillinger i de tilsvarende ryttere på kontinentet, noe som også har vært vanlig oppfatning. I så fall er rytteren kommet inn i svensk bildekunst i følge med de strømninger som brakte Oden til hans nye heder og verdighet som Valfader — de falnes far, som Sigfader — seirens far, som Herjan — hærguden, og mange andre hederstitler. — En typisk gud for høvdingene på Vendel og stormennene på Gotland.

Men Oden greidde ikke å fortrenge Frøy. I andre deler av Norden ble Frøy framleis dyrket, også av storåttete menn og kvinner.

DE GAMLE TRADISJONER

De gotlandske bildesteiner viser hvordan Oden-kulten trenger inn i visse lag av folket i merovingertid. Solhesten formes om til Sleipne, og solskipet blir dødsskipet, som seiler over det store hav til Valhall med Oden sjøl i løftingen, som høvedsmann. Både skipet og hesten var Frøy-symboler. Oden ser med andre ord ut til i et visst mon å trenge seg inn på enemerker, som tidligere hadde vært Frøys. Hesten ble derfor mange steds i Sverige vel så mye et symbol på Oden som på Frøy. En kirkestake i Karlstad Museum viser fire ryttere, som rir ut fra en central lysholder med fire ansiktsmasker. På folkemunn går slike staker betegnende nok under navnet „odinsstakar“.¹¹¹

Helt i pakt med denne utvikling er det at vi også finner Oden som fruktbarhetsgud. Hyltén-Cavallius forteller i sitt på mange vis merkelige verk, *Wärend och Wirdarne* (I s. 159), at folk i *Wärend* pleidde å „offra eller gifva till Odens häster“ bare noen mannsaldrer tidligere. Offeret besto gjerne i at de i slåtten lot noen gras-strå bli igjen. Stråene ble bøydd ned og tekt med mose, for at de skulle få stå i fred for krøtterne. Offeret ble fulgt av at bonden sa at „detta skall Oden ha till sina hästar“, eller „detta får vara åt Odens hästar.“ Den som ikke gjorde dette offer til Odens hester, ble straffet med å få dårlig høyavling. Også badet som ledd i fruktbarhets-riter av votivmessig karakter er gått over til Oden. „Rudbeck omtalar huru folket ännu på hans tid brukade offra på Moderhögen ved Skäggalösa, sedan de förut *lögat sig i Odensjön*, ’hvilken vedskepelse ännu, fast icke så uppenbarligen, dock alla midsommars- och pingsthelgar brukas, då folket i byarne löga sig dersammastädes och offra mat och drycka på högen’.“¹¹²

Det kan da naturligvis ofte være vanskelig å avgjøre om de hestefremstillinger vi møter i det arkeologiske tilfang hører inn i en Frøy-kultus eller i en Oden-kultus. Imidlertid kan det i alle høve påvises en sikker tradisjonslinje fra hestekulten i folkevandringstida. Dessuten er å merke at Oden-kulten ikke nådde fram overalt i Skandinavia. I Norge ser Oden såleis aldri ut til å ha spilt noen rolle.

Alt i samband med de hornete hester på gullbrakteatene nevnte jeg det eiendommelige merovingertidsfunn fra Frösåker på Öland (fig. 5:1), som høyst sannsynlig er direkte knyttet til stedsnavnet som offerfunn til Frøy.¹¹³ Nettopp gjennom hempene, som har vært til feste for rituelle horn, knytter Frösåker-hesten en fast og sikker tradisjonslinje bakover. Jeg tør ikke ha noen mening om, hvorvidt Frøy-kulten kan ha vært mer resistent på Öland enn på Gotland og i Uppland. At ølandsk merovingertidskultur på mange vis skiller seg ut fra både gotlandsk og uppsvensk, er sikkert nok. Og nettopp på Öland er det funnet noen små hesteformete bronsespenner, som

viser en utvilsom sammenheng med de hesteformete spenner fra folkevandringstid, og som også viser veien framover mot vikingetida.

Denne gruppe av hesteformete merovingertidsspenner blir gjerne kalt Veggerslev-typen, etter den prektige danske Veggerslev-hest fra siste halvpart av 600-årene.¹¹⁴ Den er da også framleis uten tvil det stilreneste og vakreste eksemplar gruppen kan vise opp (fig. 10:1).

Som kunstverk er denne vesle bronsehest fra Veggerslev ypperlig, vel et av de skjønneste eksempler på figurkunst vi har fra 600-årene. Kunstneren har åpenbart hatt en hingst i tankene, da han satt og skar støpeformen til hesten. Den tjukke og sterkt krumme, kraftfulle hingstehalsen kontrasterer virkningsfullt mot de slanke bein med elegant krummete hover. Trass i den vidtdrevne stilisering er det hele arbeidd sammen i et fortrinlig uttrykk for den tunge kraft og lette spenstighet som karakteriserer nettopp hingsten.

Langt slappere i den kunstneriske holdning, men ikke desto mindre av atskillig interesse, er den ene av de ølandske hesteformete spenner, funnet i S. Sandby, Sandby sn.¹¹⁵ Den viker av fra de andre hester av denne gruppe ved ei sterkere plastisk utforming, og i det hele utført i en mindre dekorativ stil (fig. 10:2). Den mangler riktignok mye av Veggerslev-hestens kraftfulle spenstighet, men er også åpenbart tenkt som en hingst. På bogen har den et ornament bestående av et skjegget mannshode, utført i karvskurd. Hesten har spor av forgylling, og både den og mannshodet har hatt innlagte granater til øyner. Det som i første rekke gir Sandby-hesten dens interesse er kombinasjonen av hest og mannshode, som peker tilbake mot tradisjoner fra folkevandringstid. Vi møtte samme kombinasjon på rytterbrakteatene, på reimspenna fra Hol, på sverdslirbeslag og relieffspenner.

I alt kjenner en tre eksemplarer av disse hesteformete spenner fra Öland. De to andre knytter seg nærmere til Veggerslev-hesten, selv om de mangler den høye kunstneriske kvalitet, som den danske hest har. Utenom disse ølandske hester fins det en fra Bergby i Vendel,

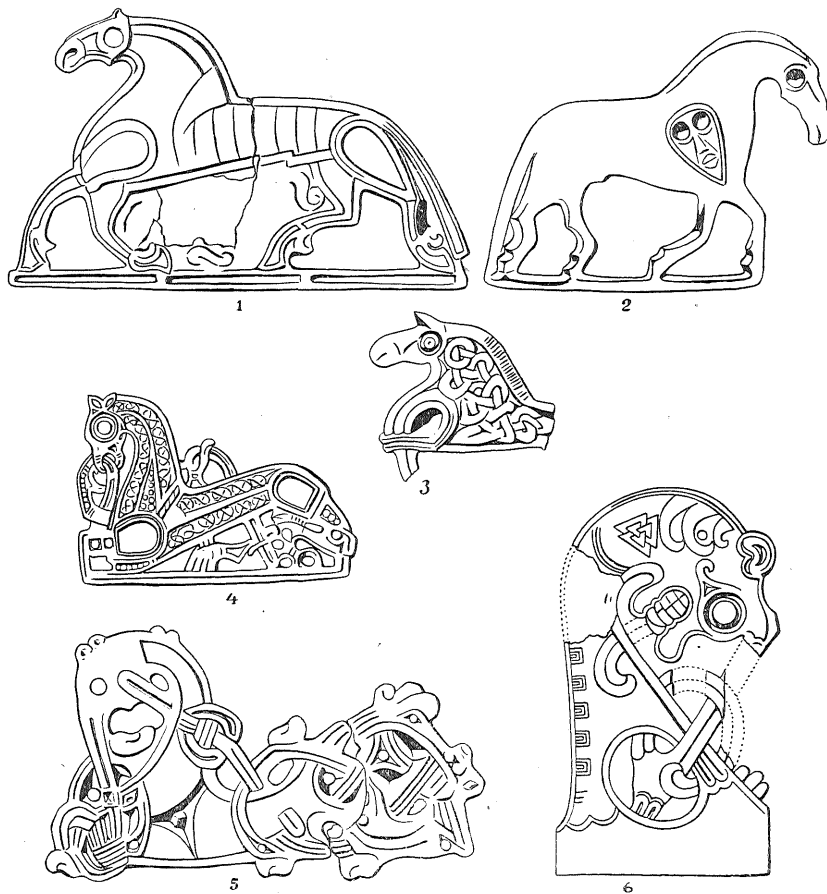

Fig. 10. Hesteformete spenner fra merovingertid og vikingtid.
Sengetile fra Oseberg.

Uppland, og to i et gravfunn fra Löta i Bettna, Södermanland. Endelig kjenner vi også to norske hester, en fra Myklebostad, Eid, Sogn og Fjordane og en fra Kvelde, Hedrum, Vestfold. Av disse norske eksemplarer ligger Myklebostad-hesten i et gravfunn fra første halvpart av 800-årene, mens den andre er udatert. Men det er trolig at de begge skriver seg fra merovingertida. Myklebostad-hesten er i så fall å se som et gammelt stykke i grava.

En av de to hester fra Löta har særlig interesse ved at den innleder en utvikling av disse spenner, som fører over i vikingtida (fig. 10:3). Kroppen er her fylt med entrelac av det slag som karakteriserer den sene stil II fra slutten av 600-årene, og det kan videre ses at forbeinet har vært rent ornamentalt utformet.¹¹⁶ Den innleder med andre ord en utvikling bort fra den organiske, forståelige hestefigur og over i de ornamentalt omformede hester, — noe i likhet med hestene på D-brakteatene.

I to små bronsehester fra Birka grav 854 er denne utvikling kommet mye lengre.¹¹⁷ Her er hestene utført i elegant stil III, og praktisk talt like, bortsett fra at det flatedekkende dekor, vesentlig knutestilsentrelac, er noe ulikt (fig. 10:4). Dyret ligger nede, forbeinet er slynget grasiøst oppover, så hesten biter over det, mens bakbeinet er lagt framover under buken. Halen er også lagt framover under buken, går på forsida av bakbeinet og bak kroppen, og kommer så fram igjen over ryggen. Trass i denne sterkt ornamentale form, er hesten tydelig karakterisert ved reisningen av hodet og hesteørene.

Ennå lengre er stiliseringa kommet ved ei dyreformet spenne fra Lammøya ved Kaupang i Tjølling, nylig innkommet til Universitetets Oldsaksamling (fig. 10:5). Her er alle karakteristika forsvunnet. En bestemmelse som hest ville vært komplett meningsløs, om vi ikke hadde Birka-spennene å holde oss til. Lammøy-spenna er utført i vakker og stilsikker eldre Oseberg-stil. Det vesle, runde hode er i virkeligheten helt det samme, som vi møter på sengetiler og på vindskiene til det vesle teltet i Oseberg¹¹⁸ (fig. 10:6). Det er bøydd

sterkt forover, så munnen vender innover mot halsen. Tunga er lang, strukket innover mot halsen, danner her en stor knute, og fortsetter fra nakken ned til ryggen. Den karakteristiske „nakketopp“ er lang og dradd ned til brystpartiet. Med utgangspunkt i likheten med Birka-spennene kan vi også skimte drag på Lammøy-spenna, som minner om hesten. Den krumme reisning av halsen er hestens. Ørene er riktignok små, men de fins. Og den lange „nakketopp“ er i virkeligheten hesteluggen. Kroppen, som er påfallende brei over bogen, minner òg en del om hestefremstillinger, bl. a. om Veggerslev-typen.

Den store betydning Lammøy-spenna har er at den fører hesten inn i det ornamentale motivrepertoar i tidlig vikingtid. Og det er kanskje verdt å merke seg, at de nærmeste sidestykker nettopp fins på sengetiler og teltvindskier. Imidlertid er det naturligvis ikke mulig med sikkerhet å skille ut de dyrefigurer i merovingertids- og vikingtids-ornamentikken, som har vært tenkt som hester. Særlig i stil III og i de ymse stilfaser i vikingtida blir den ornamentale omforming av dyremotivene drevet så radikalt langt, at forsøk på zoologiske bestemmelser i de aller fleste fall vil bli rene postulater.

I sin avhandling om Skokloster-steinen nevner Bertil Almgren Pär Olséns „i ett seminarieföredrag framlagda iakttagelse, att de djurfigurer, som förekomma i den ovan omtalade iriska knutornamentiken, äro stiliserade hästfigurer med samma karakteristiska kropp og hovar som t. ex. Veggerslevhästen.“ Argumentasjonen for denne teori er, etter det jeg vet, ennå ikke offentliggjort på annen måte. Tanken har imidlertid mye for seg, og fører til interessante muligheter. Hesten er som før nevnt ikke noe isolert skandinavisk motiv i folkevandringstids-kunsten. Den er også i høy grad kjent i kontinentalgermansk kunstindustri. Og den irske dyreornamentikk har kontinentale forutsetninger. Det blir da en lokkende oppgave å prøve å finne fram til hestemotivet i skandinavisk merovingertidsstil, som er sterkt influert av kontinental stilutvikling. Det er da først og fremst å merke, at Veggerslev-hesten, Eggjum-hesten, og også andre utvilsomme hestefremstillinger har fått

hodet helt formet i stil II's karakteristiske manér med den nedhengende nebbformete mule.

Et karakteristisk motiv i stil II, som i første rekke kanhende er kjent fra sverdknapper, er to symmetrisk motstilte dyrefigurer, som biter hverandre over kroppen. I sin klareste form er dette motiv kanhende kjent fra England, på en sverdknapp fra Kent (fig. 11:19), men det er også kjent på skandinaviske sverdknapper. Eksempelvis kan nevnes et eksemplar fra Liland i Vågan, Nordland (Ts. M. Tilv. 1933—35 tekstfig. 4). Det er unektelig fristende å oppfatte dette motiv som hingstekampen, som vi ellers særlig kjenner fra folkevandringstidskunsten. Inntrykket av kamp blir ennå sterkere når dyrene, som de også kan være, er flettet helt sammen med tilbakeseende hoder, som likevel biter over kroppen på det andre dyret. På sverdknappen fra Liland har vi begge utformninger representert. Og på ei buet bronseplate fra Södermanland, avb. Thierornamentik fig. 567, gir en slik tolkning av de sammenfløkte dyrene seg nesten av seg sjøl. Her steiler hestene med krumme stridslystne halser, fløkt sammen i en nesten uløselig vase, som gir et ypperlig, nesten impressjonistisk inntrykk av den ville strid, hvor det ikke er gjørlig å skille de to kamphaner fra hverandre (fig. 11:2—3).

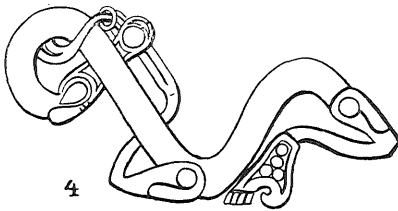
Kommer vi så over i den stilfase, som Greta Arwidsson nylig har skilt ut som Vendelstil D,¹¹⁹ er framleis de to sammenfløkte dyr et stående motiv. Dyrehodene får ofte et hesteaktig preg, lange med rund mule og med lange hestetenner, øyensynlig fremstilt nettopp i kampen, mens de flekker tenner og legger på ørene av sinne. Og dyreføttene får ikke sjelden en umiskjennelig likhet med hestehover (Thierornamentik fig. 600:a—c, 602:b—c her fig. 11:4). I den typiske stil III derimot, er alle detaljer formet så sterkt om, at det er ugjørlig til og med å antyde hvilke dyremotiver kunstnerne har tenkt på. Ikke for ingen ting var det særlig stil III Einar Lexow tenkte på da han uttalte at meningen med ornamentikken øyensynlig nettopp hadde vært å fordunkle ornamentikkens betydning for de uinnvigde.

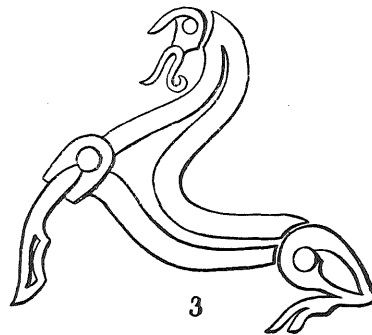
1

2

4

3

Fig. 11. Hestekamp i dekorativ utforming. Hesten nr. 3 er et av dyrene i nr. 2. Nr. 4 er tegnet ut av et beslag fra Vendel med to ensdannede, sammenflokke figurer.

Men ikke noen hestefigur i merovingertidskunsten gir et så håndfast uttrykk for hestekultus som Eggjum-hesten.¹²⁰ Det må nå ses som godtgjort, at Lis Jacobsens datering av steinen til vikingtid, ikke har ført fram. I og med den overbevisende datering av Skokloster-steinen til merovingertid faller den aller siste skanse i det sindrige arkeologiske forsvarssystem Lis Jacobsen bygde opp omkring sin språkhistoriske datering. Eggjum-hesten skriver seg med andre ord fra midten, eller helst siste halvpart av 600-årene.¹²¹ Hesten står i stilkjensle svært nær Veggerslev-hesten, men er nok av dårligere kunstnerisk kvalitet, noe som for en stor del kan grunne seg i skilnad i materiale, utførelse og formål (pl. VI:1).

Eggjum-steinen lå som dekkhelle over ei mannsgrav, skåret ned i bakken og uten haug. Steinen lå med den innrissete hestefigur og den lange runeinnskrift vendt ned. Den har derfor ikke vært noen bautastein som skulle hedre den avdøde overfor etterslekta. Innskriften og hestefiguren er utelukkende av magisk art, den har rettet seg enten direkte mot den døde, eller til høyere makter. Innskriften blir tolket nokså forskjellig av Magnus Olsen og Lis Jacobsen. De to tolkninger blir derfor gjengitt i normalisert språkform, og med de omsettinger de to forskere har gitt.

Magnus Olsens tolkning:

- A. (I) **Hin varp ná-sær* (II) *maðr, maði þeim keipa í *bór-móða húni.* (III) *Hverr of kom hers á *hi á land gotna?* (IV) *Fiskr ør[uggi] *ná-vim svimandi fugl, ef [sliti ná], galandi*
- B. *es a[linn] *misyrki.*
- C. *Ne's sólu sott ok ne saxi steinn skorinn; ne [seti] maðr nøkðan, ne snarir, ne villtir menn leggi.*

Omsetting:

- A. (I) „Denne (Sten) overøste Manden med Blod (egtl. 'Lig-Sjø') (II) (og) skrabte med den (de med Runer beskrevne) Keiper paa 'bormødig Hun' (d. e. Slæden, hvorpaa Stenen kjørtes) III. Hvem

af (Rune)Flokken er kommen paa Stenen hid i Menneskeland?
IV. Fisken, den faste i sit Forsæt, gennem Lig-Strømmen svømmende, Fuglen, som vilde gale (skrige), om den fik slide Lig.

- B. født (eller: fostret) en hevner (egtl. 'Ulv').
C. „Ikke er der truffet af Sol (d. e. Solen har ikke faaet skinne [ved Runestenens Tilveiebringelse]), og ikke er med kniv Stenen skaaren; ikke skal man blotte (Stenen), ikke skal hvass-øiede eller for Synkverving udsatte Mænd (Personer) lægge (den)“.

Lis Jacobsens tolkning:

1. Linje: *Ne' sólo sótt, ok ne sakse stæinn skoren; ne sæiðmænnR
nækðan ne snarðer ne willtir mænnR læggi þann*
2. Linje: *Hinn warp náseo mannr máðe þeim kæipa i bórmóða húni.
H[u]wær of kom hærsi an hi á lqnd gotna? Fiskr ór
flæina wim swemande, fogl i fra(n)kna él galqnde! Sá dó
mis(s)yrki*

Omsetting:

1. a) Ej er truffet af Sol og ej heller med Jernkniv skaaret,
b) ej skal Sejdmænd lægge den blot, ej heller Mænd besnærede eller forvildede (ved Sejd).
2. a) Hin Mand (ø: Manden, Runemesteren) sammengød Ligsøen (Offerblodet) skrabede dermed Kejperne paa den nagleborede Baad.
b) Hvem kom herpaa (scil. Baaden) hid til Hestenes Land?
c) Fisken, svømmende ud af Spydenes Strøm (= Blodet) Fuglen, skrigende ind i Spydenes Regn (= Kampen)
d) han døde ved Udaad.

Magnus Olsen løser navnegåten som *Ormar*, mens Lis Jacobsen opphavlig foreslo *Gæirvakk*, noe hun i et tillegg til boka si er gått fra. Hun mener nå forsiktigvis at navnegåten ikke lengre er løsbar.

Begge disse tolkninger gir innskriften et sterkt magisk preg, som dermed også gir hesten høyere rang enn et vanlig kunstprodukt. Sannsynligvis har den apotropeisk betydning. Uten å ha de nødvendige forutsetninger kan en naturligvis ikke ta de to tolkninger opp til filologisk drøfting. Imidlertid er det etter begge tolkninger klart, at innskriften i hvert fall delvis handler om gravleggingsritualet. Både offerblodet og blodskrapinga på keipene (enten nå disse har hørt til en slede eller en båt) må henspille på gravlegginga. Bare av den grunn ville det være naturlig å tenke seg båtkeiper i stedet for sledekeiper. At keipene sikter til en båt, og ikke til en slede, har alt Erik Brate hevdet bestemt i si melding av Magnus Olsens Eggjum-avhandling: „och därvid synas *KAIPA* och *huni* blott kunna fattas som delar av ett fartyg, icke av en slåde.“¹²² Riktignok har vi sleder i Osebergfunnet, men det er ikke noe som tyder på at sleden har gått inn i den vanlige gravskikk. At båten i høy grad gjør det, er derimot nevnt før. Vel var Eggjum-grava ikke noen båtgrav, men det er en form for båtgraver, som vi etter litterære vitnemål vet må ha vært brukelig, men som vi av gode grunner har svært vanskelig for å konstatere i det arkeologiske tilfang. Det er båten som blir sendt til sjøs med liket. Vi kjenner denne gravskikk alt i Beowulf, på samme måte foregikk Balders berømmelige bålferd, og den må ha vært nok så vanlig. Eggjum-båten var *bormópr*. Etter Marius Kristensens kommentar til Lis Jacobsens Eggjum-bok, betyr *bormópr* „noget andet end ‘forsynet med borehuller’ (som endda er udfyldte med nagler). Det må betyde ‘segneferdig (el. segnet) på grund av borets virkning’,“ og han spør: Kan det da tænkes, at en båd er boret i sænk som en del af gravlæggelsesritualet?“ Han tenker da på den forsetlige ødelegging av gravgods, som er vel kjent i førhistorisk tid.¹²³

Dersom det kan tenkes at gravlegginga har foregått ved å sjøsette liket i båt, måtte en naturligvis hindre at båten med liket drev opp i fjæra på den andre sida av fjorden. Dette kunne en gjøre ved, som i Balders bålferd, å sette fyr på hele fartøyet, men etter Beowulf å

dømme har det ikke alltid vært branngraver dette. Og i så fall måtte en hindre en slik kalamitet på annen måte. Det nærmestliggende var å bore båten så lekk, at den sank av seg sjøl. Båten var blitt *bormópr*. Ut fra et arkeologisk synspunkt må det derfor medgis at Erik Brates (og Lis Jacobsens) tolkning av keipene faller naturligst.

Det var ingen ting i Eggjum-grava, som beviser, at mannen virkelig er gravlagt der. Gravgodset var svært fattigslig, en kniv og et ildstål. Langt mer fattigslig enn vanlig. De to gjenstander kan derfor svært vel tenkes å være noen av den dodes personlige eiendeler som er lagt ned i grava som et substitutt for den døde sjøl, med andre ord en form for *pars pro toto*-gravlegging. Navnegåten viser at navnet hans har vært belagt med tabu. Det måtte ikke sis direkte, det kunne bare gis i gåteform. Det har vært navnet på en *død* — ikke på mannen mens han ennå var i live. Det er da ikke trolig at han er kommet seilende i båten til menneskenes land. Tvert om har han jo nettopp forlatt menneskenes land i samme båt for å dra hinsides. Her fører Lis Jacobsen inn „hestenes land“ som omsetting av uttrykket *land gotna*, og mener han er kommet seilende til gården, der hestene holdt til i motsetning til skog eller fjell o. s. v. En slik tolkning er naturligvis mulig, forutsatt at mannen er død borte fra gården. Han „døde ved Udaad“, etter Lis Jacobsens mening, noe som kunne støtte en slik teori. Men mon det ikke likevel ville være naturligere å kombinere „hestenes land“ med den apotropeiske hestefigur på steinen. Hesten blir da et symbol på det „hestenes land“, som den døde har seilt til med båten, som var boret i senk. I så fall må „hestenes land“ være et noa-navn eller kjenning på det sted, hvor den døde skulle fortsette tilværet under nye og forhåpentlig lykkeligere tilhøve. Vi har før sett den veldige rolle hesten spiller i døds-kulten i merovingertid og vikingtid. Den er så stor at det ville være nærliggende nok, om de dodes land, enten det nå har vært Valhall, Hel eller andre mer private dødsriker som åpenbart har vært svært vanlige, kunne uttrykkes ved noa-navnet „hestenes land“. Jeg er oppmerksom på at vi ikke kjenner noen litterære

belegg for en slik tanke. At hestene har spilt en stor rolle i det lykksalige stridstilvære til einherjene i Valhall, er trolig nok. Det får for så vidt støtte ved at de valkyrjer, som hentet Håkon den gode til Valhall, kom ridende, og reid tilbake til Valhall.

Det forekommer meg, at en slik tolkning ville gi både innskriften og hestebildet større indre reisning og sammenheng.

Disse hestefremstillinger vi her har nevnt er sikkerlig ikke Sleipne. Her har vi igjen møtt den gamle sol- og fruktbarhetshest fra bronsealderen og eldre jernalder. Vi ser det sikrest nok av den rolle hestekampen spiller i disse fremstillinger. Men vi ser det òg av den nære sammenheng mellom skip og hest, som kan konstateres ennå i vikingtida og sagatida. Skipet blir i kjenningvalget ofte identifisert med hesten, som f. eks. i *hlunngoti*, *seglmarr*, *hlunnvigg* eller *seglvigg*, eller omvendt *helugbarði*. Dette er utgammel skikk, som åpenbart henger sammen med stavnpnydelserne. Og de kunne alt i yngre bronsealder være et hestehode, slik vi bl. a. så det på det store skipet på ristningen Bakkehaugen III. Inn i denne sammenheng er det vi må sette den vesle, forgylte bronsehest mulig fra Lolland, som kom inn til det danske Nationalmuseum i 1932. Den kan dateres til 1000-årene, og er antatt å ha vært plassert på en gytt skipsfløy.¹²⁴

Sammenhengene mellom orm og skip, som vi også fant alt på jordbruksristningene i bronsealderen er også i høy grad levende i norrøn litteratur. Ormen korte og Ormen lange er jo her de klassiske eksempler, men ikke de eneste. Dragen var òg en orm. Ormen korte hadde *drekahofuð* i forstavnen. Det skip Harald Hardråde lot bygge med Ormen lange som modell, blir kalt avvekslende for *orm* og *dreki*. Vi møter også ormehode med man, *orms gloar fax*.¹²⁵

Av vikingeskipene er det bare Osebergskipet som har stavnpnydelser bevart. Den består av et ormehode rullet opp i spiral. Samme spiral (vel da også ormehodet) ser ut til å ha vært heller vanlig som stavnpnydelse i yngre merovingertid og tidlig vikingtid. Det fins på flere av de gotlandske bildesteiner, det fins også på de eldste mynter fra

800-årene. Også hesteliknende hoder finner vi i skipsstavnene på de gotlandske bildesteiner. De eldste, og også de tydeligste eksempler er hodene på skipet fra Eskelhem Lasarve I (L. fig. 71, sml. fig. 227) fra 600-årene, de er av Lindqvist karakterisert som „die pferdeartigen Köpfe“. Men også slike dyrehoder, som de i forstevnene på skipene fra Hejnum Riddare (L. fig. 79), Lärbro St. Hammars III (L. fig. 85) og Stenkyrka Smiss I (L. fig. 97) ligger det nær å tolke som hestehoder, særlig kanhende det sistnevnte.

Hest og orm og skip. Det er framleis bronsealderens gamle symbolikk som går igjen — og det er sikkert ikke noe slumpehøve.

HOVGYDJA PÅ OSEBERG

Ikke noe norsk oldfunn står det større glans av enn Osebergfunnet. Leg og lærd verden over har frydet seg over den herlige treskurd og over skipet som fartøy. Og for nordmenn har også den sosiale og politisk-historiske betydning funnet har fått, spilt stor rolle. Osebergfunnet står med full rett som et av våre aller fremste rikshistoriske klenodier. Mindre vekt har en lagt på den religionshistoriske side ved funnet. Men heller ikke noe norsk oldfunn er i den grad gjennom-syret av kultus og magi som Osebergfunnet. Skipsgrava i seg sjøl, de svære hestefringer, vogna, sledene, dyrehodestolpene, forresten annet òg, minner om kultus. Sengetiler, teltvindskier og så videre minner ved sine utskjæringer og ved sin malte dekorasjon vel snarere om magi. Da hestekulten jo er åpenbar nok, må funnet bli tatt opp til behandling her. Tilknytningen til gammel kultus vil gi funnet rikere fasettering. Dets verd for norsk kulturhistorie vil økes, enda om det skal komme til å gå ut over den politisk-historiske rang det har fått i og med tilknytningen til dronning Åsa, Halvdan Svartes mor, og den første kvinnelige personlighet som trer fram i norsk rikshistorie.

Dronning Åsa på Oseberg, haugsatt i Osebergskipet. Det er gått her som så ofte i arkeologien, at en teori, som fra forfatterens hånd

blir lansert som en hypotese, etter hvert blir referert som en bevist kjennsgjerning uten at det i mellomtida er kommet til nye momenter til støtte for hypotesen.¹²⁶ Og A. W. Brøgger kalte sin teori om dronning Åsa „en antagelse som jeg her vil vaage at fremsætte, ut fra alle de paapekte forhold med Vestfolds kongsæt: at det er dronning Aasa, Halvdan svartes mor, som ligger begravet i Osebergskibet“, og han peker også på at det ikke kan føres bevis i fulleste forstand for en antakelse som denne.¹²⁷

Når vi her blir nødt til også å ta dette spørsmål opp, grunner det seg i første rekke på den betydning det har for funnets kultiske karakter å få tak i den rette løsning av stedsnavnet. Og det er stedsnavntolkningen, som for de fleste står som det avgjorte bevis for teorien om dronning Åsa. På grunn av den sentrale stilling Osebergfunnet har i norsk arkeologi, blir vi også nødt til å drøfte spørsmålet nokså utførlig.

Hovedargumentet for teorien om dronning Åsa er at Oluf Rygh, alt lenge før funnet kom for en dag, forklarte gårdsnavnet av „**Ósuberg*, sms. med gen. av Kvindenavnet *Ása*, jvfr. Oserød i Ramnes.“ Som rimelig kan være er en blitt slått av det merkelige sammentreff, at denne så enestående praktfulle kvinnegrav skulle dukke opp nettopp på denne gård. Imidlertid gikk Rygh sjøl fra denne forklaring av stedsnavnet. I det posthume arbeid, „Gamle Personnavne i norske Stedsnavne“ (fra 1901) sier han: „Av *áss* kommer vel, i alfald i de fleste Tilfælde, de ret almindelige Navne Aasgaard, Aasland, Aaseland. De nu med Os-, Ose- begyndende Gaardnavne kunne også være sammensatte med *óss* m. (Oseberg 105 Sem (Ossaberg 1417 D. N. (III) 458), liggende ved to bækkens Sammenløb; Osland 59 Bjerkreim, ved en Elvs Udløb i et Vand; Oseland 13 Høle, ved et Vands Udløb).“

Denne forklaring har imidlertid A. Kjær med full rett tatt avstand fra i Vestfoldbindet av Ryghs Norske Gaardnavne, idet Oseberg ikke ligger ved noe os, men ved et åmot. Kjær slutter seg snarest til Sophus Bugge, som viser til de nærliggende gårder Basberg (**Balðrs-*

berg) Hassum (**Haðseimr*) og Horgen (**Hǫrgin*), og finner det mulig at Oseberg-navnet inneholder gen. flt. av *æsir*. „Herav forklares“, sier Bugge, „det svenske stedsnavn Edsberga i Östergötland, skr. Aesberghæ i 1337 (Lundgren, Språklige intyg om hednisk gudatro i Sverige, s. 19) og det tyske Asenberg (11te aarh.), nu Hasenburg, i vest for Nordhausen (Förstemann, Namenbuch II, 2. bearb. s. 91). Vokalen *ó*- kan enten ved analogi være overført til gen. flt. fra andre former av ordet, som nom. ent. *óss*, eller også forklares som fremkommet under indflydelse av et følgende *w*; jvfr. gotisk *sunīwe*. Naar en fornem kvinde ved mitten av det 9de aarh. er blit begravet paa denne grund i det fartøi som blev udgravet her i 1904, saa er dette vel skedd, fordi det her har været et centrum for den hedenske gudsdyrkelse.“ Senere har igjen M. Hægstad uttalt til A. W. Brøgger at han, etter den nåværende uttaleform, ser det som utvilsomt at Oseberg må avledes fra **Asuberg*.

Men Hægstad peker samtidig på at av 400 -berg-navn på Østlandet til Kristianssand, er bare ca. 20 sammensatt med personnavn.

Endelig kan nevnes at Magnus Olsen, etter det jeg vet, ikke noe sted har tatt direkte stilling til Osebergnavnet, men han har i hvert fall ikke tatt det med i sine oversyn over kultminne i norske stedsnavn.¹²⁸

I sin uttalelse til Brøgger gjør Hægstad oppmerksom på at samtlige -berg-navn, som er sammensatt med personnavn, ser ut til å gå tilbake på et eldre *Berg*, „hvorav det nye navn er opstaat ved umiddelbar tilknytning eller ved deling.“ Dersom Ryghs opphavlige forklaring skal holde, må vi derfor, som også Brøgger gjør,¹²⁹ forutsette en eldre gård *Berg* i Slagendalen. Dersom dronning Åsa, som teorien også forlanger, har flyttet tilbake til Vestfold sammen med sønnen Halvdan, og har overtatt en gård, er det klart nok at hun ikke har nøydt seg med en gårdpart. Hun ville i tilfelle sjølsagt ha overtatt hele gården, og det ville ikke ha vært noe småbruk, som ei kvinne som henne skulle sitte på! Oseberg ligger midt mellom de to gamle gårder Bø

og Li, men mellom dem er det ikke mer en godt og vel en kilometer. Det ville med andre ord snautt nok være plass for noen sån gammel gård som Berg, enn si for en gård, så stor at den var høvelig som residens for dronning Åsa.

Oseberg er heller ikke det eneste -berg-navn i strøket her. Vi har også Roberg, Basberg og Unneberg. Alle ligger ved berg som stikker opp i dagen (se W. C. Brøggers kart i Osebergfundet I). De har tydelig nok fått navnene sine etter disse berg. Da de ligger på begge sider av Bø, kan de i hvert fall ikke alle ha fått navn etter én eventuell, nå forsvunnet storgård Berg. Det umiddelbart sannsynlige er derfor at -berg-gårdene i Slagendalen har fått navn etter hvert sitt berg. Og Unneberg ved sørenden av samme berg som Basberg (**Balørsberg*) ligger ved ble bare hetende **Undir Bergi*. Men disse gårder ligger sønnafor Bø. Det var med andre ord *Balders berg, sør for Bø, og ikke Oseberg, som også kunne bli nevnt bare som Berg(et)*.

Ut fra denne vurdering av gårdsnavnene kan vi ikke se bort fra det viktige tilhøve, som Hægstad pekte på, at av -berg-navnene er det bare 5 % som er sammensatt med personnavn. Det er viktig, fordi -berg-navnene gjennom sine sammensetninger ofte viser tilknytning til kultus. Nå og da er navnene sammensatt med gudenavn (Frøya 3, Ull 1 (2?), Oden 1 og Balder 1). Langt oftere har de tilknytning til annen kultus, — vi har Helgeberg, Helgaberg (og Helgastein), Jerberg (d. v. s. **Hjalparberg*) og fram for alt Solberg. Av det siste har vi bevart ca. 115, som må ses som gamle. Etter Vilhelm Kiils studier må det ses som sannsynlig, at Solberg-navnene minner om gammel soldyrking, han har videre gjort det sannsynlig, at disse navn rekker helt tilbake til førromersk jernalder.¹³⁰ Etter de store helleristningskomplekser på Solberg i Skjeberg, er det trolig at de kan rekke helt tilbake til bronsealderen. Helgaberg i Støle, Etne, Hordaland, må etter helleristningen der også være senest fra førromersk jernalder, trolig fra bronsealderen. Dette viser at kultnavn på -berg gjennomgående må være svært gamle. De tilhører stort sett en annen og opphavligere

kultform enn den vi møter i Eddaen. Nettopp dette at disse navn oftest har vært knyttet til en kultus som ikke har rettet seg til noen bestemt gudeskikkelse, støtter Sophus Bugges tolkning av Osebergnavnet — Æsenes Berg.

Det kan derfor, etter mi mening, være full grunn til igjen å se Osebergnavnet i tilhøve til strøket som kultsentrum. For at det har vært et slikt her i Slagendalen, kan det vanskelig være tvil om. Utenom det omstridte Osebergnavn har vi altså **Balðrsberg* noe lengre sør. I vest har vi Horgen, der det er kjent en vakker steinring, som det ligger nær å oppfatte som den horg stedet har fått navn etter.¹³¹ Og mellom Horgen og Basberg ligger **Haðseimr* (Hassum), oppkalt etter Hod, bror til Balder. Alle disse kultnavn ligger i en halvcirkel fra Oseberg i nord til Basberg i sør. Men *sentret i denne halvcirkel av kultsteder er den gamle, fine gård Bø*, — „Gården“. Det er fristende å sitere Magnus Olsens karakteristikk av Bø-navnene: „Ikke på grunn av ordets betydning i og for seg — en hver bondes gård, hvor liten den er, kan kalles *bær* —, men i kraft av de forhold som hadde ført til at den enkelte gård blev kalt „Gården“ rett og slett, idet den som den eneste i sin særklasse formådde å heve sig over de nærmeste omgivelser.“¹³²

Hadde dronning Åsa — med hennes trang og evne til makt og hennes suverene måte å velge midler på — først satt seg i hodet, at hun ville bo i Slagendalen, hadde hun ganske sikkert sørget for at Bø på en eller annen måte kom på hennes hender. Men det har hun altså ikke gjort.

Hele stedsnavnmiljøet i Slagendalen taler da for Sophus Bugges oppfatning av Oseberg som Æsenes berg. Og både Oseberg og de andre kultsteder har hørt inn under Bø. Dér har høvdingkvinna i Osebergskipet bodd, enten hun så har vært dronning eller ikke. Det har vært en gård som kunne høve for ei så storættet kvinne, og herfra har hun dyrket sine guder.

Vi får heller finne oss i at tilknytningen til dronning Åsa unektelig blir løsere. For i det spinkle kildetilfang vi har — som, bortsett fra

den korte melding om henne i Ynglingatal, ikke er mye å lite på — forsvinner hun på Agder, hvor Gudrød Storlåtne hadde røvd henne. Etter drapet på kong Gudrød dro hun med sønnen Halvdan hjem igjen. Teoretisk er det nok tenkelig, at hun senere fulgte med Halvdan tilbake til Vestfold. Men mer enn en teoretisk løsning vil dette ikke kunne bli.

Det kronologiske samsvar mellom dronning Åsa, gravlegginga på Oseberg og alderen på det kvinneskjelett, som etter G. Guldbergs undersøkelser måtte antas å være dronninga, er heller ikke så sikkert lengre som det var i 1916. Jeg ser her bort fra de senere revisjoner av den historiske og stilhistoriske kronologi, som i mye har fulgt hverandre. Men etter K. E. Schreiners skjelettundersøkelser tyder alle forhold på at det er det yngste av de to kvinnelige individer, som har vært den høytstående (tennene viser spor etter bruk av tannpirker, de lange ekstremitetsknokler har vært fjernet under innbruddet for å ta smykkene av dem o. s. v.). Det eldste verkbrudne og krokryggete individ har da vært trelkvinna.¹³³ Men det yngste individ har snauvt nok vært mye over 30 år. Slitet på tyggeflata av tennene tyder snarest på en alder, ikke høyere enn 25 år, mens oblitasjonsgraden av sømene snarest skulle tyde på en alder mellom 30 og 40 år. Under omtalen av det eldre individ uttaler imidlertid K. E. Schreiner: „Noget sikkert holdepunkt for en nøiere bestemmelse av alderen gir oblitasjonen ikke, da den som kjent kan vise meget vekslende grader inden samme aldersklasser.“¹³⁴

Enda om vi tenker oss at dronning Åsa har vært svært ung, da hun mot sin vilje ble røvd av Gudrød, har hun trolig ikke vært mye yngre enn 18—19 år, da sønnen Halvdan ble født. Hun har da vært minst 37—38 år, da Halvdan fór til Vestfold. Dersom hun hadde fulgt ham hit, og hadde overtatt en gård Berg i Slagen, er det lite trolig at navnet hennes skulle være blitt hengende ved gården i all fremtid, dersom hun ikke hadde bodd her noen år. Det må jo være bygdefolket, som i tilfelle har føydd „Åsa“ til gårdsnavnet. Hadde

hun dødd like etter at hun hadde overtatt gården, ville gårdsnavnet sikkert etter hvert ha gått tilbake til det opphavlige Berg. Treskurden i seg sjøl taler forresten mot at det er dronning Åsa som ligger i Osebergskipet.

Det sterkt ornamentalt omformete hestehode på Lammøy-spenna er, som før nevnt, helt det samme dyrehode, som vi finner på sengetiler og på vindskiene til det vesle teltet i Osebergfunnet (fig. 10:5—6). Disse dyrehoder burde da også kunne tolkes som hestehoder, så mye mer som de også kan ha tydelig man. Det er da sikkert ikke uten interesse at dette dyrehode fins både på senger og på telt. Sengetilene var i gammel tid hellige og kraftfylte. I likhet med høgsetestolpene kunne de vise landnåmsmannen hvor hans rette hjem på Island skulle bli.¹³⁵ Da Håstein Atleson nærmet seg Island, skjøt han sine utskårne sengetiler overbord etter gammelsed for å få lykke. Sengetilene rak i land ved Stokksøy, men Håstein sjøl strandet i Håsteinfjord lengre øst. Og den konflikt mellom Eirik Raude og Torgjest på Breidebolstad, som førte til at Eirik ble dømt utlæg, og dermed til oppdaginga av Grønmland, hadde årsaken sin nettopp i sengetilenes hellighet.

At den magi som knyttet seg til sengetilene har opphavet sitt i en hestekultus, får vi en interessant bekreftelse på fra Setesdal så sent som i forrige hundreår. Faksen på Rygnestad, som August Schneider tegnet etter gamle folks beskrivelse i 1864, var laget helt slik som mange av de gamle sengetiler med et rundt hode med tre „spir“ over.¹³⁶ Her er det ikke noe hestehode, men at setesdølenes husguder har sammenheng med en Frøy-kultus, viser navnet Fakse. Det er det opphavlige hestenavn (sml. Frøyfakse), som her er overført på guden sjøl. Og som ytterligere holdepunkt her kan nevnes noen sengetiler fra Telemark, som Sigurd Grieg har avbildet som paralleller til sengetilene i Osebergfunnet.¹³⁷ De har det runde hodet, som de setesdalske. Det er formet som en karvskurdrossett (solsymbol?), og over rosetten

er istedet for de tre „spir“ to dyrehoder. I tilhøvet mellom Faksen fra Rygnestad og sengetilene har vi da et nytt eksempel på det fenomen, som jeg har pekt på flere ganger, at selv om den ornamentale eller dekorative omforming har fjernet alle spor av det opphavlige motiv, kan bevisstheten om det likevel være fastholdt.

Også i Gokstadsfunnet finner vi helt samme dyrehode både på sengetilene og teltvindskiene. Det ser her nærmest ut til å være tenkt som ei løve. I publikasjonen av Gokstadsfunnet sier N. Nicolaysen, at han lenge hadde vært i tvil om bruken av vindskiene. Den rette bruk av dem fikk han for seg „ved å betragte de vindskier med hestehoveder, som efter Otte (Archäol. Wörterbuch 1877 p. 181) træffes paa nedersaksiske bondehuse og hvis hoveder i nogle vender udad for at forebygge ulykke, i andre derimod indad for at bringe lykke over huset.“¹³⁸ Riktignok hadde det vel ikke vært nødvendig å gå så langt etter sammenlikningsmateriale. De norske husbrander, som etter gammel folketro måtte til for å beskytte huset mot onde vetter, hadde klart seg lenge. Også de hadde i gammel tid ofte form av et gapende dyrehode. Men sammenstillingen med nedersaksisk folketro har ikke desto mindre interesse, fordi den igjen fører hesten inn på en åpenbar måte.

Dyrehodene på sengetilene og vindskiene til det vesle teltet i Oseberg kunne bestemmes som hestehoder ut fra den hesteformete spenne fra Lammøya. At sengetiler og vindskier har samme apotropeiske betydning går enn ytterligere fram av at vi i Osebergfunnet på begge steder finner de tre sammenflettete triangler (fig. 10:6), som vi også fant som et hellig tegn på de gotlandske bildesteiner. Der var de Odensymboler. Men mange steder i Sverige, likesom også i Danmark og Nord-Tyskland, har hesten, som før nevnt, mye godt vært ført over på Oden-kulten. På sengetilene og teltvindskiene i Oseberg-funnet har de sammenflettete triangler trolig hatt rent magisk, vernende kraft. Sammenhengen med valknuten tyder på at de har verget mot død.

Tydeligere enn på sengetilene er hestehodet på sengehestene i Osebergfunnet. At også navnet sengehest har opphavet sitt i den

apotropeiske betydning hestehodet hadde på sengene, er sannsynlig nok. I sin mest typiske form finner vi her et nokså tydelig hestehode med kraftig mule og nesebor, åpen kjeft og lang lugg, dradd ned til skråskjæringen av planken. Halsen er krumm, så kjeften vender nesten innover.¹³⁹ Det minner da i komposisjonen en del om hodet på Lammøyspenna og på sengetilene fra Oseberg.

Det skal naturligvis fantasi til å få løvehodene på sengetilene og teltvindskiene i Gokstadsfunnet til å bli hester.¹⁴⁰ Men treskjæreren fra Gokstad hadde vel ikke mye greie på løver. Han skar dyrehodene ut slik stilen i tida krevde det. Det viktigste var trass i alt, at det var et dyrehode på toppen, som kunne trygge mot all slag uhumskhet. Vi har oftere sett hvor langt den ornamentale omforming kunne fjerne dyremotivene fra hesten. Under disse besynderlige zoomorfe skapninger lå likevel en understrøm, som var sterkere enn all omforming. — Bevisstheten om at trass i all ulikhet, var dette likevel hestehoder. At de spisse ørene på Gokstadshodene nok også kunne minne om hesteører, skadde da i hvert fall ikke.

Denne form for vernemagi, som vi finner så sterkt representert i Osebergfunnet, har imidlertid ikke vært noe særdrag for høvdingkvinna i Osebergskipet. Den har vært et vanlig trekk i miljøbildet av en vikingtidsgård. Den kommer bare klarere fram i det storgårdsmiljø som vi møter både i Oseberg- og Gokstadsfunnene, fordi treskurden har fått høve til å folle seg ganske annerleis ut enn på en mindre gård, der det økonomiske overskudd ikke strakk til slikt.

Vesentlig av samme slag magi er de vel de fleste av de små figurer, som er risset inn på tiljene i Osebergskipet. Det gjelder bl. a. skipsstevner, en enkelt liten skjematisk hestefigur o. s. v. For en stor del er dette sikkert, som Shetelig uttrykker det „skipsfolkenes *grafitti*, ridsede i ledige stunder paa tiljene.“¹⁴¹ Litt i en særstilling står figurene som er risset inn på undersida av ei av tiljene i forskipet. Vi ser her en hund, to hester i kamp, og dessuten en skipsstevn.¹⁴² Figurene har trolig ikke noe med hverandre å gjøre, selv om det jo nok kunne være

fristende å se en dypere sammenheng i kombinasjonen skip og hestekamp. Hvordan det enn kan henge ihop med dette, så viser hestekampen, at fremstillingen vel ikke er et ledd i en hestekultus, men at den likevel henspiller på en hestekultus, som vi kjenner helt fra bronsealderen av.

Vi skal ikke her komme inn på sjølv gravlegginga. Utenom de 15 hester som har vært ofret, er det vanskelig å få greie på hvor stor rolle sjølv hestekulten har spilt i denne gravferd. Og selv om antallet av hesteofringer er større enn i noe annet norsk gravfunn (i Gokstadsfunnet var det som kjent 12), setter ikke disse Osebergfunnet i noen egentlig særstilling. Derimot er det enkelte gjenstander blant gravgodset, som må fremheves.

Det gjelder i aller første rekke vogna (pl. V:1). I sin behandling av treskurden har Haakon Shetelig fremhevd sterkt, at konstruksjonen er av et slikt slag, at vogna ikke har vært mulig til reisebruk. „Mange ting kan derimot anføres til fordel for å henvise vognen til religionens tjeneste.“¹⁴³ Ut fra en slik antakelse finner han en naturlig forklaring på det arkaiske stilpreg, idet han finner eiendommeligheter, som ser ut til å være reminisenser fra eldre merovingertidsstil. Han tenker seg at vogna er utført som en direkte eller indirekte etterlikning av ei eldre vogn med dekorasjoner i eldre merovingertidsstil. Ikke i noen livsytringer viser konservatismen seg med slik ubrytelig styrke, som i alt som vedgår rituelle, religiøse kulthandlinger. Denne konservatisme gir da i og for seg den fullt naturlige forklaring på det arkaiske stilpreg.

Riktignok har Greta Arwidsson hevdet, at det ikke er nødvendig å forutsette at vogna er laget etter en omkring 200 år eldre modell, slik Shetelig mente, idet hun har påvist et utvilsomt slektskap med arbeider innafor den stilgruppe, som hun kaller Vendelstil D.¹⁴⁴ Det syns svært overbevisende når Greta Arwidsson skiller disse stilprodukter ut som en egen stilform, men de kronologiske spørsmål ved hennes stil D er snautt nok sikkert løst ennå. Det er utvilsomt riktig at stil

D for en stor del tilhører 700-årene, mulig også begynnelsen av 800-årene. Men også stil D er et nokså heterogent stilbegrep, og da hun påviser utvilsom kontakt mellom folkevandringsstilen og stil D, i gjenstander med dekorasjon i begge stilformer, står det ennå igjen å gi en fruktbar løsning av hvordan denne stilblanding er blitt til. Dersom stil D er oppstått alt i 500-årene, må det med tida bli mulig å gruppere stilproduktene kronologisk. Før disse spørsmål er klarlagt, er det vanskelig å ta standpunkt til de problemer Greta Arwidsson reiser.

For hele vurderingen av Osebergvogna er det viktig å huske at ingen hittil har greidd å røre ved Sheteligs påvising av at vogna og skipet er skåret av samme kunstner. Det problem som oppstår i samband med det sterkt forskjellige stilpreg, og den ulike kvalitet i de to verker av samme kunstner, må også ha en løsning. Shetelig fant denne i den antakelse at vogna var en kopi. Sune Lindqvist har derimot tenkt seg at treskjæreren først har laget vogna, mens han ennå var en enkel, om enn begavet bondetreskjærer. Først inntrykket av kunstnerskolen på Oseberg var det som gjorde ham til skipsmesteren.¹⁴⁵ Men denne forklaring gir likevel ikke noen akseptabel løsning, så lenge den ikke kan påvises gjennom en gradvis utvikling i kunstnerens arbeider. Den bærer heller ikke i seg sjøl større indre sannsynlighet enn Sheteligs forklaring. Tvert om. Den rimeligste løsning er da framleis den, at „skipets mester“ har fått som en bestemt dekorativ oppgave å dekorere vogna etter forbilder i en stilform som i bunn og grunn var fremmed for ham. Og med den venerasjon et så viktig kultredskap som vogna utvilsomt ble behandlet, er det høyst trolig at forbildet har vært svært gammelt.

Godtar en imidlertid Lindqvists forklaring, følger det av den, at vogna er eldre enn skipet. Men skipet har vært et halvt hundre år ved haugsettinga, og vogna har da vært ennå noen år eller årtier eldre. I så fall ville vi ha fått et nytt bevis for at Osebergvogna har vært ei kultvogna, bare brukt til sjeldne religiøse prosessjoner. For det ville være utenkelig, at ei vogna som denne hadde kunnet tåle

vanlig reisebruk i mer enn et halvt århundre. Gösta Berg synes å mene, at vognkassa riktignok er laget for et bestemt kultisk formål, men at dette ikke er den primære mening med vogna.¹⁴⁶ Men han er da øyensynlig ikke oppmerksom på at både vognkasse og understell er skåret av samme kunstner. Hans oppfatning influerer derfor ikke på det syn, at Osebergvogna er ei spesiell kultvogn, som bare har vært brukt under sjeldne religiøse høytider.

Det er imidlertid også en annen gruppe kunstverker i Osebergfunnet, som har hørt inn i den religiøse kultus, og som setter sitt avgjorte kunstneriske preg på funnet. Det er dyrehodestolpene, som det er bevart hele fem stykker av. Som Sigurd Grieg har pekt på gir funntilhøvene for dyrehodestolpene, nr. 174 og den karolingiske dyrehodestolpe avgjort holdepunkt for å tro at de har tjent et kultisk formål. „De fandtes ved siden av hinanden i gravkammerets sydøstre hjørne. Deres innbyrdes stilling fremgår av fotografiet bind I fig. 21 og av en tegning i Sheteligs skissebok som er gjengitt i bind I fig. 22. Som denne viser, laa det nær dyrehodene en *rangle* og en *krok* av *jern*, som var forbundet ved to *tauger*, hvorav i alle fall det ene gik gjennom kjæften paa den ene dyrehodestolpe. Taugene var 1.72 og 1.75 m lange. Det ene av dem var litt spinklere end det andet (Gustafsons dagbok).“¹⁴⁷ Av dette slutter Grieg at dyrehodestolpene har tjent til magisk bruk.

Bortsett fra at det her utvilsomt dreier seg om en religiøs kultus, riktignok i samband med magi, er Griegs slutning innlysende riktig. Derimot er det ikke lett å gi noen nærmere definisjon av den kultiske bruk de har tjent. De har ikke vært festet til noe annet underlag. Derimot har de hatt et langt tynt skaft, satt inn i nederkanten på tvers. De har derfor åpenbart vært båret med de gapende dyrehoder vendt framover.

Av betydelig interesse er dette samband mellom dyrehoder og rangelene med tilhørende kroker. Av Sheteligs skisse ser en altså at rangelene og krokene har sittet i endene av de tau, som i hvert fall

delvis gikk gjennom kjeften på den ene dyrehodestolpe. Dermed blir også ranglene ført inn i denne kultiske sammenheng. A. Hackman, som har gitt en interessant sammenstilling av det finske tilfang av rangler, går også sterkt inn for deres magiske bruk, og minner om kubanske rangler kronet med dyrehoder fra skytisk tid, som av Rostovzeff er oppfattet delvis som verdighetstegn. Da de nordiske rangler fortrinsvis fins i særlig rikt utstyrte graver, finner han det trolig, at bruken av dem har vært en forrett for høyerestående personer.¹⁴⁸

Da ranglene i Osebergfunnet må høre inn i den religiøse kultus sammen med dyrehodestolpene og vogna, kan vi kanhende dra den slutning at ranglene i det hela har hørt inn under en mer offisiell religiøs kultus. Ledelsen av denne var jo nettopp forbeholdt overklassen, hvor ranglene fins. Dette strir naturligvis ikke mot den antakelse, at deres formål i og for seg har vært den magiske å holde onde makter borte.

Da ranglene jo inngår, som et nokså vanlig trekk i rikere vikingtidsgraver, kan en for så vidt si at de ikke er særmerkete for Osebergfunnet og den kultus, som er representert her. Men dels er antallet av rangler uvanlig stort, idet det fins hele fire eksemplarer, mens de ellers alltid bare opptrer i ett eller i høyden i et par eksemplarer. Dels er det i høy grad å merke seg, at alle disse fire rangler ligger i ei kvinnegrav. De fins ellers praktisk talt alltid i mannsgraver. Det gir Osebergfunnet et særpreg, — og det setter også den gravlagte høvdingkvinne i en særstilling blant kvinnene i vikingetida. At ranglene i Osebergfunnet har et ganske annerleis statelig utseende enn i andre funn, er også verdt å merke seg, men ligger vel først og fremst i hele den prakt vi møter over alt i dette funn.

Sune Ambrosiani har i si tid hevdet at også sledene i Osebergfunnet har hatt en rent rituell oppgave,¹⁴⁹ han ser snarest ut til å mene, at de har hørt til gravleggingsritualet. At gravlegginga har skjedd på ettersommeren er visstnok ikke noen avgjort hindring for

en slik synsmåte. Derimot er det snauvt nok rimelig at sledene er spesialbygd for et slikt formål. De måtte i det høve være bygd og skåret ut lenge før bruken ble aktuell gjennom dødsfallet, noe som naturlegvis heller ikke er rent utenkelig. Analogier har en forsåvidt nok av fra senere tider, da det jo ikke har vært uvanlig, at folk hadde likkista stående ferdig i årevis i påvente av „tredjegangs-ringinga“. Ambrosianis teori lar seg i hvert fall vanskelig bevise, heller ikke lar det seg bevise, at de er kultsleder på annen måte. Riktignok finner vi et utpreget tredelt valknutemotiv på knektene på Sheteligs slede (Osebergfundet III fig. 161) og et tilsvarende vingsløyfemotiv med zoomorft opphav på knektene på 4de slede (l. c. fig. 90—91), som sikkert har magisk mening. Men heller ikke disse beviser at sledene har vært kultsleder. Selv om vi nok må regne med denne mulighet, får vi foreløpig slutte oss til Grieg, som med imperativ styrke hevder: „Noen ‘kultslæder’ er de derimot ikke. De er ikke laget med dødens, men med livets krav for øie.“¹⁵⁰

Blant de usikre kultgjenstander skal også nevnes et rundt låkk av eik, prydet med en djupt innskåret, meanderliknende bord rundt kanten og som centralmotiv de tre sammenflettete triangler.¹⁵¹ Det er vanskelig tvil om at dette centralmotiv har religiøs-magisk mening. Imidlertid forekommer det, som nevnt, både på ei sengetile og på ei av teltvindskiene, hvor det må ha magisk, ikke direkte kultisk mening.

Som før sagt, er det trolig at vi må la teorien om dronning Åsa på Oseberg falle. Vi får da forsone oss med den tanke, at det tør være tvilsomt nok om vi noen gang får full greie på hvilken høyættet kvinne det er, som er gravlagt i Osebergskipet. Derfor er det snauvt nok nødvendig å rokke ved hovedresultatet i A. W. Brøggers studier over kongshaugene på Borre og de andre store Vestfold-haugene, at det er minner etter folk av Ynglinge-ætta.¹⁵² Det er så mange ting som knytter Osebergfunnet sammen med Borrefunnet og også med høvdingegrava fra Gokstad (se også s. 123f), at en har vanskelig for å fri seg fra den tanke, at Osebergfunnet òg hører inn her. På mange

vis vil tilknytningen til Ynglingeætta kanhende bare bli sterkere og mer intim, om vi tenker oss at det er ei anna av kvinnene i ætta, som ligger her. Som Brøgger gjør oppmerksom på, har dronning Åsa snautt nok kjent seg nær knyttet til ætta til den mann, som først hadde bortført henne mot hennes vilje, og som hun senere sjøl lar drepe. Osebergfunnet viser imidlertid en sterk tradisjonssammenheng, i hvert fall bakover til ættleddet før henne som var gravlagt i Oseberghaugen. Skipet sjøl, vogna, den „Akademiske dyrehodestolpe“ og andre arbeider har vært utført før hun ble født. Osebergdronninga — vi fortsetter å kalle henne slik — har fortsatt både de kunstneriske og de religiøse tradisjoner i ætta på en ganske annen intim måte, enn vi kunne vente av dronning Åsa. Nettopp dette, at den fantastisk rike treskurd i Osebergfunnet, trass i sine rikt fasetterte uttrykksformer, samler seg til den så faste, kunstneriske enhet, som Shetelig med full rett kaller Vestfoldskolen,¹⁵³ står for meg, som et av de sterkeste argumenter for at det ikke er dronning Åsa vi har for oss.

Dette at treskjærerne har arbeidd på hennes gård, trolig Bø, gjennom et halvt århundre, gjør kanhende at Osebergdronninga mister noe av det djupt originale i sin personlighet, som vi har vært vant til å tenke henne utstyrt med. Men det knytter til henne ei ættekjensle, som ganske særlig i de tider var et adelsmerke det sto glans av. Det kan ikke være nødvendig å karakterisere det kunstneriske miljø omkring henne nærmere. Men gjennom Haakon Sheteligs ypperlige stilanalyse av treskurden vokser det også fram ei helt ny side ved Osebergmiljøet — ærbødigheten for den religiøse kultus —, som Osebergdronninga har tatt i arv og holdt i hevd.

Alt før hennes tid er de ypperste treskjærere blitt satt til oppgaver av rent kultisk slag. Skipets mester har laget den hellige vogn. Og han har gjort det etter linjer, som var trukket skarpt og kompromissløst opp for ham. Det var langt fra likegyldig for oppdragsgiveren hvordan den hellige vogn ble prydet. På framgavlen skulle, som A. W. Brøgger har vist, sagnet om Gunnar i ormegården være. Og midt mellom alle

dyrene i vill strid på den ene langsida skulle meisles klart inn en figurscene med motiv hentet fra et annet av de gamle sagn (pl. V:2). Haakon Shetelig har tenkt seg en versjon av sagnet om Hjadningestriden.¹⁵⁴ Vi ser her ei kvinne, en mann med sverd, en rytter og en hund. At figurene holder i hverandre har snautt nok noen bildemessig betydning. Det hørte inn i stilen på vognkarmen. Skikkelsene kan vel med like stor rett tolkes som Gjerd, Frøy med sverdet som kunne svinge seg sjøl, Skirne på Frøys hest som han fikk låne da han dro på friing for Frøy til Gjerd, og endelig en av de sinte hunder i gården til Gyne. — Den samme kunstner som skar dekorasjonen på Gustafsons slede har også laget den skjønne „Akademiske dyrehodestolpe“, og barokkmesteren har ikke bare skåret de to barokke dyrehodestolpene, men også to slededrag.

Denne ærbødighet overfor de hellige guder har vært gammel tradisjon i ætta på Bø. Gården er omgitt av kultsteder, sikkert av ulik alder, og der de ulike guder ble dyrket, — Balders berg og Hods heim, Horgen der Frøy ble dyrket, og endelig Æsenes berg, kanhende det eldste av dem alle, — kanhende stedet for den store felleskultus. Og denne kultus har utgått fra Bø. En kultus av et slikt omfang med sentret i et så mektig høvdingesete har vært en offisiell kultus, som har vært ledet av representanter for ætta på gården. De har vært göder.

Vi møter da det interessante trekk, at viktige kultredskaper blir lagt i grava til ei *kvinne*. Det må vise at hun har ledet den religiøse kultus hvor disse saker ble brukt. I første rekke gjelder dette vogna. Uvilkårlig dukker et sitat fra Våpnfirdinga-saga fram: „Ei kvinne hette Steinvor; hun var hovgydje og foresto hovedhovet. Til det skulle alle bønder betale hovtoll.“ Desverre står det ikke noe i sagaen om hvem av gudene, som ble dyrket i hovet på Hof i Våpnafjord. Imidlertid kan vi dra nytte av Magnus Olsens uvanlig interessante studier omkring Frøy-kulten i Norge og på Island.¹⁵⁵ Han peker her på at vi har ei hovedgydje til nevnt i den gamle litteratur, Turid

hofgyðja, halvsøster til Tord Ossursson *freysgoði*, og påviser som det springende punkt, at Turid *hofgyðja* har vært Frøys prestinne. Som et av hovedresultatene i denne fengslende undersøkelse står „denne almindelige regel: *I den gamle nordiske gudekultus har prestinner en fast plass kun ved dyrkelsen av Frøy, guden for all vekst i naturen.*“ I det hele tatt kjenner vi fra den germanske oldtid overhodet ingen annen kultus av en høyere gud, som det hører prestinner til.

Her kan det tenkes, at vi står foran løsningen av gåten omkring Osebergdronninga. Den hellige vogn og de sikkert like hellige dyrehodestolper i grava må altså vise at hun personlig har vært leder av den kultus, som disse saker har hørt inn under. Vi står da overfor det eiendommelige sammentreff, at *Frøy også er den eneste gudeskikkelse vi kjenner, til hvis kultus det hørte ei vogn.*

Hovedkilden her er riktignok den sene og i detaljene sikkert upålitelige melding i Flatøyboka om trønderen Gunnar Helming og hans merkelige eventyr i Uppsala. Han var blitt dødsdømt, men berget livet ved en smart köpenickiade, — han overtok ganske enkelt Frøys rolle. Dette gikk slik til at opplendingene trodde Frøys bilde var levende, og som prestinne hadde han ei ung og fager kvinne, som ble kalt Frøys „kone“. Hun rådde sammen med Frøy for hovet og alt som hørte inn under det. Om vinteren kjørte Frøy i si vogn rundt i bygdene, og ble sjølsagt tatt imot som en velsett gjest overalt, så det var mye som kunne friste en freidig og lettlivet trønder, så mye mer som livet hans sto på spill. Og her kjørte så Gunnar Helming i „skurd-gudens“ klær rundt med si fagre, unge „kone“, og levde herrens glade dager. På markene grodde alt så godt, at ingen mintes det bedre. Og gleden hos folk var stor, da det viste seg at prestinna var med barn!

At de meldinger av rent kultisk slag, som blir gitt i denne skjemtesaga, bygger på et riktig tradisjonsgrunnlag er sikkert nok. Ikke minst det som sies om gudens omkjøring, hvor vi kjenner igjen både den taciteiske Nerthus-kultus og den sene St. Nikolas-kultus i Eidsborg i

Telemark. En slik begivenhet, som Frøys eneste årlige kjøretur i bygdene, har naturligvis ikke foregått i stillhet. Vi må uten tvil tenke oss et religiøst opptog. Også meldinga om Gunnar Helming antyder et slikt, idet det blir sagt at gudfiguren satt på vogna ved sida av „kona“, og tjenestemennene gikk foran. Det er da ikke uten interesse at vi finner et slikt kultisk opptog med vogner i bildevevnaden i sjølve Osebergfunnet. Det dreier seg om tre fragmenter. Av dem hører de to utvilsomt sammen, men etter Bjørn Hougens sannsynlige rekonstruksjon, kan vi rimeligvis føye det tredje fragment til.¹⁵⁶ Etter denne rekonstruksjon får vi et eiendommelig byggverk med tre gående menn over i sentralfeltet. Ut fra dette kommer så opptoget, som består av tre vogner og en hel del menn og kvinner. De to bakerste vogner er tjeldet, men i den første sitter to personer. Det ville være fristende å tolke disse som Frøy og hans „kone“, en tanke som også Bjørn Hougens har vært inne på. Han lar imidlertid tanken falle, fordi det ikke er mulig å påvise hva kjønn de to personer er av, da nettopp dette parti er så sterkt medtatt. Løsningen av spørsmålet finner vi kanhende på den andre (høyre) side av sentralfeltet. Her er en prosessjon av ryttere og gående menn, som nærmer seg bygningen. Alle hester uten én har én rytter. Det er den første hest, like ved bygningen. Her sitter det en mann og ei kvinne — etter all sannsynlighet Frøy og hans prestinne.

Hele bildeteppet gir da trolig en større sammenhengende kult-handling. På høyre side rir Frøy og hans prestinne med følge av menn til templet. Hva som har foregått her inne vet vi naturligvis ikke. Men på venstre side av bildeteppet forlater opptoget templet i en helt ny form. Først går en mann med sverd og hornet hjelm sammen med en annen mann. Så kommer Frøy og hans prestinne kjørende i den hellige vogn sammen med resten av opptoget, hvor nå også kvinnene tar del.

Vanskeligere er det kanhende å få satt de tre vogner på de gotlandske bildesteiner inn i Frøy-kulten. Det gjelder de tre steiner Alskog

K. (L. fig. 135), Levide K. (L. fig. 178) og Ekeby K. (L. fig. 180). På den eldste av dem, steinen fra Alskog kirke, kommer vogna kjørende inn nederst tilvenstre. I den firhjulte vogn sitter det to personer, hvis kjønn vanskelig lar seg bestemme, men hvor en etter Lindqvists uoppkrittete fotografi å dømme, må regne med den mulighet at den bakerste er ei kvinne.¹⁵⁷ For så vidt skulle fremstillingen stemme bra, så mye mer som en Torskikkelse like ovafor viser, at fremstillingene delvis er av mytologisk slag. Men umiddelbart over hestetømmene, og tydelig nok som et ledd i samme fremstilling, står en liten kvinneskikkelse og en eiendommelig liggende mann, omgitt av en oval ring, og med fullt av „pigger“ langs ryggen. Det kunne her være nærliggende å tenke seg denne scene, som en del av Valhall-ferden med den døde liggende over hesteryggen. Men den stående kvinneskikkelse, som riktignok ikke kommer tydelig fram på den oppmalte stein, men som etter det uoppkrittete bilde (sml. O. Sörlings tegning) må ses som nokså sikker, er ikke lett å forklare ut fra en slik tolkning. Vi får derfor nok regne med den mulighet, at vi både her og på de to andre steiner har med scener fra en Frøy-kultus å gjøre, men lar ellers spørsmålet stå åpent.

Hvor langt tilbake Frøy-kulten i ætta på Bø i Slagen (Oseberg) går, har vi naturligvis ingen holdepunkter for å vite. Vogna og den „Akademiske dyrehodestolpe“ viser i hvert fall, at dronninga ikke har representert det første ættledd som har ledet den hellige kultus. Etter Magnus Olsens studier tør vi tro at Frøy-kulten har hatt preg av mysteriekultus, hvor goder og gydjer tilhørte spesielle initierte ætter. Ikke for ingen ting ble ætta til Tord Ossursson *frøysgoði* og Turid *hofgyðja* kalt Frøysgydningene, — åpenbart altså ei gammel Frøy-preste-ætt. Som før nevnt skulle det ikke være grunn til å tvile på tilknytningen mellom Oseberg-dronninga og Ynglingeætta. Tvert om hadde Frøy-kulten fra gammelt fast tradisjon i ætta. Etter både Ares Islendingabok, Historia Norwegiæ og Snorre stammet Ynglingene fra Yngve-Frøy. De svenske Ynglingekonger blir kalt „Frøys sønner“ og „Frøys

ættlinger“. De har tydeligvis ledet Frøy-kulten i Uppsala. Sml. kong Adils' død. Håkonarmål sier at Håkon den gode var „av Yngves (d. e. Frøys) ætt“, og på Frostatinget krevde bøndene, at kong Håkon „skulle blote for dem til godt år og fred, slik som hans far gjorde.“ Det vil igjen si, at han skulle blote til Frøy. Også de norske Ynglinge-konger har såleis stått for Frøy-kulten. I sammenheng med dette må en se dyrkinga av Halvdan Svarte og Olav Geirstad-alv, som i begge høve gjaldt åringene, og som uten tvil har sammenheng med dyrkinga av kong Frøy (sml. også dyrkinga av kong Frode). Hovedhovet i Vestfold, hvor Vestfold-kongene holdt sine blotveitsler var i Skiringssal. Tydningen av stedsnavnet er uviss; men både G. Storm og Sophus Bugge forklarte det ut fra Frøy-kultus (N. G. VI s. 306). Endelig kan nevnes at vi i nærheten av Gokstad har gårdsnavnet Freberg, sammensatt med Frøy, eller troligere med Frøya, den kvinnelige partner i gudeparet Frøy-Frøya.

Det er også et moment til som knytter Frøy-kulten til strøket omkring Bø—Oseberg, og som kan tyde på at den strekker seg langt bakover i tida. Det er stedsnavnet Horgen. Horgene har stort sett et eldre preg enn hovene, og stedsnavnet, som er et -vin-navn, er da også atskillig eldre enn vikingtid. Men Frøy-kulten har i seg sjøl et arkaisk preg i vikingtida, og horgene har fortrinnsvis vært knyttet til Frøy-dyrkinga. Det er naturligvis heller ikke noe i veien for at horgen — den store samlende horg, som ga navnet til stedet — har vært byttet ut med et Frøy-hov, selv om vi vel da kunne ha ventet at stedsnavnet òg hadde skiftet. I hvert fall har Frøy vært dyrket i horg gjennom hele vikingtida både på Island og i Norge, om dette enn oftest har gjeldt en mer privat kultus, hvor særlig kvinnene, mer og mindre i løyndom har dyrket guden for vekst og fruktbarhet. At horgen i Slagen har med en Frøy-kultus, eller i hvert fall med en kultus som har gjeldt de livgivende makter i jorda, ser vi også av navnesammensetningen med vin.¹⁵⁸

Men med Frøy-kulten på Bø (Oseberg) er også dette vårt merkeligste oldfunn blitt et av de viktigste holdepunkter vi har for hestekulten. Ikke for ingen ting har bildeveverskene støtt syslet med hestemotivet i de mest ulike variasjoner.

DEN SAMMENHENGENDE LINJE

Vesentlig ut fra det tilfang, som her er lagt fram, burde det være mulig å påvise en sammenhengende linje i hestekulten fra yngre steinalder og til langt ned i kristen tid. Ja, rester av den henger for så vidt igjen ennå. Vi henger hestesko over døra for å skaffe oss lykke. Men før „krigens harde nødvendighet“ tvang oss til å hive mange fordommer overbord, nyttet det lite å servere oss hestekjøtt. Det måtte i tilfelle bli servert under de mest uforståelige språklige forkledninger. Tabu.

Det skal medgis at det ligger et langt tidsrom — keltisk og romersk jernalder — hvor kontinuiteten hittil ikke er direkte påvist med arkeologisk tilfang. Det ligger først og fremst i tilfangets art. Fra hele dette tidsrom har vi svært få bildefremstillinger. Heller ikke gir graver eller votivfunn mye rettleiing. Ikke desto mindre fins det da noen holdepunkter, som sikkert viser, at hestekulten har vært levende gjennom dette tidsrom òg.

Fra tidlig førromersk jernalder kan en nevne den vesle, eiendommelige bronserytter fra Vipetorp på Öland,¹⁵⁹ som vel må gå tilbake på arkaiske greske rytterfremstillinger, men som sjøl langt fra er noe klassisk arbeid, og vel heller ikke trenger være et importstykke i det hele tatt. Om hestekultus sier jo denne rytterfigur egentlig talt ikke mye. Men ut fra det tilfang vi har av små bronsestatuetter fra sen bronsealder og tidlig jernalder, er det naturlig å tenke seg, at også den ølandske rytter har en eller annen kultisk betydning.

Av større interesse er sverdslirbeslaget, R. 200:d, fra Veien, Norderhov, Buskerud. Det tilhører 300-årene e. Kr., og formen er antakelig

kontinentalgermansk. Det fins et nærstående stykke fra Ungarn med annen dekorasjon og nok også yngre, men hvor sammenhengen likevel er tydelig nok. Hvorvidt Veien-beslaget er innført lar seg trolig ikke avgjøre med visshet. Nederst skyter beslaget ut i tre fliker, de to ender i dyrehoder med åpne kjefter, som gaper over ei ansiktsmaske på midtfliken. Midt på beslaget er naglet på ei sølvplate med to naturalistiske hestehoder. Det er med andre ord helt samme motivkombinasjon, som vi gjentatte ganger støtte på særlig i folkevandringstida — på gullbrakteater, sverdslirbeslag o. s. v. At det også ligger magiske forestillinger bak dekorasjonen på Veien-beslaget er derfor tydelig nok.

Det store og avgjørende vitnemål er likevel de to prektige danske kultvogner fra Dejbjerg. Vognene er gravd ut av ei myr sammen med leirkar, en vevbrikke av tre o. s. v., og er uten tvil nedlagt som offer. Både formen med den vesle stol oppå og dekorasjonen viser klart nok at Dejbjergvognene er kultvogner. Det spiller her ingen vesentlig rolle, hvorvidt vognene er hjemlig arbeid eller ikke, et spørsmål som ikke kan avgjøres.¹⁶⁰ Det avgjørende er at de har vært ledd i en dansk kultus, hvor hesten har gått inn som et viktig element. Det springende punkt er jo her, at vognene åpenbart har vært kjørt med hester, ikke med kyr. I to danske branngraver fins det forbrente rester av vogner, vesentlig av samme type, om enn ikke på langt nær så praktfulle. Helt avgjørende er det ene av disse gravfunn, fra den førromerske gravplass på Kraghede i Vendsyssel, hvor vogna med to kjørehester var ført på bålet sammen, og lagt ned i ei grop for seg sjøl ved sida av grava.¹⁶¹ (Derimot er det tvilsomt om den rytterfremstilling, som fins på et av leirkarene fra Kraghede, har kultisk eller magisk betydning). Det er vanskelig å definere nærmere den form for hestekultus Dejbjergfunnet har hørt inn under. Imidlertid er det vel verdt å merke seg, at det ikke fantes noen våpen eller andre typiske mannssaker. Dejbjerg-kulten har hatt et utpreget kvinnelig preg, noe som tyder på at den har vært en fruktbarhetskultus. Det er derfor all grunn til å holde oppe sammenstillingen mellom Dejbjerg-

kulten og den tacitéiske Nerthus-dyrking, selv om Nerthus-vogna ble kjørt med okser.

Kultvognene fra Dejbjerg, trukket av hester gir i alle høve den naturlige forklaring på ei anna melding som Tacitus gir om germansk kultus (kap. 10): „På ålmenn kostnad, i dei same holta og lundane el dei upp kvite hestar som ikkje blir skjemde med noko arbeid for menneske; når dei blir beitt fyre ei heilag vogn, fylgjer göden med i lag med kongen eller fyrstemannen i staten og lyder etter koss dei kneggjer og frøser, og det er ikkje noko teikn dei trur meir på, ikkje berre ålmugen, storfolket og serleg gödane, for dei reknar seg sjølve for tenarar hjå gudane, hestane for medvitarar.“

Enda om det tilfang som direkte viser hestekultus i Skandinavia i keltisk og romersk jernalder ikke er stort, er det likevel nok til å vise at den har spilt en rolle. Dette kan også gjøres trolig på mer indirekte vei. Alt for lenge sia har Haakon Shetelig pekt på de runde gravheller, som fins på Vestlandet både i bronsealder og jernalder, som uttrykk for en felles idé, men ellers utformet på noe ulikt vis.¹⁶² Og Anathon Bjørn har pekt på en annen vestnorsk gravform fra folkevandringstida, som også går tilbake til bronsealderen.¹⁶³ Disse ting tyder på at bestemte religiøse forestillinger og kultformer har overlevd hele det tidsrom, det her dreier seg om. Ennå sikrere er dette blitt etter hvert som det har vist seg at jordbruksristningene i heller stor utstrekning tilhører den eldste jernalder.¹⁶⁴ Her blir den kultiske tradisjon helt åpenbar. Nettopp helleristningene er her særlig viktige, fordi det har vært en kultform, hvor hesten har spilt en avgjørende rolle. Noen helleristning fra jernalderen, hvor hesten kan påvises å ha direkte kultisk betydning, er etter det jeg vet ikke påvist. Men det spiller mindre rolle, fordi dateringsmidlene våre ennå er svært få. Viktigere er det da at båten, som er en trofast følgesvenn til hesten i gammel kultus, fins på flere ristninger både fra keltisk og romersk jernalder. Og at i hvert fall rytterfremstillinger forekommer ser en av ryttere med rektangulært La-Tèneskjold.

Det skulle derfor ikke være noen betenkeligheter ved å slutte en sammenhengende linje. Hesten kommer, som vist, trolig inn i skandinavisk kultus med enkeltgravsfolkene, det vil si under det store og avgjørende indoeuropéiske framstøt mot Skandinavia. Hestekulten skulle på det vis betegne en indoeuropéisk og senere germansk religiøs tradisjon.

Noe urimelig er det ikke i denne tanke om en så lang tradisjonslinje. En må jo huske på den uvanlige konservatisme vi møter i religiøs og magisk kultus. I et sluttet område, som Östergötland mener A. Nordén å kunne påvise en sammenhengende tradisjon fra bronsealderens økse-kultus over Torshammeren til hellig Olavs øks.¹⁶⁵ Det er samme tanke som Oscar Montelius i si tid formet til den intuisjonsrike avhandling, „Solgudens yxa och Tors hammare“. Og dersom denne tanke er riktig, vil også denne tradisjon trolig kunne føres attover til steinalderen. En utpreget økse-kultus kan påvises alt i dyssetid ved en hel del votivfunn av tynn-nakkete flintøkser. Den trer ennå tydeligere fram i J. Winthers undersøkelser i ganggravstidsbyen Troldebjerg, hvor han under et av husgolvene fant ei lita grop, hvor det var satt ei tynn-nakket flintøks på høykant med eggen opp, og ved sida av den et lite leirkar. Det kan vanskelig være tvil om at dette er et helgested. Her sto gudeøksa og ved den satte de mat eller drikkeofferet.¹⁶⁶ Fra dolktid kan en nevne det merkelige funn fra Hørdum i Ty, Jylland, med fem store skafthulløkser av rav, som vel må forklares som et votivfunn.¹⁶⁷

I den eldste tid finner vi hesten i Skandinavia vesentlig som solsymbol. Som rimelig kan være tenker en seg tilknytningen til sola ut fra den tanke at sola kjører over himmelen med hester, slik solhestene fungerer i Eddaen. Grekerne, som ofret hester til Helios, tenkte seg at han kjørte over himmelen i vogn, forspent med hester. Kombinasjonen av hest og solkultus er da også gammel og med stor utbredelse. I 2. kongebok (23,11) er det omtalt hester „som Judas konger havde

innviet til Solen“, og befolkningen på Rhodos, som religiøst sett er nær i slekt med semittene, ofret fire hester årlig til sola.¹⁶⁸ Ellers spiller hesten påfallende liten rolle i semittiske religionsformer, og de judéiske solhester må vel ses som et lån nordfra. Men til og med langt inn i Sibir kan en spore et opphavlig samband mellom hestekultus og solkultus.

I Eddamytologien er også sambandet mellom hest og solkultus fullt levende. Dag kjører over himmelen rundt jorda med den hesten, som heter Skinfakse, og hele lufta og jorda blir opplyst av fakset hans. Og sol, datter til Mundelfare, kjører hestene, som drar vogna til den sol gudene hadde skapt av gnisten fra Muspelheim. De heter Arvak og Allsvinn. Her er ennå tradisjonen fra solhesten i bronsealderen sterk og levende.

Like sterk som tilknytningen til sola er også den tilknytning hesten har til vatn. Vatnet er „hestens fødselssted“ heter det i et gammelt Veddhadikt. Den navngjetne greske bildehogger Fidias avbildet Poseidon stående ved sida av en hest og i hans tempel sto gylte hestebilder. Han er også mangesteds dyrket under navnet Hippios. Trojanerne ofret hester til bølgene, som de forestilte seg i hesteskikkelse. Sambandet mellom hest og vatn går også støtt igjen i senere folketru både på kontinentet (f. eks. i Tyskland, Sveits og Frankrike), og i Skandinavia. Den svenske „bäckhäst“ kan nevnes.¹⁶⁹ Videre er det i høy grad verdt å merke seg den overtru, som i senere tider har knyttet seg til de hesteformete vektlodd fra mellomalderen, og som A. W. Brøgger har referert. Bortsett fra et par tilfelle, hvor messinghestene ble hengt rundt halsen på sjuke krøtter, og et hvor den blir kalt den „allt ondt botande hästen“, knytter denne overtru seg påfallende til vatn (fiske).¹⁷⁰ I fiskerfordommene spiller hesten da også stor rolle. Den er belagt med streng tabu i Vesthavs-Norge, i Norge og dessuten hos ester og liver.¹⁷¹

I det arkeologiske tilfang kommer hestens tilknytning til vatnet alt fram i bronsealderen med slike ristninger som Bakkehaugen III, som

er nevnt før. I det hele går kombinasjonen hest og skip åpenbart tilbake på denne hestens sammenheng med vatnet. Ennå i mellomalderen er kombinasjonen hest og skip fullt levende. Jeg har før nevnt den danske bronsehest som har tilhørt en skipsfløy fra tidlig mellomalder. Interessant er det også å se hvordan hest og skip blir stilt likt i Gulatingslova. I kap. 21: Um áfang, heter det: „No skal ingen taka annan manns skip eller hest utan løyve frá eigaren. 2. No um han tek det då skal han bœta halvannan øyre“ og i kap. 25: Um spillverk, heter det: „. . . . 3. Um nokon hœgg halen av annan manns hest, og følgjer noko av halebeinet, då er det spillverk. 4. No hœgg nokon i stammen på annan manns skip, framme eller atter, og det vert sett til ei halv mork, då er det spillverk.“ Denne jamstilling må tydeligvis gå tilbake på gamle forestillinger om slektskapet mellom hest og skip.

Denne dobbelte tilknytning, dels til sola, dels til vatnet, begge fruktbarhetselementer, tyder på at hesten som fruktbarhetssymbol er det primære. Grunnen til hestekulten er da trolig den, at folk i hingsten har sett innbegrepet av maskulin avlekkraft. Klarest kommer dette til uttrykk under det indiske aëvamedha-offer, som i det hele har et svært alderdommelig preg. Jeg tenker her på den seremoni, som før er nevnt, hvor dronninga legger seg inn til det ennu varme hestekadaver og legger hestens penis i skjøtet sitt. Her er fruktbarhetssymbolikken så krass, at vi sikkert har med et utgammelt trekk å gjøre. Det samme gjelder vel òg den nord-norske Velse-kultus.

Fruktbarhetssymbolikken blir også hengende ved hesten som dens vesentlige kultiske innhold. Hvor seigt truene om hesten har hengt i folk, ser vi kanhende best av de straffer, kirka måtte sette gjennom, for å ete hestekjøtt. Eksempelvis kan nevnes, at om noen åt hestekjøtt i langfasten, da var han utleg, og kongen og biskoppen åtte „kvar pening av godset hans“ (Gulatingslova). Men straffene kunne kanhende få has på den offisielle kultus. De greidde ikke å få kverket trua på de sterke krefter hesten satt inne med. I folketrua langt ned i etterreformatorisk tid spiller fruktbarhetsmagien stor rolle. Det er

før nevnt, at hesteskeidene — i hvert fall de svenske Staffansritt — var ledd i en fruktbarhetskultus. Det samme gjelder mye av den tyske folketru om at hesten gir varsel i kjærlighetssaker, som vi straks kommer tilbake til. Fra Norge kan en eksempelvis nevne en merkelig bryllupsskikk de hadde i Setesdal.¹⁷² Den kraftige svingbjelke, gøya, som skjerdningen hang i endte i gamle dager gjerne i et hestehode. På Sagnesgard var hestehodet skåret ut med tydelig man. Når brudgommen kom tilbake fra kirka skulle han hogge tre hogg i hestehodet med øksa eller sverdet sitt. Skikken har sikkert opphavet sitt i gamle offerriter. Brudgommen dreper og ofrer hesten til guden. Kombinasjonen hest — ild — bryllup viser her til gammel fruktbarhetskultus, et inntrykk som forsterkes ved at det ikke var uvanlig å ha innskårne solhjul på gøya. Av interesse her er også den skikk, som er omtalt fra Valdres i 1600-årene: „Naar brudefolkene fra kirchen hiem kommer i bryllupsgaarden skal brudgommen 3 gange omride sin hest paa gaarden, førend han afstaar, og bruden skall self opspende sadell-giorden, paa den Hest hun haver redet, . . .“.¹⁷³ Det er ingen tvil om at dette òg henger sammen med gammel fruktbarhetsmagi.

Trolig hører hesten på mangletrærne også inn i denne fruktbarhetsmagi. Som kjent er håndtaket på mangletrærne oftest formet som en hest (pl. VI:2). Og mangletreet hørte til den vanligste form for festegave i bygdene i gamle dager. Det ligger da nær å tro, at hesten her har sin betydning som et magisk middel til å trygge fruktbarheten i det kommende ekteskap, særlig sia vi har sett at hestekulten virkelig hadde denne missjon. Jeg er klar over, at en kan innvende at hesten ikke fins på de eldste mangletrær fra 1600-årene og utover i 1700-årene. Den kommer først fram et godt stykke inn i dette hundreår. Det henger sammen med at mangletreet, både som redskap og som festegave, er et lån fra „høyerestands-kulturen“ i byene. Som Harry Fett har vist er de eldste mangletre-typer rundt i bygdene også i dekoren blitt sterkt påvirket av renessansens „høyerestands“-ornamentikk.¹⁷⁴ Og i dét kulturmiljø var hesten som fruktbarhetssymbol, i

hvert fall for en vesentlig del glemt. Men rundt i bygdene levde folketrua sterkere, og etter hvert formet håndtaket seg til en hest — fruktbarhetshesten.

Det er da ikke underlig om hesten i den gamle kultus i første rekke har fulgt fruktbarhetsguden Frøy. Først når Oden i større eller mindre grad overtar Frøys funksjoner som fruktbarhetsgud, får hesten noen egentlig kultisk tilknytning til ham. Richard Meyer har også ment at hesten var helget Ty.¹⁷⁵ Det er mye trolig ut fra Tys opphavlige karakter av gammel sol- og himmelgud, men lar seg i og for seg ikke påvise. Den melding Tacitus gir om de hellige kvite hester, som germanerne holdt, inneholder ikke et ord om, at de var helget til Ty. Imidlertid er jo Ty-kulten svært gammel. I flertallsformen *tívar*, er navnet hans i senere tider fellesnavn på *gudene*, og i sammensetninger brukte skaldar og Edda-diktere *týr*, som kjenning for *gud*. Den store alder han har, ser en også av den veldige utbredelse ord med samme avstamning har som gudenavn i indogermanske språk. Det er helt utvilsomt at Ty går tilbake minst til bronsealderen, trolig ennå lengre. Skulle det derfor lykkes å identifisere solguden på jordbruksristningene med Ty, ville en også få hesten knyttet til ham.

I den førnevnte tacitéiske melding om de kvite, hellige hester, som germanerne holdt, hette det at folk tok varsel av knegginga deres. Også dette er ei tru som har veldig utbredelse,¹⁷⁶ og den ser ut til å henge sammen med hestens tilknytning til fruktbarhetsforestillinger på et eller anna vis. Hos indoeuropéiske folk er det vanlig nettopp å ta varsel av hesteknegging. I tysk folketro tar unge gjenter varsel om forestående ekteskap på denne måte, og på enkelte steder kommer hestens tilknytning til gammel solkultus fram ved at frieren skal vise seg ved St. Hans (sommersolverv). Men også etter de gammelindiske ritualbøker skulle en ta varsel etter hesteknegging.

Imidlertid kunne indoeuropéerne også ta varsel av hesten på annen måte. Det gammelindiske hestoffer har en merkelig seremoni, som prestene foreskriver, å ta i halen til offerhesten. „For menneskene

kjente ikke veien til himmelen, men hesten kjente den. Så tar den dem med til himmelen.“ I Europa har hesten i kristen tid vært brukt til å velge byggegrunn for kirker, likesom den i hedensk tid valgte offersteder. At hesten har overnaturlige evner til å finne vei, er jo vel kjent, og er en forestilling med veldig utbredelse. Langt innover i Sibir møter vi denne forestilling. Hos burjetene sør og sørøst for Baikalsjøen viser den vei hesten løper lykke eller ulykke. Etter bestemte seremonier, hvor ei skål melk spiller stor rolle, slipper de en innvidd hest løs. Løper hesten østover eller sørover betyr det lykke, men løper den derimot vestover eller nordover er det atskillig mer betenkelig. Også her må med andre ord hestevarslene ha et eller annet med gamle sol- og fruktbarhetsforestillinger å gjøre.

Som fruktbarhetssymbol går også hesten etter hvert over til å bli et beskyttende element mot onde og ødeleggende makter i det hele. Slik finner vi den tydeligst på sengetiler og teltvindskier i vikingtidstilfanget. Sikkerlig også når den opptrer som motiv i prydkunsten. Det henger ennå igjen i hesteskoen over døra, der hestens magiske kraft enn ytterligere er økt i og med sambandet med jernet. Men hesten kunne også virke motsatt. Den hadde ikke bare kraft til å avverge ulykker, — den kunne også påføre folk dem. Noe vi jo klarest ser av bruken av hestehoder som nidstenger.

Her spiller det vel inn at hesten også har tilknytning til dødskultus.¹⁷⁷ Den spilte en rolle ved flere greske „heros-fester“. I Norden opptrer Døden ofte som en trebeint hest uten hode, Helhesten, og den varsler død for dem den møter. Djevelen, hvis skikkelse er sterkt påvirket av Døden, opptrer i hesteskikkelse, eller i hvert fall med hestehov. Det er tydelig nok at det nettopp er fruktbarhetshesten, som gjør seg gjeldende når hesten også i det forhistoriske tilfang spiller en så stor rolle i dødskulten.

NOTER

- ¹ S. Müller: Solbilledet fra Trundholm; Nord. Fortidsm. I s. 303 ff. ² Hoernes-Menghin: Urgeschichte der bildenden Kunst, 3. Ausg. (1924) s. 371, fig. 1. ³ K. F. Johansson: Über die altindische Göttin Dhisānā und verwandtes; Lund 1919 s. 109 ff, særlig s. 112. ⁴ Edv. Bull: Folk og kirke i middelalderen. Kria 1912 s. 191 ff. ⁵ L. Frobenius: Kulturgeschichte Afrikas. Zürich 1933, pl. 53. ⁶ O. Almgren: Hällristningar och kultbruk, Stockholm 1926—27 s. 97 ff. ⁷ Th. Petersen: Nye fund fra det nordenfjelske Norges helleristningsområde; F.F.T. XXXVI s. 35 f, fig. 5—6. ⁸ G. Gjessing: Østfolds jordbruksristninger, Oslo 1939 pl. X: 3, XI: 1—2. ⁹ I. c. pl. XXVII: 3. ¹⁰ Almgren: Hällristningar och kultbruk s. 299. ¹¹ J. Brøndsted: Pferd und Sonnenscheibe auf dänischen jungbyonzeitlichen Rasiermessern; Acta Archæologica II s. 199 ff. ¹² Aarbøger 1920 s. 139. Sml. S. Müller: Bronzealderens kunst s. 33. G. Rosenberg: Danske Studier 1929. ¹³ G. Rosenberg: I. c. Om funnet i sin helhet, se H. Kiær: To Votivfund fra yngre Bronzealder, Aarbøger 1927. ¹⁴ Almgren: Hällristningar och kultbruk s. 73 ff. ¹⁵ S. Müller: Bronzealderens kunst fig. 116—117. ¹⁶ H. Shetelig: Det norske folks liv og historie I fig. s. 72. ¹⁷ S. Müller: Vor Oldtid s. 342. S. Müller: Sønderjyllands Bronzealder; Aarbøger 1914 s. 330. ¹⁸ A. Olrik og H. Ellekilde: Nordens Gudeverden s. 411 forklarer stedsnavnet ut fra gudenavnet Borr, far til Oden. ¹⁹ G. Wilke: Kulturbeziehungen zwischen Indien, Orient und Europa; Mannus-Bibl. X. ²⁰ S. Müller: Aarbøger 1920 s. 142, fig. 3. I. Mestorf: Vorgeschichtliche Altertümer Schleswig-Holsteins, Hamburg 1885 pl. XXVII: 288, ²¹ Almgren: Hällristningar och kultbruk s. 191. ²² Baltzer: Hällristningar från Bohuslän pl. 9—10: 1. ²³ J.-E. Forssander: Der ostskandinavische Norden während der ältesten Metallzeit Europas, Lund 1936 s. 108 ff. — C. J. Becker: Enkeltgravskulturen paa de danske Øer; Aarbøger 1936 s. 145 ff. — J. Brøndsted: Danmarks Oldtid I. Stenalderen (1938) s. 281 ff. ²⁴ Mest utførlig O. Rydbeck: Das Pferdals Transport- und Kampfmittel in der Wölkerwanderungen der Ganggräberzeit; Medd. från Lunds. Univ. Hist. Mus. 1933—34 s. 77 ff, som det i det hele vises til. ²⁵ G. Andersson: Ett bidrag till kännedomen om hästen i Sverige under stenåldern; Ymer 1901 s. 79 ff. ²⁶ N. Lid: Norske slakteskikkar. Oslo 1923 s. 137 f. ²⁷ G. Näsström: Forna dagars Sverige, Stockholm 1941 s. 26, hvor avb. ²⁸ C. A. Nordman: Jættestuer i Danmark; Nord. Fortidsm. II s. 79.

29 avb. Forsander: Die schwedische Bootaxtkultur und ihre kontinentaleuropäischen Voraussetzungen, Lund 1933 s. 1. XX. ³⁰ J. Zurowski: Neue Ergebnisse etc.; Præhist. Zeitschr. XXI (1930) s. 3 ff. I. Borkowskij: Snurova keramika na Ukrajně, Obzor præhistoricky, Rochnik IX, Rok. 1930—31, Praha 1931 s. 81. ³¹ Forsander: Die schwedische Bootaxtkultur s. 211 ff. ³² Brøndsted: Danmarks Oldtid I s. 142. ³³ Her må særlig fremheves Atlas for Nord. Oldkyndighed, Kjøbenh. 1857, sitert: Atlas, og O. Montelius: Från järnåldern, Stockh. 1869, sitert: Fr. j. åld. ³⁴ A. W. Brøgger: Ertog og øre. Den gamle norske vegt, Oslo 1921 s. 46 ff, særlig s. 72. En pussig parallell til gullmedaljongene er Charles B. Kings indianerportretter i det danske Nationalmuseum. Rundt halsen har omtrent alle sammen en av U. S. A.'s gullmedaljer med presidentens portrett, „som øjensynlig er skænket samtlige høvdinger ved deres besøg i Washington.“ Se K. Birket-Smith: Charles B. Kings Indianerportretter i Nationalmuseum, Københ. 1942 s. 30. ³⁵ S. Lindqvist. Geretebrakteaten og dess likar; Fornvannen 1826 s. 226. — J.-E. Forssander: Provinzialrömisches und germanisches; Medd. från Lunds Univ. Hist. Mus. 1936—37 s. 96 ff. ³⁶ B. Salin: De nordiska guldbrakteaterna; Ant. Tidskr. f. Sverige XIV: 2. ³⁷ S. Müller: Vor Oldtid; Kjøbenh. 1897 s. 608 f. ³⁸ O. Janse: Le travail de l'or etc., Orleans 1922 s. 119. ³⁹ Salin: l. c. s. 56 f. Tab. X. ⁴⁰ Eva Nissen Meyer: Relieffspenner i Norden; B. M. Arb. 1934 nr. 4 s. 28 nr. 30, s. 91. ⁴¹ K. A. Gustawson: Fornvannen 1928 s. 15. ⁴² T. J. Arne: Huru gammal är ristningen å Häggebysten? Sv. Fornm. för Tidskr. XI s. 321. ⁴³ E. Wessén: Hestskede och lekslätt; Namn och Bygd 1921 s. 112. N. Lid: Jolesveinar og grøderikdomsgudar, Oslo 1933 s. 9 ff. ⁴⁴ B. Nerman: Die Völkerwanderungszeit Gotlands, Stockh. 1935 s. 5, sml. 121, fig. 69—70. ⁴⁵ Salin: l. c. s. 51 ff, Tab. VIII. ⁴⁶ H. Shetelig: Billedfremstillinger i Nordens jernalder; Nordisk kultur. XXVII. Kunst s. 206. ⁴⁷ W. Holmqvist: De nordiska guldbrakteaternas ikonografi; Kulturhist. studier tillägn. N. Åberg (1938) s. 130. ⁴⁸ G. Gjessing: De norske gullbrakteatene; Univ. Olds. Skr. II (1929) s. 131. ⁴⁹ H. Öberg: Några brakteater med djurbilder, Studier tillägn. G. Ekholm (1934). ⁵⁰ Bj. Hougen: Snartemofunnene, Oslo 1935 s. 47. ⁵¹ Salin: l. c. s. 68. ⁵² G. Gjessing: l. c. s. 158 f. ⁵³ J. Brøndsted: Keltisk og romersk tid; Nord. Kultur. XXVII. Kunst, fig. 9—10. En utmerket orientering i striden om opphavet til folkevandringsstilen er Bj. Hougen: Européisk og asiatisk i folkevandringsstilen; Viking 1942 s. 149 ff. ⁵⁴ W. H. Holmes: Ancient Art of the Province of Chiriqui; VI. Ann. Rep. of the Bureau of American Ethnol. s. 171 ff. ⁵⁵ G. Gjessing: l. c. s. 156 ff. ⁵⁶ G. Gjessing: l. c. s. 167 f. ⁵⁷ M. Olsen: Hedenske Kultminder s. 197. Det er likevel tvilsomt om de to gudeskikkelser har samme opphav. Veideguden og skiguden Ull har drag som kan peke bakover mot en førindoeuropéisk veidekultur av arktisk tilsnitt. ⁵⁸ Se f. eks. Lis Jacobsen og E. Moltke: Danmarks Runeindskrifter, Københ. 1941—42 Textbd. sp. 681. ⁵⁹ M. Olsen: Fløksand; Norges Indskr. med de ældre runer II s. 652 ff. ⁶⁰ K. F. Johansson: Über die altindische Göttin etc. s. 139. ⁶¹ O. Almgren: Hällristningar och kultbruk; Stockh. 1926—27 s. 99. — J. Bing: Fra trolldom til

gudetro, Oslo 1937 s. 184 ff. ⁶² S. Lindqvist: Gotlands Bildsteine I—II, Stockholm 1941—42. ⁶³ The Laws of Canute II cap. 5. The Laws of the Kings of England from Edmund to Henry I, Ed. and Transl. by A. J. Robertson. Cambridge 1925 s. 176. ⁶⁴ Almgren: Hällristningar och kultbruk s. 191 note; Hestene er avb. G. Ekholm: Hällristningarnes kronologi och tillkomstsätt; Ymer 1917 fig. 1. ⁶⁵ E. Wessén: Namn och Bygd 1921 s. 107 ff. For hele spørsmålet se også N. Lid: Gudar og gudedyrking; Nordisk kultur XXVI. Religionshistorie (1942) s. 95 ff. ⁶⁶ H. Shetelig: Smaa spænder fra folkevandringstiden, Oldtiden I fig. 78, sml. fig. 77. Hele funnet avb. H. Gjessing: Aust-Agder i forhistorisk tid; Arendalsboken, Arendal 1923 s. 36. ⁶⁷ B. Salin: Die altgermanische Thierornamentik, Stockholm 1904 fig. 511. ⁶⁸ Eva Nissen-Meyer: Reliefspenner i Norden s. 10. ⁶⁹ Bj. Hougen og Magnus Olsen: Runespennen fra Bratsberg i Gjerpen; Viking 1937 s. 57. ⁷⁰ Ab. 1905 s. 64. ⁷¹ H. Shetelig: Cruciformed Brooches' of Norway; B. M. Aarb. 1906 nr. 8 s. 40. ⁷² Bj. Hougen: The Migration Style in Norway, Oslo 1936 fig. 13. ⁷³ Bj. Hougen: Snartemofunnene, Oslo 1935 s. 48 f. ⁷⁴ J. G. Andersson: Hunting Magic in the Animal Style; Bull. of the Mus. of Far East. Antiq. No. 4, Stockholm 1932. ⁷⁵ E. Lexow: Stilfølelse og stilformer 2. utg., Oslo 1928 s. 74. ⁷⁶ K. Rasmussen: Eskimoer og stenalderfolk; Berlingske Tidende 6—8. januar 1929. ⁷⁷ W. Gaerte: Urgeschichte Ostpreussens, Königsberg 1929 s. 169. ⁷⁸ En kunne være fristet til å gjette på, at det er den, som blir kalt *Skeiðbrimir* i Grimnesmål. Vi har før støtt på hesteskeidet — hingstekampen og kappringa — som fruktbarhetskultus, opphavelig som ledd i hingsteofring til fruktbarhetsguden — Frøy. Navnet *Skeiðbrimir* er sammensatt av *Skeið* n. = løp, kappløp, og *brimir* m. = poetisk uttrykk for sverd, eller *brime* m. = poetisk uttrykk for ild. Og sverdet var Frøys særlige våpen. Ivar Mortensson Egnund velger å stille det sammen med *brime*, og omsetter navnet med „han som fer yver skeidet lik ein eld“ (Eddakvæde s. 225). Hele navnet blir med andre ord et konsentrat av egenskaper som karakteriserer Frøy, hesten, hans og Frøy-kulten. Imidlertid finner en i *Pulur* to ganger *Blóðughófi* om Frøys hest, nemlig i *Kálfsvisa*: *reið bani Belja*
Blóðughófa

og i *Þorgrímspula*: *Blóðughófi hét hestr*
es bera kóðu
Ofgan Atríða

⁷⁹ M. Olsen: Ættegård og helligdom, Oslo 1926 s. 251. ⁸⁰ M. Olsen: l. c. s. 254. ⁸¹ N. Lid: Gudar og gudedyrking s. 96. ⁸² Om hesten som gravgods hos andre folk, se J. v. Negelein: Das Pferd im arischen Altertum; Königsberg 1903 s. 153 ff. ⁸³ S. Grieg: Samfundsforhold på Hedmark i vikingetiden; Viking 1938 s. 93. ⁸⁴ E. Arup: Danmarks Historie I s. 173. ⁸⁵ O. Rygh: Om den yngre jernalder i Norge; Aarbøger 1877 s. 168 ff. S. Grieg: Vikingetiden i Norge, Oslo 1928 s. 123. ⁸⁶ Kr. Kálund: Islands fortidslævninger; Aarbøger 1882 s. 78 f, D. Bruun og F. Jóns-

son: Dalvíkfundet; Aarbøger 1910 s. 93 f. ⁸⁷ Balder, som fikk hesten sin med fullt såleide med på likbålet, var en grøderikdomsgud med nær tilknytning til Frøy. Se N. Lid: Gudar og gudedyrking s. 95, 97. ⁸⁸ Sml. senest N. Cleve: Det stempel-ornerade remgarnityret i fyndet från Åker i Norge; F. M. 1942 s. 13 ff. ⁸⁹ G. Gjes-sing: Studier i norsk merovingertid, Oslo 1934 s. 32 ff. ⁹⁰ Studier tillägn. H. Schück, 1905. ⁹¹ Praehist. Zeitschr. XI—XII (1919—20) s. 179 ff. ⁹² H. Shetelig: Norges forhistorie, Oslo 1925 s. 196. ⁹³ Johs. Bøe: Fra Ledens fortid; Viking 1942 s. 180 ff. ⁹⁴ Sml. her N. Lid: Gudar og gudedyrking s. 98 ff om samspillet mellom Frøy-kult og dødekult, se også Ynglingatal's heste-dis = nærmest døds-gudinne. ⁹⁵ Almgren: Hällristningar och kultbruk s. 179 ff. ⁹⁶ Lindqvist: Gotlands Bildsteine I s. 108 ff. ⁹⁷ Almgren: Hällristningar och kultbruk s. 73. ⁹⁸ Almgren: l. c. s. 73. ⁹⁹ Bj. Hougen: Osebergfunnets billedvev; Viking 1940 s. 110 ff. ¹⁰⁰ Gotl. Bildsteine I s. 95. ¹⁰¹ Fr. Nordin: Til frågan om de gotländska bildstenarnas utvecklingsformer; Studier tillägn. O. Montelius 1903 s. 150. ¹⁰² Gotl. Bildst. I s. 96 ff. ¹⁰³ G. O. Hyltén-Cavallius: Wärend och Wirdarne I, Stockholm 1863 s. 157. ¹⁰⁴ E. Lexow: Gammel vestlandsk vævkunst; B. M. Aarb. 1914 s. 13. ¹⁰⁵ Sml. likevel en sammensetning som f. eks. regin-nagle. ¹⁰⁶ N. Lid: Gudar og gudedyrking s. 131. ¹⁰⁷ Gotl. Bildst. I s. 99. ¹⁰⁸ G. O. Hyltén-Cavallius: Wärend och Wirdarne I, Stockholm 1863 s. 98. ¹⁰⁹ W. Holmqvist: De nordiska guldbrakteaternas ikonografi; Holmqvist: Kunstprobleme der Merowingerzeit s. 124 ff. ¹¹⁰ Bertil Almgren: Runstenen vid Skokloster, en bildsten från Vendeltid; Uppländsk bygd (1940). Vi har ham også på noen av de runde, gjennombrutte bronsebeslag i Gokstad-funnet, R. 602. ¹¹¹ G. Näsström: Forna dagars Sverige, Stockholm 1941 s. 27. hvor avb. ¹¹² G. O. Hyltén-Cavallius: Wärend och Wirdarne I, Stockholm 1863 s. 99. — Se særlig N. Lid: Jolesveinar og grøderikdomsgudar s. 136 ff med litteratur. ¹¹³ Sml. også et myr-funnet hjul, mulig fra vikingtid, fra Frösslunda, Stenåsa sn. Öland; A. Oldeberg m. fl.: Ein eisenzeitl. Rad aus dem Filaren-See, Stockholm 1939 s. 59 f. ¹¹⁴ Bertil Almgren: Runstenen vid Skokloster bild 4. Den er ellers ofte avbildet. Det vises her en gang for alle til Bertil Almgrens avhandling. ¹¹⁵ l. c. bild 3. ¹¹⁶ Utmerket avb. Lis Jacobsen: Eggjumstenen, København 1931 pl. IX. ¹¹⁷ H. Arbman: Birka I. Die Gräber. Tafeln. Stockholm 1940 pl. 92: 1—2. ¹¹⁸ Osebergfundet III fig. 201—204. ¹¹⁹ Greta Arwidsson: Vendelstile, Uppsala 1942. ¹²⁰ M. Olsen: Eggjum; Norges Indskr. m. d. ældre Runer III s. 54 ff. Lis Jacobsen: Eggjum-Stenen, København 1931. Det vises her én gang for alle til disse arbeider. ¹²¹ G. Gjessing: Studier i norsk merovingertid. Oslo 1934 s. 183. ¹²² M. Olsen: Rettelser. Eggjum; Norges Indskr. m. d. ældre Runer III s. 274. ¹²³ Lis Jacobsen: Tilføielser til „Eggjum-Stenen“ s. 5. ¹²⁴ Chr. A. Jensen: En gylden Vindfløihest fra den ældste Middelalder; Fra Nationalmus. Arbejdsmark 1932 s. 53 ff. ¹²⁵ Hj. Falk: Altnordisches Seewesen, Heidelberg 1912 s. 39 f. ¹²⁶ Sterke tvil om at det er dronning Åsa, som er gravlagt i Osebergskipet, er kommet til orde hos R. Tank: Dronning Åsa; Vestfoldminne II (1931) s. 441 ff. ¹²⁷ A. W. Brøgger: Borrefundet og Vestfoldkongernes graver,

Kria. 1916 s. 50 ff. Det vises her én gang for alle til dette arbeid. ¹²⁸ M. Olsen: Minner om guderne og deres dyrkelse i norske stedsnavn, Kria. 1923. — M. Olsen: Kultminne i stadnamn, Norge; Nordisk kultur XXVI. Religionshistorie (1942).

¹²⁹ Sml. Osebergfundet I s. 130. ¹³⁰ V. Kiil: Er de nordiske Solberg minner om soldyrkelse? Maal og minne 1936 s. 126 ff. ¹³¹ G. Gustafson: Norges Oldtid s. 139, fig. 592. ¹³² M. Olsen: Ættegård og helligdom s. 213. ¹³³ Osebergfundet V s. 108.

¹³⁴ I. c. s. 92. ¹³⁵ A. Olrik og H. Ellekilde: Nordens Gudeverden, s. 195 f. Sml. Anne Holtmark: Kong Atles eder; Maal og minne 1941, som jeg desverre først er blitt oppmerksom på etter at mskr. var sendt til trykning. Atle sverger bl. a. ved *holkvi hvilbeðjar* = „sengens hest“ som igjen blir tolket nettopp som dyrehodene på sengetilene, slik vi har dem fra Oseberg og Gokstad. Avhandlingen gir i det hele mange gode oppslag til støtte for den synsmåte som her er satt fram. ¹³⁶ N. Lid: Joleband og vegetasjonsguddom, Oslo 1828 s. 164. ¹³⁷ Osebergfunnet II fig. 50.

¹³⁸ N. Nicolaysen: Langskibet fra Gokstad, Chria. 1882 s. 41. ¹³⁹ Osebergfundet III fig. 43—44, 47—48. ¹⁴⁰ Sml. Lis Jacobsen: Eggjum-Stenen s. 104, note: „At Hestehoveder brugtes paa denne Maade (d. e. med apotropeisk betydning) véd vi fra Vindskierne paa Vikingetidens Baade.“ ¹⁴¹ Osebergfundet I s. 313, sml. fig. 117.

¹⁴² I. c. fig. 116. ¹⁴³ Osebergfundet III s. 45. ¹⁴⁴ Greta Arwidsson: Vendelstile, Uppsala 1942 s. 61. ¹⁴⁵ S. Lindqvist: Yngre vikingetids stilar; Nordisk kultur XXVII. Kunst s. 155. — Lindqvist: Kubbstolen från Sauland; Fataburen 1939 s. 118.

¹⁴⁶ G. Berg: Sledges and Wheeled Vehicles, Stockholm 1935 s. 155 f. ¹⁴⁷ Osebergfundet II s. 65 f. ¹⁴⁸ A. Hackman: Das Brandgräberfeld von Pukkila; F. F. T. XLI (1938) s. 130. ¹⁴⁹ S. Ambrosiani: Slädens användning vid dödsriter; Rig 1918 s. 204.

¹⁵⁰ Osebergfundet II s. 61. ¹⁵¹ I. c. s. 155, fig. 96. ¹⁵² Sml. her også A. W. Brøgger: Gullalder; Viking 1937 s. 154 ff. ¹⁵³ At Shetelig har rett i at denne kunstnerskole er rotfestet nettopp i Vestfold, får ny støtte gjennom Lammøy-spenna, hvor hodet er det samms vi finner på sengetiler og teltvindskier. Hele dyrefiguren føyer seg på den nydeligste måte inn i arbeidene til de eldre Oseberg-kunstnere, særlig „skipsmesteren“ og „akademikeren“.

¹⁵⁴ Det norske folks liv og historie I s. 330. ¹⁵⁵ M. Olsen: Ættegård og helligdom s. 247 ff. ¹⁵⁶ Bjørn Hougen: Osebergfunnets billedvev; Viking 1940 s. 94 f, 113 f. ¹⁵⁷ Sml. her O. Sørtings tegning, L. fig. 304, som syns og gi visse detaljer riktigere enn den oppmalte stein. ¹⁵⁸ N. Lid: Gudar og gudedyrking s. 91. ¹⁵⁹ Hj. Friis: Den lille Bronzerytter etc.; Fornvannen 1928 s. 38 ff. ¹⁶⁰ J. Brøndsted: Danmarks Oldtid III. Jernalderen s. 55 f. ¹⁶¹ I. c. s. 45.

¹⁶² H. Shetelig: Nye jernaldersfund fra Vestlandet; B. M. Aarb. 1916—17 nr. 2 s. 82 f. ¹⁶³ A. Bjørn: Arkeologiske misceller; Univ. Olds Arb. 1932—34 s. 17 f. ¹⁶⁴ H. Shetelig: Det norske folks liv og historie I s. 76. — G. Gjessing: Die Chronologie der Schiffsdarstellung etc.; Acta Archaeologica II s. 133 f. ¹⁶⁵ A. Norden: Östergötlands bronsålder, Linköping 1925 s. 150. ¹⁶⁶ I. Winther: Troldebjerg. En bymessig Bebyggelse fra Danmarks yngre Stenalder, Rudkøbing 1935 s. 51. ¹⁶⁷ J. Brøndsted: Inedita aus dem dänischen Nationalmuseum I; Acta Archaeologica V s. 148 ff, fig. 5—6.

168 H. Rosén: Freykult och djurkult; Fornvännen 1913 s. 227. 169 I. c. s. 226 f.
 170 A. W. Brøgger: Ertog og øre s. 87, note. 171 Sv. Solheim: Nemningsfordomar
 ved fiske, Oslo 1940 s. 61 ff. 172 G. Middtun: Gardar, hus og husbunad; Norske
 Bygder I, Setesdal, Kria 1921 s. 152 f. 173 O. Kolsrud: 100 „Gamle Bunde-Regler“,
 Kria 1914 s. 20. 174 H. Fett: Yngre norsk folkeornamentik paa mangletrær;
 Ab. 1905 s. 193 ff. 175 R. Meyer: Altgermanische Religionsgeschichte, Leipzig 1910
 s. 189. 176 I. v. Negelein: Das Pferd im Seelenglauben und Totenkultus I—III;
 Zeitschr. des Vereins für Volkskunde 1901—02. 177 H. Rosén: anf. arb. s. 228 f.
 Sml. J. v. Negelein: Das Pferd im arischen Altertum; Königsberg 1903 s. 19.

LITTERATUR

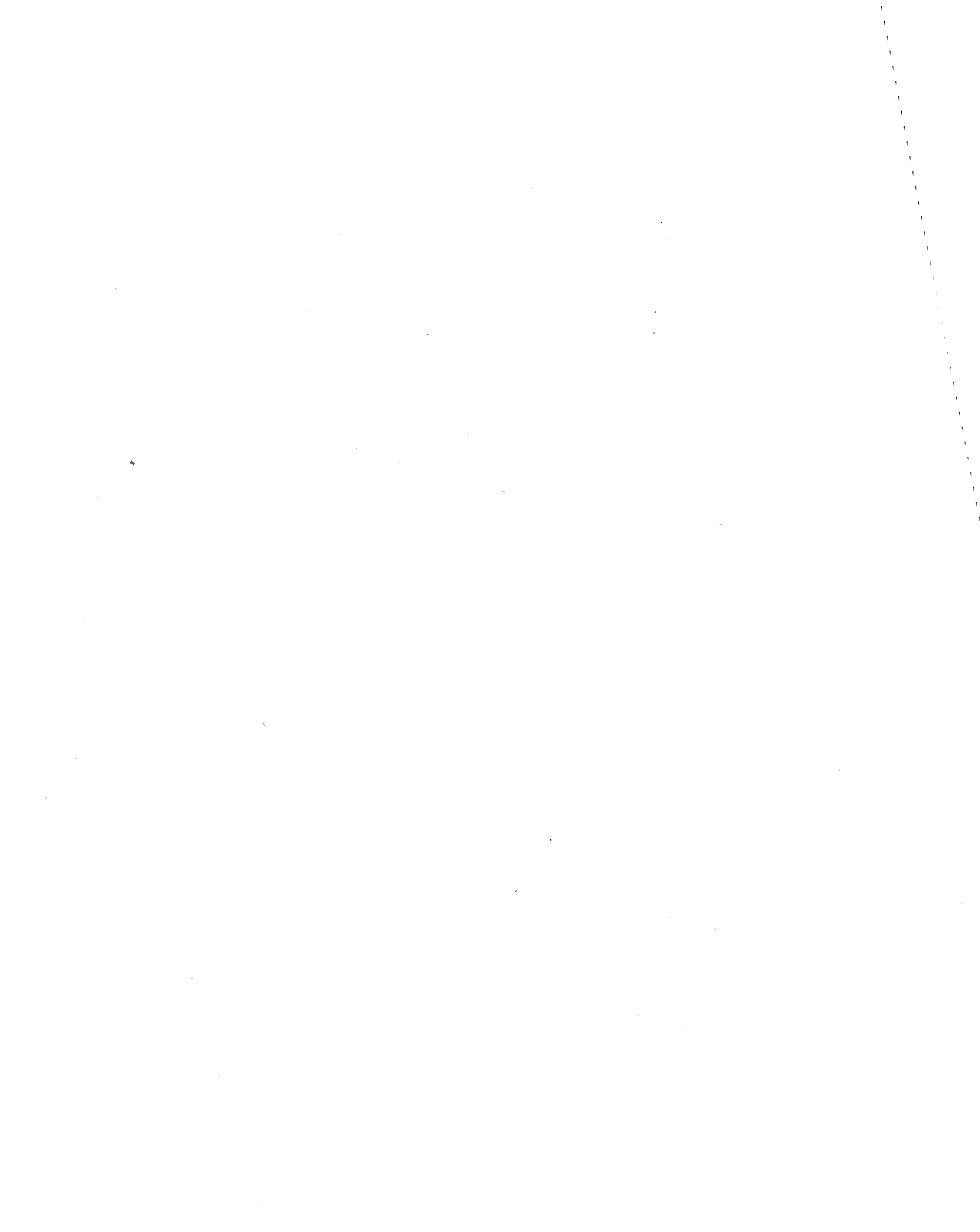
- Almgren, Bertil: Runstenen vid Skokloster, en bildsten från Vendeltid, Uppländsk
 Bygd, Uppsala 1940.
 Almgren, Oscar: Hällristningar och kultbruk, Stockholm 1926—27.
 Ambrosiani, Sune: Slädens användning vid döds kult, Rig. 1918.
 Andersson, G.: Ett bidrag till kännedomen om hästen under stenåldern, Ymer 1901.
 Andersson, J. G.: Hunting Magic in the Animal Style, Bull. Mus. Far East. Antiq,
 No. 4, Stockholm 1932.
 Arbman, Holger: Birka I. Die Gräber. Tafeln, Stockholm 1940.
 Arne, Ture J.: Huru gamal är ristningen å Häggebystenen, Sv. Form. för. Tidskr. XI.
 Arup, Erik: Danmarks Historie I, København 1925.
 Arwidsson, Greta: Vendelstile, Uppsala 1942.
 Atlas for nordisk Oldkyndighed, København 1857.
 Baltzer J.: Hällristningar i Bohuslän, Göteborg 1881—90.
 Becker, C. J.: Enkeltgravskulturen paa de danske Øer, Aarbøger 1936.
 Berg, Gösta: Sledges and Wheeled Vehicles, Stockholm 1935.
 Bing, Just: Fra trolldom til gudetrol, Oslo 1937.
 Birket-Smith, Kaj: Charles B. Kings Indianerportrætter i Nationalmuseet, Køben-
 havn 1942.
 Borkowskij, J.: Snurova keramika na Ukrajně, Obzor praeistoricky, Rochnic IX,
 Rok 1930—31, Praha 1931.
 Bruun, Daniel og Finnur Jónsson: Dálvikfundet, Aarbøger 1910.
 Brøgger, A. W.: Borrefundet og Vestfoldkongernes graver, Kristiania 1916.
 Brøgger, A. W.: Haugen, Osebergfundet I, Kristiania 1917.
 Brøgger, A. W.: Ertog og øre. Den gamle norske vegt, Kristiania 1921.
 Brøgger, A. W.: Gullalder, Viking 1937.

- Brøndsted, Johs.: Pferd und Sonnenscheibe auf dänischen jungbronzezeitlichen Rasiernessern, *Acta Archaeologica* II.
- Brøndsted, Johs.: Inedita aus dem dänischen Nationalmuseum I, *Acta Archaeologica* V.
- Brøndsted, Johs.: Keltisk og romersk Tid, *Nordisk Kultur* XXVII. Kunst.
- Brøndsted, Johs.: Danmarks Oldtid I. Stenalderen, København 1938. III. Jernalderen, København 1940.
- Bull, Edv.: Folk og kirke i Middelalderen, Kristiania 1912.
- Bøe, Johs.: Fra Ledens fortid. Viking 1942.
- Den norrøne gudeheimen. Gylfaginning og gudeseignene i Skáldskaparmál or Snorra-Edda. Umsett av Enok Opsund, Oslo 1929.
- Ebert, Max: Die Bootsfahrt ins Jenseits, *Praehist. Zeitschr.* XI—XII (1919—20).
- Edda-Kvæde. Norrøne Fornsongar, På nynorsk ved Ivar Mortensson-Egnund, Oslo 1928.
- Ekholm, Gunnar: Hällristningarnes kronologi och tillkomstsätt, Ymer 1917.
- Fett, Harry: Yngre norsk folkeornamentik paa mangletrær, Ab. 1905.
- Forssander, J.-E.: Die schwedische Bootstaxtkultur und ihre kontinentaleuropäischen Voraussetzungen, Lund 1933.
- Forssander, J.-E.: Der ostskandinavische Norden während der ältesten Metallzeit Europas, Lund 1936.
- Forssander, J.-E.: Provinzialrömisches und germanisches, *Medd. fr. Lunds Univ. Hist. Mus.* 1936—37.
- Friis, Hj.: Den lille Bronzerytter fra Vipetorpsborg, *Fornvännen* 1928.
- Frobenius, Leo: Kulturgeschichte Afrikas, Zürich 1933.
- Gaerte, W.: Urgeschichte von Ostpreussen, Königsberg 1928.
- Gjessing, Gutorm: De norske gullbrakteatene, *Univ. Olds. Skr.* II (1929).
- Gjessing, Gutorm: Studier i norsk merovingertid, Oslo 1934.
- Gjessing, Gutorm: Die Chronologie der Schiffsdarstellungen auf den Felsenzeichnungen von Bardal, *Acta Archaeologica* VI.
- Gjessing, Gutorm: Østfolds jordbruksristninger, Oslo 1939.
- Gjessing, Helge: Aust-Agder i forhistorisk tid, *Arendalsboken*, Arendal 1923.
- Grieg, Sigurd: Kongsgården, Osebergfundet II, Oslo 1929.
- Grieg, Sigurd: Vikingetiden i Norge, Oslo 1928.
- Grieg, Sigurd: Samfundsforhold på Hedmark i vikingetiden, Viking 1938.
- Gulatinglovi. Frå gamalnorsk ved Knut Robberstad, Oslo 1937.
- Gustafson, Gabriel: Norges Oldtid, Kristiania 1906.
- Gustawson, K.-A.: Järnfynd från Seberneby, Västlinge sn. Öland, *Fornvännen* 1928.
- Hackman, A.: Das Brandgräberfeld von Pukkila, *F. F. T.* XLI (1938).
- Hoernes, M. und Osw. Menghin: *Urgeschichte der bildenden Kunst*, 3. Ausg. (1924).
- Holmes, W. H.: *Ancient Art of the Chiriqui*, VI. *Ann. Rep. of the Bureau of Am. Ethnol.*
- Holmqvist, Wilhelm: De nordiska guldbrakteaternas ikonografi, *Studier tillägn. N. Åberg* (1938).

- Holmqvist, Wilhelm: Kunstprobleme der Merowingerzeit, Stockholm 1939.
- Holtsmark, Anne: KongAtles eder, Maal og minne 1941.
- Hougen, Bjørn: Snartemofunnene, Oslo 1935.
- Hougen, Bjørn: The Migration Style in Norway, Oslo 1936.
- Hougen, Bjørn: Osebergfunnets billedvev, Viking 1940.
- Hougen, Bjørn: Européisk og asiatisk i folkevandringsstilen, Viking 1942.
- Hougen, Bjørn og Magnus Olsen: Runespennen fra Bratsberg i Gjerpen, Viking 1937.
- Hyltén-Cavallius, G. O.: Wärend och Wirdarne I, Stockholm 1863.
- Jacobsen, Lis: Eggjum-Stenen, København 1931.
- Jacobsen, Lis og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter, København 1941—42.
- Janse, Olov: Le Travail de l'or en Suède à l'époque mérovingienne, Orléans 1922.
- Jensen, Chr. A.: En gylden Vindfløjhest fra den ældste Middelalder, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1932.
- Johansson, K. F.: Die altindische göttin Dhisánā und verwandtes, Lund 1919.
- Kiil, Vilhelm: Er de nordiske Solbergnavn minner om Soldyrkelse? Mål og minne 1936.
- Kjær, Hans: To Votivfund fra yngre Bronzealder, Aarbøger 1927.
- Kolsrud, Oluf: 100 „Gamle Bunde-Regler“, Norske folkeminne I, Kria 1914.
- Kålund, Kr.: Islands fortidslævnninger, Aarbøger 1882.
- Lexow, Einar: Gammel vestlandsk vevkunst, B. M. Aarb. 1914.
- Lexow, Einar: Stilfølelse og stilformer, 2. utg., Oslo 1928.
- Lid, Nils: Norske slakteskikkar, Kristiania 1923.
- Lid, Nils: Joleband og vegetasjonsguddom, Oslo 1928.
- Lid, Nils: Jolesveinar og grøderikdomsgudar, Oslo 1933.
- Lid, Nils: Gudar og gudedyrking, Nordisk Kultur XXVI. Religionshistorie.
- Lindqvist, Sune: Geretebrakteaten och dess likar, Fornvännen 1926.
- Lindqvist, Sune: Yngre vikingetidsstilar, Nordisk Kultur XXVII, Kunst.
- Lindqvist, Sune: Kubbstolen från Sauland, Fataburen 1939.
- Lindqvist, Sune: Gotlands Bildsteine I—II, Stockholm 1941—42.
- Mestorf, J.: Vorgeschichtliche Altertümer Schleswig-Holsteins, Hamburg 1885.
- Meyer, Eva Nissen (Fett): Reliefspenner i Norden, B. M. Arb. 1934 nr. 4.
- Meyer, Richard: Altgermanische Religionsgeschichte, Leipzig 1910.
- Midttun, Gisle: Gardar, hus og husbunad, Norske Bygder I, Setesdal, Kristiania 1921.
- Montelius, Oscar: Från Järnåldern, Stockholm 1869.
- Müller, Sophus: Vor Oldtid, København 1897.
- Müller, Sophus: Solbilledet fra Trundholm, Nordiske Fortidsminder I.
- Müller, Sophus: Sønderjyllands Bronzealder, Aarbøger 1914.
- Müller, Sophus: Oldtidens Kunst. II. Bronzealderens Kunst, København 1921.
- Müller, Sophus: Billed- og Fremstillingskunst i Bronzealderen, Aarbøger 1920.
- Negelein, Julius v.: Das Pferd im Seelenglauben und Totenkultus I—II, Zeitschr. des Vereins für Völkerkunde 1901—02.
- Negelein, Julius v.: Das Pferd im arischen Altertum, Königsberg 1903.

- Nerman, Birger: Die Völkerwanderungszeit Gotlands, Stockholm 1935.
- Nicolaysen, N.: Langskibet fra Gokstad, Christiania 1882.
- Nordén, A.: Östergötlands bronsålder, Linköping 1925.
- Nordin, Fr.: Till frågan om de gotländska bildstenarnas utvecklingsformer, Studier tillägn. O. Montelius 1903.
- Nordman, C. A.: Jættestuer i Danmark, Nordiske Fortidsminder II.
- Näsström, Gustaf: Forna dagars Sverige, Stockholm 1941.
- Oldeberg, A. o. fl.: Ein eisenzeitliches Rad aus dem Filaren-See, Stockholm 1939.
- Olrik, A. og Hans Ellekilde: Nordens Gudeverden, København 1926—.
- Olsen, Magnus: Hedenske kultminder i norske stedsnavne, Kristiania 1914.
- Olsen, Magnus: Fløksand, Norges Indskr. m. d. ældre Runer II.
- Olsen, Magnus: Eggjum, Norges Indskr. m. d. ældre Runer III.
- Olsen, Magnus: Minner om guderne og deres dyrkelse i norske stedsnavn, Kristiania 1923.
- Olsen, Magnus: Ættegård og helligdom, Oslo 1926.
- Olsen, Magnus: Kultminne i stadnamn. Norge, Nordisk Kultur XXVI. Religionshistorie.
- Petersen, Th.: Nye fund fra det nordenfjeldske Norges helleristningsområde, F. F. T. XXXVI.
- Rasmussen, Knud: Eskimoer og Stenalderfolk, Berlingske Tidende 6—8. januar 1929.
- Robertson, A. J. The Laws of the Kings of England from Edmund to Henry I, Ed. and Transl. by A. J. Robertson, Cambridge 1925.
- Rosén, Helge: Freykult och djurkult, Fornvännen 1913.
- Rosenberg, G.: Et Gudebillede fra Bronzealderen, Danske Studier 1929.
- Rydbeck, O.: Das Pferd als Transportmittel in den Völkerwanderungen der Gangraberzeit, Medd. fr. Lunds Univ. Hist. Mus. 1933—34.
- Rygh, Oluf: Om den yngre jernalder i Norge, Aarbøger 1877.
- Salin, Bernh.: Die altgermanische Thierornamentik, Stockholm 1904.
- Salin, Bernh.: De nordiska guldbrakteatema, A. T. S. XIV: 2.
- Schirmer, H.: Dragehoveder, Ab. 1905.
- Schreiner, K. E.: Menneskeknoklene fra Osebergskibet, Osebergfundet V, Oslo 1929.
- Shetelig, H.: The Cruciformed Brooches of Norway, B. M. Aarb. 1906 nr. 8.
- Shetelig, H.: Smaa spænder fra folkevandringstiden, Oldtiden I.
- Shetelig, H.: Nye jernaldersfund fra Vestlandet, B. M. Aarb. 1916—17 nr. 2.
- Shetelig, H.: Skibet, Osebergfundet I, Kristiania 1917.
- Shetelig, H.: Vestfoldskolen, Osebergfundet III, Kristiania 1920.
- Shetelig, H.: Norges forhistorie, Oslo 1925.
- Shetelig, H.: Det norske folks liv og historie I, Oslo 1930.
- Shetelig, H.: Billedfremstillinger i Nordens jernalder, Nordisk Kultur XXVII. Kunst.
- Solheim, Sv.: Nemningsfordomar ved fiske, Oslo 1940.
- Stjerna, Knut: Skölds hädanfärd, Studier tillägn. H. Schück 1905.

- Tacitus: Folk og seder i Germania. Frå latin ved Halvdan Koht, 2. utg., Oslo 1928.
- Tank, Roar: Dronning Åsa, Vestfoldminne II.
- Wessén, Elias: Hestskede och lekslätt, Namn och Bygd 1921.
- Wilcke, Georg: Kulturbeziehungen zwischen Indien, Orient und Europa, Mannus-Bibl. X.
- Winther, J.: Troldebjerg. En bymessig Bebyggelse fra Danmarks Stenalder, Rudkøbing 1935.
- Zurowski, Josef: Neue Ergebnisse der neolithischen Forschung im südpolnischen Lößgebiet, Praehist. Zeitschr. XXI.
- Öberg, Herje: Några brakteater med djurbilder, Studier tillägn. G. Ekholm 1934.

Robert Kloster

TRADISJON OG IMPULS

EN ORIENTERING PÅ GRUNNLAG AV
RENESSANSEINNSLAGET I BYGDEKUNSTEN

Med utgangspunkt i det iøynefallende skille mellom by- og bygdekultur har forskningen fulgt to retningslinjer: Den ene har på grunnlag av det felleseuropéiske preget i bykulturen tatt opp til nærmere belysning vår tilknytning til internasjonal utvikling og særlig beskjefteget seg med de impulser som med stadig stigende tempo slo inn gjennom byene. I vesentlig grad har denne retning festet blikket *utover* mot européisk samtid. Den andre retningen har nyttet det konservative preget i bygdekulturen til å ta opp tradisjonene og følge de dype perspektiver som disse åpner *bakover* mot vår egen fjerne fortid.

Disse to retningene har således gitt en klar understreking av den eiendommelige dualismen i vårt kulturmiljø mellom en utpreget tradisjonsbetinget og *lokal* bygdekultur og en likeså utpreget impulsbetonet og *internasjonal* bykultur. I noen grad har de imidlertid trukket hver sin vei og derved ledet oppmerksomheten bort fra det faktum at de to kulturtypene løper ved siden av hverandre, og at dette resulterer i en tilnærming som bringer de ferske impulsene i kontakt med de dype tradisjonene. Nettopp på grunn av det klare kontrastforhold, får vi i denne tilnærmingsprosess et sjeldent rikt felt for en undersøkelse av den evige brytning i all kulturvekst mellom tradisjon og impuls.

I denne brytning representerer impulsene det aktive element. Vi må derfor konsentrere oss om deres spredning fra by til bygd, og se hvilke reaksjoner de framkaller når de slår inn i det tradisjonspregete

lokalmiljøet. Tilfanget er imidlertid så overdådig rikt og forskjelligartet, og byr på så mange muligheter at vi i en førstehånds framstilling som denne ikke kan nå fram til en samlet behandling av det svære emnet. Vårt mål her må bli å søke en orientering på grunnlag av en enkelt, velkjent impuls som får almen spredning i bygdene, og berører viktige sider av det lokale tradisjonsgrunlaget. En slik impuls har vi i renessansesnekringene. Den slår inn nettopp på overgangen til nyere tid som den første og viktigste i rekken av de impulser som innvarsler tilnærmingen, og står derfor i skarpt relieff mot tradisjonsgrunlaget. *Teknisk* representerer den med sin nye konstruksjon og sitt spesialiserte verktøy et avgjørende framsteg fra eldre manér, og med sine nye møbeltyper gir den vesentlige bidrag til en fornying av *formkulturen*. Endelig fører den nye *dekorative* elementer og en ny stil inn i den atterutseilte bygdekunsten. Den byr kort sagt på gode muligheter som utgangspunkt for en orientering i brytningsprosessen mellom nytt og gammelt.

Først noen ord om spredningen: Utgangspunktet var det nydannete byhåndverk, skapt ved at impulsene fra européiske sentrer ble overført direkte til våre byer med innvandrete håndverkere. En liknende direkte overføring skjer også fra byen til bygdene. Forutsetningen for denne var et miljø som svarte noenlunde til utgangspunktets. Det er da ingen tilfeldighet at vitnesbyrdene om denne direkte overføring er knyttet til kirkene og embets- samt storgårdene. I noen grad vil det også vise seg at den direkte spredning ble kraftigst i de bygdelag som lå nærmest spredingscentrene, mens den omvendt ble svakere i fjerntliggende områder. Brudd på denne regel er vel verd å merke seg fordi de avslører særegne kulturgeografiske forhold. Når således den direkte spredning av byhåndverket er mer framtredd inne i fjordbygdene på Vestlandet, fjernt fra byene, enn ute ved kysten i nært naboskap til spredingscentrene, måtte dette skyldes en forskjell i de respektive bygders økonomiske nivå. Ut fra disse og liknende eksempler må vi da tilføye, at den direkte spredning ikke bare var betinget

av geografisk men like fullt av økonomisk posisjon. I områder der denne doble betingelse foreligger, som i flatbygdene på Østlandet, vil tilknyttingen og dermed også avhengigheten av bykulturen bli sterk.

I fattigslige forhold eller i avsidesliggende områder der den direkte spredingen hadde vanskelig for å trenge fram, tok det tid før renessanse-impulsen begynte å virke. Her møter vi da gjerne en annen og mer indirekte form for spredingen som interesserer oss mer fordi den knyttes til en selvstendigere, lokalpreget bearbeiding der tradisjonell teknikk, formkultur og dekorasjon får et ord med i laget. Det blir da fortrinnsvis fra slike fattigslige eller isolerte områder at vi i det følgende henter våre eksempler.

De viktigste holdepunkter for våre iakttagelser gir de reaksjoner som meldte seg under tilpassingen etter den nye *teknikken*. En grov oversikt over de renessansepregete bygdemøblene gir en inndeling av dem i to hovedgrupper: den ene viser en konstruktiv gjennomføring av rammeverket, den andre savner dette. Til den sistnevnte hører kanskje storparten av møblene. Det er m. a. o. ikke en sjelden unntakelse, men nærmest en regel at den nye konstruktive teknikken ikke er gjennomført på bygdemøblene, og derav ser vi at et centralt element av impulsen ikke hadde trengt gjennom over alt. Når vi allikevel regner med disse møbler som sikre vitnesbyrd om renessanse-innslaget, er det først og framst fordi det her gjelder typer — vesentlig skap — som direkte er kommet inn med snekringen. Men dessuten viser som oftest disse møblene — trass i at de er laget på den gamle, grove tømmermannsmanéren — at den nye teknikken hadde satt visse spor. Rammeverkets karakteristiske fyllinger er således gjerne skåret inn i den solide planketykkelsen, eller møbelflatene kan ved belisteringer være oppdelt i etslags falsk rammeverk. *Et vesentlig, teknisk ledd er m. a. o. blitt dekorativt oppfattet!*

No vet vi fra andre forhold at et teknisk-konstruktivt ledd ofte omskapes til et dekorativt motiv som følge av en utvikling mot større sikkerhet: I renessansesnekringene utført av faghåndverkere, er der

således en tydelig tendens til en rent dekorativt betonet gjentakning av rammeverket. Vi kan også gå videre og peke på at vi i den typiske renessansedekorasjonen med arkitektoniske ledd som baser, søyler, pilastre, bjelkeverk og gesimser har representert en dekorativ utnyttning av funksjonelle ledd fra antikkens arkitektur. Og om vi vil, kan vi også peke på at vi i de gamle marmortempler har mange eksempler på dekorative motiver som lar seg føre tilbake på enno eldre konstruktive forbilder.

Det er imidlertid klart at vi i vårt tilfelle står overfor den helt motsatte reaksjon, og at det her ikke er tale om en utvikling mot større sikkerhet, men om en *tilbakeskruing* av utviklingen til primitive forhold. Når bygdehåndverkeren gjenga den nye teknikken i dekorativ imitasjon, skyldtes det at han med sine primitive hjelpemidler ikke evnet å gjennomføre den konstruktivt. Allikevel måtte han ha den med, fordi det nye hadde fanget hans øye. Den samme trang til imitasjon kjennes også fra mange andre tilfeller der primitive og utviklete kulturer støter sammen. I fjerne tider ser vi hvorledes steinsmeden imiterte bronsealderens støypeteknikk dekorativt på våpnene sine, og gullsmeden gjenga romermyntens preg i driving på brakteatene. I middelalderen har vi mange eksempler på en dekorativ overføring av konstruktive forbilder fra steinbygningens kunst til trebygningene. Og selv om disse eksempler skiller seg fra vårt ved at det vesentlig er tale om den vanskelige overføring fra fremmede og nye materialer til gamle velkjente, kan vi allikevel regne med at det ikke bare den gang men også senere synes å være en regel i primitive forhold *at impulsenes ytre kjennetegn blir hurtigere og mer spontant oppfattet enn deres indre struktur!*

De primitive bygdemøblene viser altså en svikt i mottakeligheten overfor den tekniske impulsen og markerer således et første stadium i brytningsprosessen, da enno friksjonen fra den eldre tradisjon holdt stand mot det nye. Men vi har også gruppen av finere bygdemøbler

som viste fortrolighet med den nye konstruksjonen, og således vitner om et mer utviklet stadium der tradisjonen har måttet vike tilbake. Forskjellen mellom disse stadier må vi da se på bakgrunn av visse omlegginger som finner sted i bygdemiljøet på overgangen til nyere tid.

Fram gjennom 1700-årene finner der sted en påtakelig øking i den lokale håndverks- og husflidsproduksjonen. Gamle husflidsspesialiteter og hevdvundne bygdehåndverk danner utgangspunktene, og nye disipliner som bl. a. snekringene kommer til og gjør seg sterkt gjeldende. Produktenes klare gruppering vitner om deres lokale opprinnelse, like- som visse iøynefallende stiltrekk gir dem en ofte ganske tydelig „personlig“ karakter, slik at vi kan regne med dem som utgått fra spesielle håndverkere. Samtidig viser deres spredning over vide områder at der har skjedd en omsetting som helt bryter med den gamle husflidskulturens selvforsyning. Det er m. a. o. en tydeligere differensiering enn før mellom ytende og nytende, mellom produsent og avtager. En utviding av det lokale bygdemiljøet har funnet sted!

Denne utviding har vi lært å se som et resultat av folkeveksten i nyere tid. Rundt de gamle gårdene grodde der opp en rekke av mindre husmannsplasser, og med disse vokste der opp en befolkningsgruppe som var henvist til å søke sitt utkomme ved å ta opp binæringer ved siden av pliktarbeidet og dyrkingen av den lille jordveien. Håndverket ble her en god utvei, og fra husmannsplassene gikk der ut en tallrik håndverkerstand som i første rekke hadde hjembygden som sitt marked, men som senere måtte vide ut virksomheten ved eksport til nabo-bygder eller ved vandringer i stadig videre kretser.

Det ble særlig østenfjells i de vide og rike traktene at denne utvikling av bygdehåndverket fikk god grobunn. Vestenfjells og i trangere forhold overhodet gikk utviklingen tregere. Folkeveksten lot seg ikke her møte ved utvidet nydyrking, men førte tvertimot til en ytterligere oppdeling av de gamle gårdene til stadig mindre bruk. Her ble det snarere tale om en innsnevring av miljøet. Men også her gjorde spesialiseringen seg gjeldende. Den samlet seg imidlertid mest

om de gamle husflidsyrkene og holdt seg derfor til gammel teknikk og form. Bygdemiljøet ble ikke så differensiert som østpå, og selv om vi kan skimte visse tilløp til en bygdehandverker-stand, er det illustrerende for de spesielle forhold at enkelte bygdelag samlet seg om visse spesialprodukter og nyttet dem som byttemidler med andre bygdelag. En merkelig konsentrasjon av slike håndverksbygder synes å knytte seg til en viss type av strøk, gjerne til bygdelag som lå avstengt fra fjorden og hadde mindre gode selvbergingsmuligheter. Ljåsmidingen i Hornindal, trekjeraldsvaringen i Bræim, laggingen i Viksdalen og rokkedreiingen i Guddal er noen av de kjente eksempler på at håndverksspesialiseringen vestenfjells hadde sitt utgangspunkt i de fattigsligste områdene med ensidig næringsliv, likesom den østenfjells hadde sitt utgangspunkt i det enkleste befolkningslaget, husmannsklassen. Dette understreker betydningen av den økete lokalproduksjon som faktor i livnæringen, og avliver den romantiske drømmen om bondekunsten som en slags honnett ambisjon.

Forøvrig er det kanskje noe mer enn en tilfældighet at de viktigste ekspansjonssentrene for bygdehandverket også østenfjells kom til å ligge oppe i de øvre fjelldalene. Selv om forholdene nok var atskillig romsligere enn i smådalene vestpå, var mulighetene for en større utviding av næringslivet begrenset. Her ble det derfor vesentlig tale om håndverksspesialisering, — og etter hvert som denne blev drevet opp — også om en vid ekspansjon til slike områder som hadde behov for de gode spesialproduktene. Fra Vest-Telemark, fra Gol og Hol i Hallingdal og fra Lom og Skjåk i Gudbrandsdal var veien kort vest over fjellet til fjordbunnen der varebyttet fant sted. Tallrike vitnesbyrd om austmannshåndverket lar seg også påvise i Ryfylke, Hardanger, på Voss, i Sogn og Nordfjord. De atterutseilte vestlandsbygdene ga også gode muligheter for håndverksvandring, og over hele Vestlandet kan vi følge sporene av mange håndverkere fra Østlandet. Men mulighetene for ekspansjon lå ikke bare i vestlig retning; de lå like fullt i nord og sør, ja åpnet seg også nedover dalene mot flatbygdene.

Fjelldalene østpå ble altså enslags sekundære spredningssentrer for et rikt utviklet lokalhåndverk, knyttet til namngjetne bygdekunstnere som for storpartens vedkommende gikk ut nettopp fra husmannsklassen.

Vender vi no tilbake til utgangspunktet for denne korte oversikt over håndverksutviklingen, nemlig de to stadiene av renessanse-møblene, viser det seg at de teknisk fullt utviklete snekkermøblene nettopp hører hjemme i de trakter der spesialiseringen var gjennomført, og hvor den individuelle håndverker ble drevet fram av en naturlig trang til nyorientering. De primitive tømmermannspregete møblene har derimot sin plass i forhold der en mer kollektiv husflidskultur virket konserverende på tradisjonene. Avstanden i utviklingen mellom disse to stadier tilsvares ikke av en avstand i tid, for begge forekommer samtidig. De vitner således om en motsetning mellom østnorsk *utviklet* og vestnorsk *retardert* kulturnivå, og forteller om et motsetningsrikt miljø i vår bygdekultur.

Vi får siden høve til å komme nærmere inn på denne forskjell. Det som imidlertid interesserer oss mest her, er å slå fast at et i og for seg så beskjedent framsteg som overgangen fra tømmermannsmånen til snekkerteknikken, krevde en viktig utviding av bygdemiljøet fra tidligere enkelhet til utviklet differensiering før den kunne fullbyrdes lokalt. *Det tekniske framsteget var altså en følge av og ikke årsaken til omleggingen!*

Hvor vid rekkevidde har denne iaktakelse når det gjelder andre tekniske impulser i bygdekulturen?

Svaret beror på arten av de impulser vi har å gjøre med, og tvinger oss til en nærmere definisjon.

Tar vi utgangspunktet i snekringen, vil vi lett se at den ikke betyr forenkling men komplisering av produksjonen idet den krever nye spesialister og nytt verktøy. Det samme gjelder også de andre håndverksdisipliner som samtidig og senere ble tatt opp fra byene, og hvis produkter forteller om en utviding av kravene til komfort og rikere utstyr. De er m. a. o. overskuddsfenomener, ja, i visse tilfeller luksus,

og blir følgelig bare akseptert der det er til stede et overskudd. Ellers preller de av som snekringen i de fattigsligere distriktene. Hvor det gjelder snekringen og liknende tekniske innslag, kan vi altså tale om *betingete impulser*, fordi de ingen chanser hadde for å trenge gjennom til det lokale miljøet uten at dette på forhånd var forberedt.

Mot disse kan vi da sette opp slike impulser som lettet arbeidet og hvis spredning til bygdene ikke var avhengig av forutgående omlegginger, *men tvert imot ble årsaken til disse*. Et godt eksempel på en slik teknisk impuls har vi i *vannsagen* som ble alminnelig særlig i kyst- og fjordbygdene fra 1500-årene. Ved å nytte vannkraften lettet den arbeidet og ga støtet til en intensivere utnyttning av tømmeret. Dermed la den grunnen til en øket handel, hvis overskudd iallfall delvis kom bygdene til gode og førte til en utviding av miljøet som ga rom for et rikere utstyr på gårdene. For Vestlandets vedkommende er der iallfall en tydelig sammenheng mellom den tidligere omtalte direkte spredning av renessansesnekringene og de skogrike bygdene med god tømmerhandel. En viss sammenheng er der også mellom utviklingen av det nye snekkerhåndverket i byene og vannsagen, idet de nye, finere sagbordene lettet produksjonen av møbler.

Et liknende men mer beskjedent eksempel har vi i *hjulrokken*, som fant veien til bygdene på 1600-tallet. Også den lettet arbeidsmåten og førte til en utviding av produksjonen som blandt annet ga seg utslag i den påtakelige øking av husflidstilvirkingen av tekstiler, som vi kjenner fra den sterke åkle-ekspansjonen på Vestlandet i 1700-årene. Hjulrokken førte også til opptakingen av et nytt håndverk på bygdene, *rokkedreingen*, som hurtig fikk innpass og ble en spesialitet bl. a. i Guddalen i Sunnfjord, en av de typiske håndverksbygdene på Vestlandet. Spinning og veving ble dyrket flittig i dette område, og behovet for rokker var stort. Det nye tekniske innslaget hadde således i dobbel forstand åpnet opp for nye muligheter i et fattigslig distrikt.

Disse eksempler illustrerer betydningen av de ubetingete impulsene og viser at de i motsetning til de betingete hadde evnen til å trenge

gjennom til de fattigslige distriktene like fullt som til de rike. De er fortrinnsvis knyttet til *redskapet*, og jo viktigere dette er for bonden, desto skarpere trer deres betydning fram i dagen. Best ser vi dette i den redskapskultur som var knyttet til selve hovednæringen, jordbruket. På dette område — som på de fleste som hørte inn under det spesifikke næringslivet på gården — hersket tradisjonene fra fjerne perioder ubrutt av utviklingen på andre felter. Årsaken til denne merkelige konservatisme ligger i den isolering av bondenæringen som fant sted etterhvert som utviklingen konsentrerte seg om bykulturen. De tekniske framsteg denne gjorde samlet seg om spesialiseringen av de bypregete virksomheter, og fikk bare perifær betydning for bygdene. Gjennom hele middelalderen og langt fram i nyere tid ble bondeyrket liggende brakk. Først da jordbruket på ny ble trukket fram fra glem-selen av fysiokratene, og deres idéer hadde formet seg til konkrete forbedringer og nye tekniske oppfinnelser, først da blev de eldgamle tradisjonene rykket opp med roten. Nye redskap og nye metoder revolusjonerte jordbruket, førte til hel omlegging i gårdsmiljøet og åpnet bygdene mot den rivende utvikling i samtiden. Ved dette epoke-skifte *kan vi da peke på tekniske impulser som årsaken til omleggingen.*

Vi har altså å gjøre med to slags impulser: de *primære*, som fortrinnsvis er knyttet til redskapsutviklingen og åpner opp for nye muligheter i næringslivet og derved fører til utviding av miljøet; og de *sekundære* som er betinget av denne utviding og knyttes til de mere perifære sider av bygdekulturen. Innslag av de primære impul-sene vil således bane veien for de sekundære, og jo nærmere inn-slagene er knyttet til det spesifikke gårdsmiljø og til bondenæringen, desto kraftigere innflytelse får de på hele kulturbildet.

Slike avgjørende innslag som det store epokeskiftet i forrige år-hundre er imidlertid sjeldne, og vi må gå meget langt tilbake i tiden for å finne noe tilsvarende. På overgangen til historisk tid skimter vi et slikt skifte. Det markeres av et nytt teknisk innslag, *tømringen*,

som en gang i jernalderen trengte seg vestover landet, og på sin vei skjøv til side den eldre og mer primitive byggemåten vi kjenner fra jernalderens hustuffer. Holder vi oss til vår definisjon av de tekniske impulser, må tømringen ansees som en sekundær impuls, parallell til snekringen. Den kompliserte i hvert fall husbyggningsarbeidet og stillet nye og økete krav til håndverket. Den markerte videre en omlegging i gårdsanlegget fra det lange, gamle fellehuset til de mange mindre byggningsenhetene som kjennetegner middelalderens og senere perioders tunskipnad. Selv om denne omlegging nok delvis henger i hop med lafteverkets bruk av liggende istedenfor stående virke, noe som begrenset huslengden til stokkelengden, skyldes vel denne omlegging til en rikere og mer differensiert gårdsbebyggelse en forutgående utvikling og utviding av samfunnsforholdene. Vi får da tro at innslaget av tømringen i disse fjerne tider har hatt noenlunde liknende forutsetninger som omleggingen i gårdsbebyggelsen i forrige århundre, og at viktige primære tekniske innslag i redskapskulturen og jordbruket, og en dermed følgende almen heving av bygdemiljøet, har dannet opp-takten til spredingen av den nye byggeteknikken og den nye tunskipnaden. At også noe av det samme gjelder enno eldre epokeskifter synes opplagt. Iallfall er det vanskelig å tro at metallinnslaget i bronsealderen her hjemme er annet enn et vitnesbyrd om sekundære impulser betinget av en forutgående og mer dyptgripende omlegging.

Mellom de store epokeskiftene får vi de lange stilstandsperiodene da impulsene festet rot og grodde fast som lokaltradisjoner. I disse mellomperioder skjer der bare mindre vesentlige omlegginger som reflekser av utviklingen i binæringene. En slik refleks er nettopp snekringen og de par andre håndverksdisiplinene som ble tatt opp fra byene på overgangen til nyere tid.

Det gjelder imidlertid både de primære og de sekundære impulsene at deres lokale rotfesting førte til brudd med de eldre tradisjonene. Men selv om disse brudd på grunn av de svære perspektivene tegner seg skarpt og rent ved de eldre og eldste epokeskiftene, viser våre

iakttakelser fra snekringen at det i virkeligheten må være tale om lange brytningsperioder med mange topografiske og kronologiske nyanser i overgangen fra gammelt til nytt.

Et annet viktig utgangspunkt for våre iakttagelser av brytningsfenomenene gir renessansesnekringens nye *formkultur*. Selv om det kan synes galt å sette et skille mellom teknikk og form fordi det på forhånd synes gitt at disse to elementer henger tett i hop, er det nettopp for oss om å gjøre å få tak på slike nyanser som kan sette oss på spor av avvikende reaksjoner. Og ser vi nærmere etter, vil det også vise seg at formkulturen har visse selvstendige utslag som berettiger oss til å behandle den særskilt. Vi så således at renessansesnekringen innenfor visse områder førte inn nye møbelformer trass i at selve teknikken prellet av. Vi behøver ikke å søke lenge for å underbygge dette med liknende eksempler. Husflidskulturens eldgamle hevdvundne teknikker som laggingen, svarvingen og tresmidningen tok opp nye former fra metallforbildene i byhåndverket. Renaissanceens nye vegg-gobelin-form ble innarbeidet i den gamle bildevevsteknikken. Fra middelalderen er der mange eksempler på at våre lokale trebyggings-teknikker orienterte seg mot den nye steinbyggningskunstens former. Vi kan også peke på overføringen av bronsealderens våpenformer til steinhoggingen. Disse eksempler viser *at oppfatningen av formen som regel synes å være mere spontan, mindre avhengig av krevende omlegginger, enn tilegningen av teknikken*. Enkelte eksempler på det motsatte forekommer dog: Noen av de eldre møbelformene holdt seg over i den nye snekkerteknikken. Byhåndverkerne tok no og da opp gamle former fra eldre teknikk i sine metallarbeider. Særlig kjent er imitasjonene av laggete pipekanner i sølv, tinn og glass. Her må vi selvsagt regne med et visst koketteri med rustikke former, særlig i 1700-årene. Men der er også tale om en reell formkonservatisme parallell til den vi kjenner fra gullsmedenes rett betydelige produksjon av alderdommelige smykkeformer for bondemarkedet. At både smykkene

og pipekannene er knyttet til seremonielt bruk og hevdvunnen sed og skikk, setter disse eksemplene i en særstilling som unntakelser der bekrefter den vanlige regel.

Vi kan imidlertid ikke innskrenke renessansesnekringens formimpulser bare til de enkelte møbler, for disse var jo bare løsrevne ledd av en helhet, og opprinnelig knyttet til et fast møbleringsskjema som helt brøt med eldre bygdetradisjon. Enkeltvis trengte nok de nye møbelformene inn på de gamle enemerker, men slike brudd rokket ikke tradisjonene. Først da det nye møbleringsskjema i sin helhet trengte det gamle til side, kan vi si at de nye formimpulsene var assimilert.

De eldste minner om gjennomføringen av det nye skjema har vi fra en del staselige bud-interiører hvis innredning trolig skyldes den tidligere omtalte direkte spredning av byhåndverket på 1600-tallet. I disse buder er de nye og fornyete møbelformene — framskapet, kråskapet, kronsengene, hyllene, benkene, stolene, bordet og kistene — sveiset sammen til en helhetsvirkning som er helt forskjellig fra den gamle primitive tømmermannsinnredningen. Særlig på Vestlandet faller disse nye budinteriørene skarpt i øynene fordi de her står vegg i vegg med den tradisjonelle innredning i røykovnsstuene. Motsetningen mellom det røkfylte, ljorebelyste middelalderinteriøret og det klare vindusbelyste renessanserommet viser hvorledes den gamle ildstedsformen i stuen bandt møbleringen til et tradisjonelt skjema, mens den ildstedsløse buden ga det nye fritt spillerom. Ildstedet var således det sentrale friksjonselementet, og så lenge røykovnen holdt seg, ble denne eiendommelige motsetning mellom de to hovedhusenes interiører stående på vestlandsgårdene.

Denne paralleldriften mellom nytt og gammelt er da også ett av de sikre kjennetegnene på et tidlig stadium i brytningsprosessen, kjent fra mange andre tilfelle der fremmede impulser slår inn i vår lokale kultur. Tradisjonene fra steinalderen holdt seg således sterke ved siden av det fremmede innslaget i bronsealderen, selv om enkelte av de nye formene smittet over. Gjennom hele høymiddelalderen løp

stavbygningene parallelt med de nye steinkirkene og beholdt sin tradisjonelle egenart trass i visse påvirkninger. Ja, selv i bykulturen fra nyere tid ser vi hvorledes gammel, tradisjonspreget bygningsform rådde ved siden av de mange nye innslagene.

Det gjelder alle disse eksempler som det gjelder den nye møbleringsformen, at det nye hadde en utpreget *hedersplass* i forhold til det gamle. Det fikk innpass som stasgjenstand, men fortrengte enno ikke det gamle i daglig bruk. Dette forhold holdt seg konstant der de nye formene ikke lot seg assimilere. Steinbygningkunsten ble således gjennom hele middelalderen og langt fram i nyere tid et overflatefenomen, og murte bygninger var stasus, enten det gjaldt kirker, haller eller kasteller. Men bortsett fra slike tilfelle vil vi overalt ellers legge merke til at der skjer en forrykking av dette forhold idet de nye stasgjenstandene etterhvert rokkes fra hedersplassen og drages inn i det daglige livet som bruksgjenstander, når det da ikke gjelder seremonielt bestemte former.

Denne overgang fra stasgjenstand til bruksgjenstand viser et annet og mer utviklet stadium av brytningsprosessen parallelt til den lokale rotfesting av snekkerteknikken. Vi har det representert østenfjells der vi også kjenner de to stadiene i møbleringsskjemaet, ikke som samtidige parallellfenomener men som distinkte trinn i en utvikling, idet den tradisjonelle tømmermannsinnredningen er knyttet til gamlestueperioden d. v. s. til tiden før år 1700 grovt regnet, mens den nye snekkerinnredningen hører hjemme i nystueperioden i tiden etter år 1700. Selv om dette omslag er delvis betinget av den nye teknikken, er det klart at det har sin vesentligste årsak i omleggingen fra den primitive aren og ljørestuen til peisen og glasstuen. Peisen åpner dagligstuen for det nye og går sammen med den lokale rotfesting av snekningen om å gi renessansens møbleringsskjema en noe forsinket men kraftig ekspansjon.

Heller ikke hvor det gjelder formimpulsen i vid forstand, kan vi tale om en spontan tilegning av det nye, for i like høy grad som ved

teknikken er rotfestingen av det nye møbleringsskjemaet betinget av en forutgående omlegging i bygde- og gårdsmiljøet.

Også her har vi funnet den eiendommelige motsetning mellom et tidlig stadium med framherskende tradisjoner representert på Vestlandet og et utviklet stadium der tradisjonen har måttet vike for impulsen, som på Østlandet. Men i begge stadier har vi nyanser som beriker vårt inntrykk av brytningen mellom de to elementene. Nytt og gammelt krysses, og nettopp i slike brytninger ligger kimen til en selvstendig og egenartet lokal utvikling.

Vender vi oss no fra renessanseimpulsens mer praktisk betonte elementer, teknikken og formkulturen, til det *dekorative*, vil vi snart bli klar over at dette må framkalle andre reaksjoner. Mens både den nye teknikken og den nye formkulturen snart bunnfalte seg som tradisjoner og ble toneangivende fram gjennom 1700-årene og enno lenger, fikk det dekorative elementet en rivende utvikling stimulert av stadige [nye innslag fra bykulturens kjappe stilskifter. Vi møter her et karakteristisk forhold mellom teknikk og form på den ene siden og dekorativ stil på den annen. For også i andre forhold viser det seg gjerne at den naturlige konservatisme som knytter seg til den teknisk-praktiske utforming, ble stående uberørt av den dekorative utviklingen. Vi kan således peke på at stilskiftene i snekkerkunsten, fra ungrenessanse til høyrenessanse og senrenessanse og over i barokken, hverken berørte håndverkets konstruktive sider eller møblenes form. Stilskiftene markerer således ikke nødvendigvis dyperegående omlegginger, men spiller inn som forskjellige belysningseffekter i landskapet.

Akkurat ved renessanseimpulsen står vi imidlertid overfor et av de tilfelle da stilskiftet falt i hop med en klar omlegging av teknikk og form, og hvor bruddet med det forutgående følgelig skulde arte seg særlig skarpt. Hvor dekorasjonen tidligere hadde tømmermannsmøblenes ubrutte plankeflater som tumbleplass, ble den nu tuktet inn i snekker-møblenes sterkt oppdelte felter og fyllinger, og hvor de tommetykke

planker før ga skurden muligheter for dyp relieffvirkning, krevde no de tynne snekkerbordene en innskrenking til den nesten relieffløse flat-skurden. Dette betød i virkeligheten en overgang fra høymiddelalderens monumentaldekorasjon til småmestrenes pyntelige staffering.

Så lenge det nye innslaget var ferskt, gjorde der seg også gjeldende en viss engstelse for å bryte med dets korrekte akademiske forskrifter. Men det varte ikke lenge før dekorasjonen begynte å frigjøre seg fra tvangen, og snart skimter vi tilløp til noe av den samme frodighet vi kjenner fra eldre norsk treskurd. Særlig framtrødende ble dette etter at barokk-ranken slo inn østenfjells og ga skurden tilbake dens relieffvirkning og energiske rytme.

Det er da på sin plass å minne om at de nye stilimpulsene i første rekke var knyttet til treskurden som hadde eldgammel hevd i bygdene og enno var levende tradisjon mange steder da renessansen slo inn. Vi kan gå ut fra at oppfatningsevnen var særlig våken når det gjaldt nye treskurds-motiver, og lettet innslaget av den fordringsløse flat-skurden. Her har vi altså å gjøre med en ny konstellasjon av tradisjon og impuls der tradisjonen ikke representerer et friksjonselement, men tvert imot danner et godt utgangspunkt for en videre utvikling. Dette ga da visse muligheter for en kontinuitet selv om renessanseimpulsen til å begynne med la sterke bånd på den tradisjonelle overdådigheten.

Allikevel kan det være vanskelig å påvise en direkte tilknytting mellom tradisjonene og den nye skurdperioden. Den arter seg mer som en slektslikhet lik den en ofte møter mellom gamle aneportretter og slektens unge. Vi finner den i slike karaktertrekk som trangen til monumental bredde og den ødsle overdådigheten, like sterk på det gudbrandsdalske framskapet og den telemarkske burfronten som på den middelalderske stavkirkeportalen og på Osebergdronningens utstyr. Den fins også i motivene. Den størknete middelalderske ranken fra Setesdal, kjent også fra andre av fjelldalene våre, var sprunget ut fra samme motiv som renessansens og barokkens ranke. Og rytmefølelsen som er utpreget i den nye rankeskurden, er den samme som vi kjenner

fra middelalderens romanske ranker, og som preger den eldre nordiske ornamentikken fra Urnes og enno eldre tid med slik besettende makt. Helt fra akantosen i karolingisk renessanse til det franske løvet i barokken ligger det klassiske rankemotiv bak som en stadig gjentatt impuls. Hver gang det slår inn, festner det seg lokalt og blander seg med eldre tradisjoner til en særpreget ornamentikk som i sin tur bunnfelles som tradisjon. Da ranken dukket opp på ny med renessansen og barokken i ren, europeisk form, sto den i første øyeblikk i skarp kontrast til den eldre, lokalt omformede tradisjonen, men snart forente det gamle og det nye seg til en siste frodig utfolding. Takket være den sterke tradisjonsdannelsen grep således de eldre periodenes ranke-skurd over i de nye og bevarte en dyp kontinuitet på det dekorative området.

Men rankemotivet var ikke det eneste renessansen brakte. Kanskje vel så karakteristisk for den nye stilen var det geometrisk bunne kasett-ornament som hørte høyrenessansen til, og fikk slik almen spredning med kirkesnekringene. Dets videre skjebne i bygdene er verd oppmerksomhet, idet det nok taes opp over alt, men bare festner seg som lokal tradisjon i de områder der rankeskurden ikke trengte gjennom. I hovedsaken fordeler de to motivene seg slik: Ranken dominerte østenfjells, kasettmotivene ble enerådende vestenfjells. Denne fordeling svarer således til den spalting vi alt har kunnet iaktta ved teknikken og formkulturen mellom det utviklete bygdemiljøet østpå og det atterutseilte, primitive miljøet vestpå. Den gir oss også den mest nærliggende forklaring på at det enkle, geometriske ornament som var så lett å gjengi, særlig slo rot i forhold der håndverkerferdigheten var lite utviklet, og et begrep som bygdekunstneren i individuell forstand var ukjent.

Allikevel tør denne forklaring være for grunn. Vi så jo hvorledes evnen til dekorativ imitasjon gjorde seg gjeldende nettopp i slike primitive forhold hvor det gjaldt visse tekniske motiver. I høyere grad skulde vi vente at den var virksom når det gjaldt så enkle ornament

som renessansens flatskurdsranke. Det er derfor næsten uforståelig at dette motiv overhodet ikke forekommer på Vestlandet, hverken i forbindelse med renessansemøblene eller andre ornamenterte tresaker, trass i at der fra senrenessansens kirkeinnredninger og senere fra barokktiden forelå rike og mange forbilder. Enno mer påfallende er den fullstendige mangel på rankeskurdstradisjoner fra middelalderen. Heller ikke her var der noen mangel på forbilder. Tvert imot var de kanskje fler og rikere enn i fjelldalene østpå der rankeskurden hadde sammenhengende tradisjoner fra middelalderen til notid. Og enno merkeligere blir dette når vi husker på at Vestlandet hva retarderte kulturformer angår, kan sidestilles med et utpreget reliktområde som Setesdal.

Når vi også forut for renessanseinnslaget bare finner den geometrisk bunne ornamentering vestenfjells, må det følgelig bety at vi har å gjøre med en dyp tradisjon med en like sterk forkjærlighet for det geometriske ornament som den østnorske bygdekunsten viser for det rytmiske, frie vekstmotiv. Dette gjelder ikke bare skurden, men også all annen dekor. Vi behøver bare minne om ruteveven og dens dominans på Vestlandet, der den ikke bare preger åklærne fra nyere tid, men også går igjen i de eiendommelige minner om den middelalderske tekstile veggdekorasjonen som er bevart i krotingen i røykstuene. Meget illustrerende er det også å se hvorledes livfylte dekorative motiver fra østlandsdalene stivner til bunnen, geometrisk ornamentikk når de taes opp lokalt vestenfjells. Det gjelder bildevevingen hvis vestnorske reflekser ble de sterkt stiliserte jomfruteppene, — og kanskje i enno høyere grad rosemalingen, hvor det virkelig var tale om en mere individuell bygdekunst. Med full rett må vi da kunne slå fast at de frodige, dekorative impulser som så naturlig slo an østpå, ikke hadde grobunn vestenfjells fordi de her prellet av mot en annen og særpreget lokaltradisjon med dype røtter i fortiden.

Denne motsetning i dekorativ evne mellom øst og vest er forresten et vidspredt fenomen. Den nærmeste parallellen har vi i kontrasten

mellom anglo-normannisk og romansk dekor, der nettopp det geometriske og dynamiske, det strenge og det frodige, står klart mot hverandre, en motsetning som også går igjen senere i engelsk og fransk særpreg. I fjernere tider og klassisk miljø har vi noe av det samme i forholdet mellom romersk og gresk kunst, og kanskje mest suggestivt i motsetningen mellom dorisk-vestlig strenghet og jonisk-orientalsk frodighet i Hellas. Herfra kan vi følge de østlige innslagene i europeisk kunstutvikling fra oldtid til middelalder og se hvorledes fronten mellom disse to motsetningene stadig presses lenger vest- og nordover mot Atlanterhavskysten.

Det er utvilsomt en refleks av dette vi opplever i vår avkrok av verden, ikke bare indirekte ved vår tilknytning til de europeiske sentrene gjennom de impulser som nådde hit opp fra anglo-normannisk og fransk middelalder og i eldre epoker fra klassisk oldtidskultur, men kanskje også mer direkte ved innslagene fra de østgermanske-orientalske kultur-områdene, innslag som stadig dukker opp i diskusjonen om stildannelsen i folkevandringstiden. Det er iallfall fristende å se våre hjemlige motsetninger på denne vide bakgrunn, og regne med at de lokale reaksjoner på renessanse-impulsens to hovedmotiver — kassetten og ranken — er tradisjonsbestemte reflekser av tidligere brytninger mellom en stedsbunden vestlig kultur og fremmede impulser — enten no disse kommer fra syd eller øst.

Med full hensikt har vi latt denne orientering munne ut i en kraftig understreking av motsetningen mellom øst og vest. Først og fremst fordi vi anser denne motsetning for et av de sentrale problemer som åpner opp for dype og fengslende perspektiver i vår bygdekunst. Dernæst fordi vi nettopp i sideordningen av slike utviklingsstadier som normalt skulde fulgt etter hverandre, har funnet de viktigste holdepunkter for klarleggingen av nyansene i brytningen mellom renessanse-impulsens og det lokale tradisjonsgrunlaget.

Utgangspunktet for vår orientering var ønsket om å samle interessen om en periode da den lokale og den felleseuropeiske kulturen støtte

sammen. Ved å dra inn paralleller har vi søkt å påvise at slike møter stadig pågår, og at de distinkte forhold i nyere tids bygdekunst kan kaste lys over fjernere og mer utviskete brytningsperioder i gårds- og bygdemiljøet. Men først og sist har hensikten med denne orientering vært å peke på at vi ved å følge de felleseuropeiske impulsene *innover* i landet fra byene til bygdene, kan blottlegge hittil lite påaktete interne bevegelser og reaksjoner, og derved nå fram til en rikere nyansert oppfatning av vår bygdekunst og dens egenart.

Fritz C. Skaar

BRUKEN AV JERNALDER- SVERDENE

Våpensamlinger av omfang som f. eks. Livrustkammaren i Stockholm eller Tøjhusmuseet i København, for bare å nevne nabolandene, har vi ikke i Norge. Det kan ha mange årsaker. Noen av de mest i øynefallende er at Kongen i henimot 600 år ikke hadde sin residens her i landet og at vi ikke hadde noen nasjonal adel eller stormannsklasse av betydning.

På ett område har vi imidlertid våpensamlinger som holder internasjonale mål. Det er alle de jordfunne våpen fra oldtid og tidlig middelalder.

Alle disse våpen er inngående behandlet i den arkeologiske litteratur. Deres alder, opprinnelse og utbredelse er klarlagt på sikkert vitenskapelig grunnlag. De enkelte våpen er beskrevet med omhyggelig angivelse av de detaljer som er nødvendige for kronologi og typebestemmelse.

Allikevel kan det være ett eller annet som den særlig våpeninteresserte savner eller ønsker nærmere rede på. Tekniske detaljer til belysning av våpnets bruk og effektivitet behøver ikke å være av noen betydning for arkeologen, men er det våpnet som sådant som interesserer, er de nokså vesentlige.

Den arkeologiske og den rent våpentekniske beskrivelse av ett og samme våpen vil derfor bli forskjellig. Begge vil ta med detaljer som den annen ikke har bruk for og kanskje netopp utelate hva den annen anser for viktig.

Den våpenhistoriske forskning regnes for å være en relativt ny vitenskap. Den omfatter ikke bare den historiske, men også den tekniske side av våpnene. Noen våpenhistoriker i denne forstann har vi ikke hatt og hele det store våpenmateriale er derfor i så henseende ennå ikke gjennomarbeidet.

Skal vi vente på den vitenskapelig skolerte våpenhistoriker kan det ha lange utsikter. Skal det i mellemtiden bli gjort noe må man ta til takke med at våpeninteresserte uten disse kvalifikasjoner tar opp enkelte spørsmål til drøftelse. Selv om ikke resultatene blir så overveldende kan det kanskje vekke interessen for denne del av våpenforskningen.

Det er med denne bakgrunn leseren må se dette arbeide, som søker å gi et bidrag til belysning av spørsmålet om hvordan sverdene har vært brukt.

Problemet søkes her løst på vesentlig våpenteknisk grunnlag, ut fra våpnet selv. Det kan derfor bare bli et *bidrag*. En fullstendig behandling måtte ta med hva litterære kilder og billedlige fremstillinger opplyser og hva der kan utledes av sammensetningen av våpenutstyret til de forskjellige tider. Det blir derfor en ensidig behandling av materialet, men kan forsåvidt være like berettiget som utelukkende å bruke litterære kilder slik som professor Falk har gjort i sin *Alt-nordische Waffenkunde*.

Arbeidet gjør ikke krav på å omfatte alle sverdyper innen tidsrummet. Der er tatt med hovedtypene og et utvalg av andre våpen som er funnet i Norge.

Ved studiet av våpen bør en ha for øye at det virkelige våpen, kampvåpnet, alltid er „funksjonalistisk“, d. v. s. materiale og konstruksjon tjener ett formål, å gjøre våpnet skikket for en bestemt bruk. Den, ofte kunstneriske utsmykking som kan finnes, tjener selvfølgelig rent dekorative formål, men den er aldri av en slik art at den svekker

våpnets egenskaper som sådant. På den annen side representerer den intet pluss og er derfor våpenteknisk uten betydning.

Nu har det til alle tider eksistert våpen som ikke var virkelige våpen, parade-, prakt-seremonivåpen, fra enkelte former av den assyriske sapara og den egyptiske khopesh¹ til de etterligninger av oldtidssverd som i full størrelse eller miniatyr bæres av offiserer i enkelte arméer i dag. Den slags er selvfølgelig ikke våpen i egentlig forstand. Deres utformning er romantisk-historisk betonet og tjener bare rent dekorative eller seremonielle formål. De bør nærmest betraktes som teaterstas og har som sådan ingen våpenteknisk interesse.

Det virkelige våpen, kampvåpnet, er ved materiale og konstruksjon gitt visse egenskaper. For at disse skal komme til sin rett, må våpnet brukes på en tilsvarende måte. Ved særlig outrerte konstruksjoner er det endogså bare en bestemt måte det kan brukes på. Eksempler på dette har man i kården med tre- eller firkantet klingetversnitt uten egg. Den kan bare brukes til støt om man vil oppnå noen effekt. Landsknektenes korte sverd var uten spiss og kunne følgelig bare brukes til hugg.²

Et våpens bruk er altså betinget av konstruksjonen. Undersøker en hvordan man konstruktivt gir et våpen bestemte egenskaper og dermed en bestemt bruk, kan man deretter gå den motsatte vei: Undersøke hvilke konstruktive egenskaper et bestemt våpen har, og derav slutte seg til hvordan det har vært brukt.

Jeg skal i det følgende prøve å klarlegge enkelte hovedtrekk ved konstruksjonen og bruken av blanke sidevåpen. Jeg nytter denne fellesbetegnelse fordi det for sammenhengens og tydelighetens skyld er nødvendig å komme inn på også andre former enn sverdet, nemlig støtkården og sablen.

Et slikt sidevåpen kan brukes til to slags angrep på motstanderen: Enten til hugg eller til støt. I praksis vil et våpen oftest kunne brukes til begge dele, men hovedvekten ligger alltid til en side.

Konstruksjonen faller i to adskilte dele, klingens og festet, men sammenhengen er så intim at en kan si at de er funksjoner av hverandre.

Støtklingen må være rett, fordi denne form best overfører kraften i støtet til spissen.

Den må ha en stivhet som tillater den å trenge gjennom den motstand den skal overvinde. Derfor må den klinge som skal gjennembore panser (plate eller brynje) være stivere enn den som skal brukes mot lærbeskyttelse mens det ikke stilles synderlig store krav til stivhet om den bare skal brukes mot nærmest udekket mål — alminnelige klær.

Stivheten oppnår man foruten ved selve materialet, ved sværhet i godset, men for å holde vekten innen rimelige grenser gjøres det oftest ved en fortykkelse langs klingens mittlinje eller rygg.

Det ser ut som om et tre- eller firkantet (rhombeformet) tversnitt er det hensiktsmessigste for støtet. De spesielle støtkårder har det, som nevnt foran, likeså panserstikkerne (Bohrschwert).³ For et typisk støtvåpen som bajonetten har man ansett den tre- eller firkantete klinge som best. Den trekantete brukes visstnok nu bare av russerne og den firkantete av franskmennene, men overgangen for de øvriges vedkommende til sabel- eller knivbajonett, har sin grunn i ønsket om å kombinere et bajonett-støttvåpen med et hugg-sidevåpen eller kniv.

Som oftest er imidlertid støtklingene en- eller tveegget, det ene synes å være like effektivt som det annet. Man gir altså avkall på den beste støtkonstruksjon for å få et våpen som også kan brukes til hugg.

Spissen må være slank for å lette inntrengingen i målet, og dette gjør at hele klingen blir slank, ofte jevnt tilspisset fremover. Dens tyngdepunkt ligger derfor i den bakre del.

Av *huggklinger* har man to typer, den rette og den krumme.

Det hugg som har størst virkning mot pansret mål er det direkte, knusende hugg — hammerslaget eller øksehugget — som biter seg fast der det treffer uten å gli av. Dette oppnår en best med den *rette klinge*.⁴

Skal hugget overvinne motstanden i panseret må der overføres en tilstrekkelig stor levende kraft til målet. Sterkt forenklet kan forholdet

anskueliggjøres ved at en tenker seg klingens masse samlet i det punkt hvor den treffer målet. Formelen for levende kraft, $\frac{1}{2}mv^2$ viser da betydningen av massen (klingens vekt) og hastigheten i hugget. Klingevekten må være størst mulig, men begrenses oppad av hensynet til hastigheten som i formelen opptrer i annen potens. Vekten må altså ikke være større enn at klingen kan føres raskt i hugget.

Teoretisk oppnår man den største effekt om klingens tyngdepunkt ligger så langt frem mot spissen som mulig. Prinsippet finnes anvendt i en rekke våpen. Den sydindiske pattisa (fig. 1),⁵ enkelte bronsesverd⁶ og japanske sverd⁷ har et utpreget bredt spissparti. Man finner det også brukt i sverd fra merovingertiden⁸ (fig. 15 i og 20) og i yngre européiske våpen, bl. a. enkelte tohåndssverd, omenn mindre utpreget.

Ulempen ved disse våpen er at føringen er vanskelig. Man mister lett herredømmet over våpnet i et kraftig hugg, især om en ikke treffer. De er også lite skikket til støt. For nyere våpen, fra omkr. 1400 kommer dertil at en slik vektfordeling vanskeliggjør bruken av parader.

Det alminnelige prinsipp synes derfor å være at jo tyngre klingene er, jo nødvendigere vil det være å føre tyngdepunktet innover mot festet.

Hugget utføres med den ytterste del av klingene, „svaken“ (le faible) som den kalles i fektesproget i motsetning til „styrken“ (le fort), den innerste del, som brukes til å parere med. Selve spissen, om klingene har sådan, brukes aldri til hugg.⁹

Ved konstruksjonen må det tas hensyn til at klingene får en tilstrekkelig styrke. Tregghetsmomentet i tversnittet må være så stort at klingene tåler bøyninger i lateralplanet og hverken brytes eller vrir seg i hugget.

Påkjenningen er ikke like stor overalt i klingene. Det punkt hvor klingens masse kan tenkes å være konsentrert under en svingende

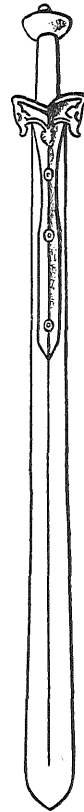

Fig. 1.
Sydindisk
pattisa.

bevegelse med omdreiningspunkt i festet, kalles slagsentret. På dette sted vil klingen få den største påkjenning. Her må den derfor ha maksimum av styrke og tversnittet det største treghetsmoment.¹⁰

Slagsentrets plass kan beregnes eller finnes eksperimentelt. Har man funnet det, vil det ved hugging mot huggeblokk vise seg at klingen ved tilstrekkelig stor påkjenning springer nettopp ved eller nær dette sted. Hugger man med en rekke ensartete klinger vil de alle springe på praktisk talt samme sted.

Treghetsmomentet av tversnittet vokser med tredje potens av høyden og en potens av tykkelsen. Man oppnår derfor mere ved å øke klinge-bredden enn tykkelsen.¹¹ Under en viss tykkelse — eller ved en bestemt tykkelse, over en viss høyde — kan man ikke gå av hensyn til torsjonen, ellers vil klingen vri seg i hugget.

Rent skjematisk kan en si at klingens bølger har samme tversnitt fra festet til slagsentret. Derfra og ut til spissen kan dimensjonene være avtagende.

Det sier seg selv at en huggklinge må ha egg. Der hvor klingens spiss skal treffe målet må tversnittet av eggen være kileformet for å gi de beste muligheter for å trenge inn.¹² Dette utelukker ikke at klingens spiss kan være tveegget — altså bestå av 2 kiler med ryggen mot hverandre, eller at klingens spiss er hulslipt eller har blodrefill. Det er nok at tversnittet av selve eggen er kileformet.

For effektiviteten i hugget er det uten betydning om klingens spiss er en- eller tveegget. Eneeggete klinger har for øvrig ofte tveegget spissparti. Det har heller ikke noe å si om den er med eller uten spiss, da man aldri hugger med spissen. På den annen side bør en i denne forbindelse være oppmerksom på at en spiss ikke i og for seg gjør våpnet til et støtvåpen. Det er bare den slanke spiss som kan betegnes som støtspiss. De øvrige, enten de er dannet i vinkel med ryggen og eggside eller er avrundet, er det bare subsidiært.

Skal en huggklinge virke mot udekket mål eller mot mål som er beskyttet av lær eller tøy, er det skjærende hugg det hensiktsmessigste.

Med en rett klinge oppnår man dette ved en tilbake-
trekning i hugget idet eggen treffer målet eller ved å
hugge med krum arm så eggen glir mot målet.¹³

Med en *krum klinge* oppnår man imidlertid skjæring
i selve hugget. Klingens skjærende evne øker med
krumningen inntil en viss grense, som visstnok kan
settes til hva man får ved å la klingen danne en halv-
sirkel. Så sterk krumning forekommer sjelden. Kravet
til sikker føring i hugget setter en betydelig lavere
grense. Ønsket om også å kunne bruke klingen til
støt, gjør at man i praksis oftest avstår, ikke bare fra
den sterke krumning, men også begrenser denne til
klingens forreste del.

Disse klinger har eggen på den konvekse side, ofte
med det forreste parti tveegget. Sigdsverdene, som
kalles så på grunn av likheten med en vanlig sigd,
har eggen på den sterkt konkave side. De forekommer
ikke hos oss. Derimot finnes det både européiske og
ikke-européiske våpen med eggen på en svakere konkav
side. Jeg har ikke støtt på noen spesialbetegnelse for
disse våpen, og vil derfor i analogi med sigdsverdene
kalle dem *ljåsværd*. Våpen av denne type er bl. a.
yataganen (fig. 2) og enkelte sverd fra merovinger-
tiden¹⁴ (fig. 15 g).

Med hensyn til spørsmålet om spiss så gjør de samme betrakt-
ninger sig gjellende som for den rette huggklinge. I almindelighet har
dog de krumme klinger spiss.

Da egentlige krumme sverd ikke forekommer blant de våpen som
denne undersøkelse omfatter, vil det ikke bli gått nærmere inn på dem.

Klingens lengde vil være avpasset etter i øynefallende praktiske
hensyn enten det er støt- eller huggklinge. Gjøres klingen lang, er
det for å nå motstanderen uten å gå ham for tett inn på livet.

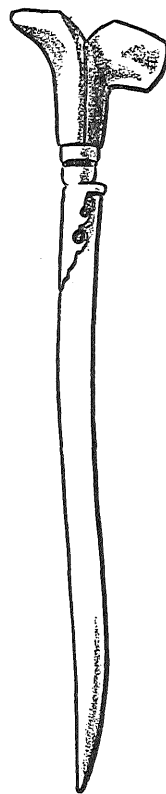

Fig. 2. Yatagan.

Lengden begrenses av hensynet til føringen av våpnet, det vil nærmest si vekten, som ikke må overskride hva der kan presteres med en hånd. Sidevåpnet er prinsipielt et enhåndsvåpen og en kan her se bort fra sjeldnere og mere tidsbegrensete typer som tillater å ta venstre hånd til hjelp (halvannenhandssverd) eller er bygget for begge hender (tohånds).

En kort klinge kan tyde på at våpnet er bestemt til bruk der hvor det under kampen er trangt om plass. Her kan en vanskelig nytte et langt våpen, mens det korte ennå kan brukes.

Hva den relative lengde av støt- og huggvåpen angår, vil en oftest finne at støtvåpnet har lengere klinge enn huggvåpnet.

Klingene kan ofte være hulslipte eller ha en eller flere langsgående renner eller kanneleringer i godset, blodrefill (blodrende, groove, Blutrille eller Blutrinne). De begynner ved festet og har sterkt varierende lengde. De skandinaviske og tyske navn bør neppe tas bokstavelig. Blodrefill har visstnok like lite med blod å gjøre som hullene i de tilsvarende fordypninger på dolker i 1500-årene har med gift å gjøre (den tyske betegnelse på dem er Giftzüge).

Utsparingene tjener rent tekniske formål, det mest i øynefallende er å minske vekten. Alm¹⁵ forklarer at det også er for å gjøre klingene stivere, men en slik utsparing i godset kan neppe ha den virkning, snarere må den gjøre klingene mere elastisk. Post¹⁶ anfører under forklaringen av støtklingens utvikling at den istedet for blodrefill ble *forsterket* med en kant langs etter mitten („an der Stelle der Blutrille in der Mitte durch einen hohen Grad verstärkt“). Dette synes å være en rimeligere forklaring.

Post¹⁷ skriver om dolkens „Giftzüge“ at „so handelt es sich hier wie in den meisten Fällen doch nur um eine rein dekorative, technische Spielerei der entwickelten Waffenschmiedekunst.“

At blodrefill og hulslipping til en viss grad kan henføres til samme kategori tyder den omstendighet at de finnes både på hugg- og støtklinger, altså uansett om man tilsikter en tung eller lett

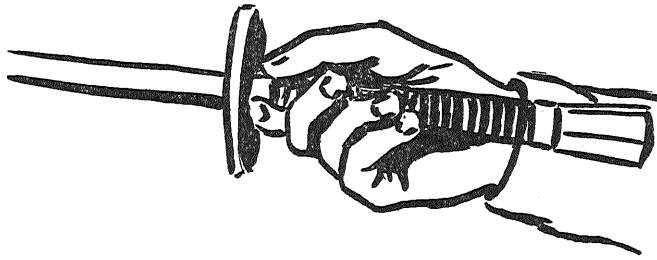

Fig. 3. Florettfeste.

klinge og uten hensyn til betydningen av mere eller mindre stivhet eller elastisitet.

Etter foranstående gjennomgåelse av klingene skulle en altså ha følgende *hovedtyper*:

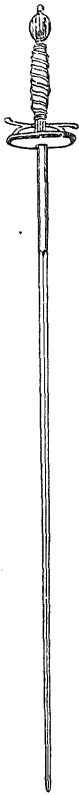
Den *rette støtklinge*, en- eller tveegget eller uten egg, med lang, slank spiss.

Den *rette huggklinge*, en- eller tveegget eller enegget med oddpartiet tveegget og med eller uten spiss.

Den *krumme huggklinge* som, alt etter graden av krumning, subsidiært kan være beregnet på støt.

Festet skal overføre kraften i arm og hånd til klingens spiss. Ved støtet gjelder det å overføre kraften (bevegelsen) til klingespissen. Støtklingen må derfor ha et feste som tillater dette på den mest „økonomiske“ måte. Dette oppnår man hvis våpnet kan holdes slik at der kan trekkes en rett linje fra spissen gjennom klinge, hånd og underarm, og om armen holdes strak, videre til skulderleddet.

Støtet utføres ved en kraftig strekning av den bøyete arm. Den største kraft får man ved å kombinere strekningen med en samtidig fremkasting av kroppen idet venstre fot i bakken sparker fra og kroppen faller ned på det bøyete høyre ben — utfall. Foruten den kraft som ligger i selve bevegelsen, tar man her med i støtet selve kroppens tyngde, man støter fra skulderen. De støt som føres bare med armen blir ikke så kraftige fordi de savner denne tyngde.

Av rent anatomiske grunner må håndleddet kunne holdes rett. Et bøyet håndledd er svakt og tillater ikke overføring av noen større kraft. Et kraftig støt med bøyet håndledd vil kunne skade senene i håndleddet og ved anvendelsen av stor kraft endog brette håndrotsbenene. Det er derfor en absolutt fordring til støtfestet at det tillater et på det nærmeste rett håndledd.

De våpen som mest utpreget tilfredsstillter dette krav er fektekården og floretten. Her har man løst problemet ved å gjøre grepet (kavlen) meget langt og smekker slik at det kan ligge etter håndens mittlinje og langs håndleddet (fig. 3). Feste-knappen er en balanseknapp som legger våpnets tyngdepunkt i festet. Den er så slank at den ikke kan skyve fra mot håndledd (underarm) og derved bringe klingen ut av stilling. Dette feste er en idéell løsning, men det kan bare brukes ved et meget lett våpen. Kommer man over til virkelige kampvåpen må man på grunn av deres tyngde holde om festet med kraftigere tak. Det må derfor være grovere dimensjonert, men prinsippet blir det samme.

I allfall teoretisk skulle en kunne løse problemet ved å gjøre festet så kort at det kunne holdes helt inne i hånden med enden støttet mot håndroten. Et slikt feste vil imidlertid bli meget lite hensiktsmessig, særlig fordi det ville bli en så kort del av våpnet som kunne omfattes av hånden, med tilsvarende svakt og dårlig tak på festet.

Betrakter man klinge og feste som en vektstang med understøttelse der hånden fatter, vil det være klart at en lang klinge blir overvektig, fordi håndens kraft arbeider på en så meget kortere arm. Håndens grep om festet vil derfor lett bli krampaktig og hindre en ledig føring av våpnet om festet ikke har en tilstrekkelig lengde. Det kan også

Fig. 4. Kårde fra slutten av 1600-årene.

lett bli slått ut av hånden. Støtfestet gjøres derfor så langt at grepet kan ligge langs etter håndens mittlinje, slik som forklart foran om florettfestet (fig. 4). Hånden får derved en tilstrekkelig lang vektarm å arbeide på og man kan uten å gjøre vold på håndens anatomi få klingespissen i forlengelsen av underarmen.

For å motvirke klingens vektstangvirkning balanserer man gjerne våpnet med en tung balanseknapp på festet. Dens omkrets må ikke være så stor at den kan skyve fra mot håndleddet og bringe klingespissen ut av stilling.

En slik knapp kan balansere våpnet så fullstendig at selv et stort og tungt våpen som et tohåndssverd kan beveges med fingrene alene.¹⁸

Et hovedkrav til støtfestet er altså at våpnets tyngdepunkt skal ligge i festet eller så nær dette som mulig.¹⁹ Derfor kalles støtfestet tungt, i motsetning til huggfestet, som kalles lett.

En eiendommelig form for et feste som utelukkende er bestemt for støt finner man i den indiske pata (hanskesverd). Istedetfor å danne en forlengelse av klingen er festet et tvers på klingen stående håndtak.

Pataen er en utvikling av dolken kattar (khuttar) (fig. 5).²⁰ Festet er det samme ved begge våpen, men pataen har lang klinge og en hylsterlignende eller hanskeformet beskyttelse for hånd og underarm. Begge er meget effektive støtvåpen, men bruken er sterkt begrenset — iallfall sett med européiske øyne — da de ikke tillater noen bevegelse i håndleddet.²¹ Denne festeform forekommer ikke ved européiske våpen.

Festet på det *rette huggvåpen* skal overføre det direkte, knusende hugg. For å oppnå den største kraft er det naturlig at hånden fatter med fullt tak om festet på samme måte som ved en tung hammer.

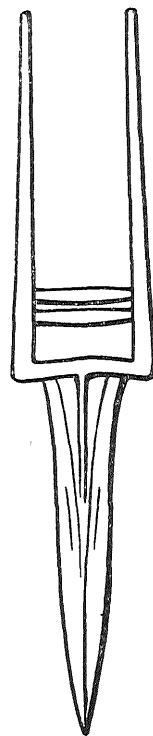

Fig. 5. Kattar.

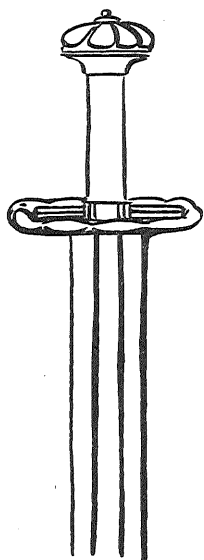

Fig. 6.
Landsknechtsverd.

For å gi plass til et slikt tak behøver festet bare å være ganske kort. Minimumskravet er at lengden er lik håndens bredde så hele håndflaten kan virke. Det vil uten nærmere forklaring være klart at det ikke lar seg gjøre å ha festet så kort at det ligger helt inne i hånden om man vil ta ut maksimumseffekt av våpnet.

Da det som forklart foran under huggklingen, er av betydning at våpnets tyngdepunkt ligger fremover, gjøres huggfestet alltid lett, d. v. s. det er uten balanseknapp. Derved kommer våpnets tyngdepunkt til å ligge i klingen, ikke i eller ved festet.

Landsknektenes sverd uten spiss utelukker bruken av støt. Det kan derfor brukes som eksempel på et typisk huggvåpen. Festet er ganske kort og ender i en liten utbrettet knapp (fig. 6). Denne gir støtte for lillefingeren og hindrer at våpnet glir ut av hånden. Ved overgangen fra klinge til feste har det en parerring som hindrer at hånden glir frem over eggen.

Det som særpreger dette huggfeste er at kavlen ikke er lengere enn at den akkurat gir plass for hånden og at denne får støtte både oppe — knappen — og nede, pareringen. Festet er „tosidig“, d. v. s. kavlen er symmetrisk om mittaksen og tillater bruken av begge egg-sider. Det siste er for øvrig vanlig ved tveeggete sverd og kan finnes ved eneggete. Oftest har dog disse et „ensidig“ feste med rygg på samme side som klingen. Dette gir anledning til en utforming av kavlen slik at den ligger godt i hånden.

Man finner også tveeggete klinger med ensidig grep. Her kan altså bare den ene eggside brukes til hugg.

Det ensidige grep er særlig egnet for huggklinger. Det har sin høyest utviklede form i *sabelfestet*.

I sin enkleste form finner en sabelfestet bl. a. i saparaen og de eldste typer av den kaukasiske schaschka (fig. 7).²² Festet består her bare av et grep med en støtte for lillefingeren for at våpnet ikke skal gli ut av hånden i hugget. Denne støtte finnes ved alle sabelfester.

Festeknapp finnes som oftest ikke, men om det er en slik er den så liten at den ikke hindrer at festet kan gli inn i hånden. Dette gir både et friere hugg og det tillater at klingens kan slynges frem i armens forlengelse. At festeryggen er glatt, uten noe som kan hindre bevegelsen i hånden, er et karakteristisk trekk ved sabelfestet (fig. 8).

Ved hugg med krum klinge må dennes innerste del ligge i underarmens forlengelse. For å oppnå dette uten å vri håndleddet, gis sabelgripen en skråstilling i forhold til klingens så det får en knekk fremover i retning av eggen.

Den egentlige sabel skal ha krum klinge, men sabelfestet brukes også ved rette klinger. En rekke eneggete sverd har således i virkeligheten et förenklet sabelfeste.²³

Forbinnelsen mellom huggfestet og klingens er utsatt for særlig stor påkjenning. Den må derfor gjøres så sterk at den ikke svikter ved kraftige hugg. Noen vesensforskjell på forbinnelsen ved hugg- og støtvåpen er det ikke, muligens bortsett fra meget tidlige typer, f. eks. bronsesverdene. I alminnelighet gjøres forbinnelsen ved å føre klingens tange gjennom kavlen og nitte, eller på nyere våpen, skru den til oventil.

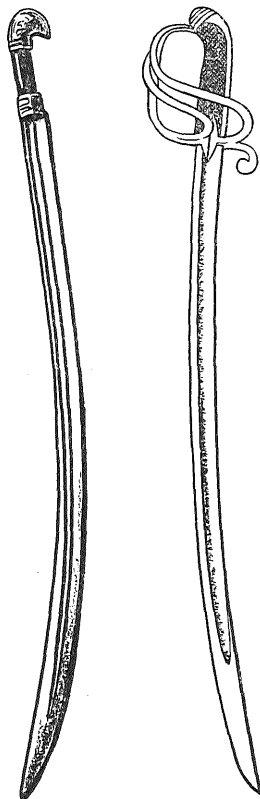

Fig. 7.

Fig. 8

Fig. 7. Schaschka.

Fig. 8. Norsk-dansk offiserssabel ca. 1800.

Fig. 9. Krieger med sverd og skjold (etter Enlart).

Med hensyn til den rent kamptekniske bruk av sidevåpnene kan det være nyttig å feste oppmerksomheten ved enkelte trekk.

Hugget er den opprinnelige og naturlige angrepsform som den uskolerte griper til uansett det våpen han får i hånden. Det krever langt mindre omtanke og behendighet enn støtet, som mere må betraktes som en „kunstform“.

En bør i denne forbindelse være oppmerksom på vesensforskjellen ved stikket med en kniv eller dolk og støtet med et våpen med lang klinge. Det første hører som hugget til et mere primitivt trinn.

Støtet kan skje raskt og i direkte overgang fra kampstillingen med våpnets spiss pekende mot motstanderen, og uten at man blottes seg i nevneverdig grad.

Ved hugget må man først bøye eller løfte armen før det kan hugges, hvorved angrepet tar lengere tid og så å si bekjentgjøres for motstanderen. Samtidig blottes man seg og åpner for et angrep fra motstanderen. Jeg regner her ikke med hugg som utføres bare med håndleddet. Det kan bare anvendes ved lette våpen og er en kunstform som først opptrer med den fullt utviklede fektekunst.

De eldre sverd er uten eller nesten uten noe som gjør dem skikket til å parere et angrep. [Istedet for å parere med våpnet kunne man oppfange hugget eller støtet med skjoldet. Dette ble båret på venstre arm hvorved man måtte vende venstre side til motstanderen, eller i det høyeste gjøre front mot ham. Disse stillinger er lite skikket for støt. Det er hugget som faller naturligst (fig. 9).

Etter at sidevåpnene hadde fått beskyttelse for hånden, omkring 1400, overtok selve våpnet en vesentlig del av skjoldets rolle. Etter at man derfor sluttet å bruke skjold, ble den naturlige stilling med

høyre side vendt mot motstanderen.²⁴ Dette gir en betydelig ledigere kampstilling som like godt tillater hugg som støt.

Etter det foranstående skulle støt- og huggvåpen kunne gis følgende alminnelige karakteristikk:

Støtvåpnet har rett og relativt lett klinge med langt og tungt feste som legger våpnets tyngdepunkt i eller nær festet.

Huggvåpnet har tung klinge og lett, oftest kortere feste som legger våpnets tyngdepunkt i klingens. Er denne krum viser den at det skjærende hugg er tilsiktet.

I praksis vil våpnene oftest være beregnet på en kombinasjon av de to angrepsformer. Man betegner dem som *hugg-støtvåpen* eller *støt-huggvåpen* etter hvor hovedvekten ligger.

Med disse prinsipper som grunnlag kan en så gå over til en vurdering av de foreliggende våpen.

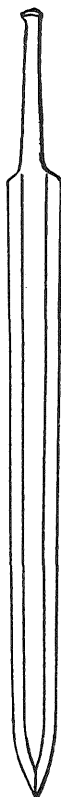

Fig. 10.

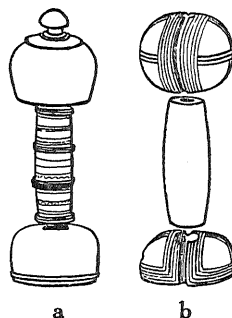

Fig. 11.

Fig. 10. Sverd fra norsk romertid ca. 1/6. (Rygh 188).

Fig. 11. Fester fra Vimosefundet ca. 1/5. a av ben, b av tre.

TVEEGGETE SVERD FRA ROMER- OG FOLKEVANDRINGSTID

Klingene er brede med avrundet eller stumpet tilspisset oddparti. Tangene er brede og kraftige, omkring 12 cm lange,²⁵ men tohåndstanger på vel 20 cm forekommer.²⁶ Tangen kan ha en avplattung oventil som viser at den har vært klinket over festet, tildels med en

liten knopp.¹⁷ Klingelengden ligger mellom et par og femti og henimot 90 cm (fig. 10).

Funn fra norsk romertid opplyser visstnok intet om utseendet av festet. Fra det danske Vimosefunn har man derimot en rekke fester av ben og tre. De består av 3 adskilte deler, over- og underhjalte og mellomkavl²⁸ (fig. 11).

Hjaltene har en lengde av omkring 6 cm. Underhjalte er avrundet oventil. Overhjalte er enten rette inn mot festet eller formet som en rund, tildels eggformet knapp, hvorved den side som vender inn mot festet blir avrundet oppover.

Kavlen er enten sylindrisk eller tykkest på midten.

Avstanden mellom hjaltene synes å ha vært meget kort, omkring 8 cm.

I folkevandringstiden stemmer sverdfestetets utseende mere med vikingetidens, men hele festet eller hjaltene og belegget på kavlen kan være av bronse²⁹ eller edelt metall. Det siste er tilfellet med praktsverdene og Snartemo-funnene³⁰ og fra de svenske Vendel og Valsgärdefunn.

Det er ingen vesensforskjell mellom alle disse eldre fester og de yngre med hjalte av jern tross forskjellen i materiale. De betraktninger som gjøres over disse, kan derfor overføres på hjaltefestet av tre eller ben og på folkevandringstidens sverdfester (Snartemo, Enebø m. fl.). En bør dog merke at disse i ennu mere utpreget grad enn festene med jernhjalte er lette fester.

Den brede klinge med stump spiss viser at de er huggvåpen, hvilket altså også stemmer med det lette feste.

ENEGGETE SVERD UTEN HJALTER

Disse sverd innordnes i alminnelighet i 7 grupper, 1 fra romertid³¹ og 6 fra merovingertid.³² Nyere arbeider følger denne inndeling, men hva der henføres til de enkelte grupper synes tildels å være et nokså uensartet materiale.

Jeg vil her følge gruppeinndelingen hos Grieg³³ og Gjessing,³⁴ som begge samler sitt stoff i 3 hovedgrupper, Rygh 498, 497 og 496, men materialet innen de enkelte grupper vil bli forskjellig, idet jeg tar med eller skiller ut formene etter en våpenteknisk betraktning uten å ta hensyn til den arkeologiske typologisk-kronologiske inndeling.

Typer som ikke finnes i forannevnte arbeider vil bli behandlet særskilt.

Som fellestrekk ved disse eneggete sverd kan nevnes den brede rygg som går helt frem til spissen.

Tangene viser aldri spor etter hjalter eller knapp. En enkelt type er utformet som en greptunge med nagler.

ENEGGETE SVERD FRA ROMERTID RYGH 190 a

Disse sverd har tangen utformet som en greptunge hvortil festet har vært naglet fast. Greptungen er buet og går ut fra sverdets ryggside. Den har derfor gitt et krumt og skråstillet feste. De norske funn opplyser intet om festematerialet, men på sverd i det danske Dueaas funn er det trerester som viser at det har vært av tre.³⁵ Ellers vites intet om utseendet, men en tør gå ut fra at det har vært et slags sabelfeste (fig. 15 l).

Klingene er 40—50 cm lange og 5—6 cm brede med krum rygg, rett eggside og avrundet oddparti med tilspissing fra begge sider.

Det lette feste og den tunge, brede klinge viser at det er et utpreget huggvåpen.

Denne sverdtype forekommer sjelden i Norge.³⁶ Den kjennes bedre fra danske funn, især Vimose-funnene.³⁷

ENEGGETE SVERD FRA MEROVINGERTID

Innen jeg tar fatt på gjennomgåelsen av de enkelte våpen, skal vi først se litt på tangene og forsøke å klargjøre hvordan festet kan ha vært.

Det finnes ikke bevart noe norsk sverd med festet i behold. Vi kan derfor ikke vite noe sikkert om hvordan det har vært utformet.

Fig. 12.

Tangene varierer sterkt. Korte og brede, fra 8 til omkring 10 cm lange³⁸ synes å være det alminneligste. En annen type er fremdeles bred og kraftig, men betydelig lengere, omkring 16 cm.³⁹ En noe spinklere type av samme lengde finnes også.⁴⁰ Denne slanke type forekommer med en krok eller hake på spissen.⁴¹ En rekke sverd som er undersøkt nu, har denne krok, således C 3764 (fig. 12), C 7150 og C 24389 som har en 17,5 cm lang tange. Ved C 7150 er det i katalogen anført at tangen er „i enden bøyet noe til side“. Ellers synes man ikke å ha lagt videre brett på denne avvikelse fra normalen.

Krokene synes for øvrig å være helt overensstemmende med den som finnes på en lauvkniv avbildet hos Rygh som nr. 387.

Endelig finnes det meget lange og slanke tanger på omkring 27 cm.⁴²

Bortsett fra de som har krok, viser tangene ingen tegn til hvordan forbinnelsen med festet har vært. En må derfor gå ut fra at tangen har vært stukket inn i et hull i kavlen eller at denne har vært delt i to med en utsparing for tangen. Det kan tenkes at en eller annen limsubstans har vært brukt for å fastholde den. Kavlen må åpenbart ha vært av tre siden den overalt er forsvunnet. Om den har vært forsterket med surring kan denne ikke ha vært av metalltråd da en i så fall burde ha funnet spor etter den.

Det er klart at de korte tanger må ha gitt en lite solid forbinnelse med festet, særlig om klingens har vært brukt til hugg. Nu har imidlertid nettopp de korte tanger, brede og tunge klinger som sikkert har vært bestemt til hugg. Det synes derfor vanskelig å forklare hvordan man har fått en tilstrekkelig solid forbinnelse.

Med de lange tanger vil man uten videre oppnå dette. De virker på en såvidt lang arm at forbinnelsen må ha blitt solid nok selv for et kraftig hugg. I særlig grad har dette vært tilfellet med de

Fig. 12. Sverd med krok på tangen ca. 1/8 (C 3764).

lengste tanger som utvilsomt har hatt et tohåndsfeste på minst 30 cm lengde.

For festet ved de tanger som ender i en krok har man et sammenligningsgrunnlag i det tilsvarende forhold ved de cypriske bronsesverd. Av disse finnes også bare bevart klinge og tange med krok.

De tidligere forklaringer av forbinnelsen mellom tange og feste var ikke tilfredsstillende, men en nyere rekonstruksjon synes å ha et mere tilforlatelig preg.⁴³ Denne lar den nedre del av festet omslutte den øverste del av klingen. I kavlen er det et hull så langt som tangen med en til kroken svarende hake. På denne hektes kroken inn og holdes fast ved en plugg av bøyelig tre som føres inn gjennom et tversgående hull i kavlen. Dette lukkes deretter med en propp som holder plugg og tangekrok på plass (fig. 13).

Rekonstruksjonen er foretatt i overensstemmelse med de cypriske lerdolker som formodes å være gjengivelser av samtidige bronsedolker.

Forsøk med det rekonstruerte feste har vist at det er meget solid. Det er således ikke mulig å skille klingen fra festet uten å splitte dette opp.

Nu er disse sverd etter klingeformen støtvåpen, men forbinnelsen er så solid at det ikke kan være noe i veien for å bruke det også til et huggvåpen.

En lignende konstruksjon kan meget godt tenkes ved våre sverd med krok på tangen.

Senere avbildninger av eneggete sverd kan muligens opplyse noe om hvordan festet har vært utformet også på de eldre sverd.

Et relief fra det 10. århundrede i Markuskirken i Venedig viser et feste hviss øverste del dannes av et fuglehode.⁴⁴ Nebbet er på

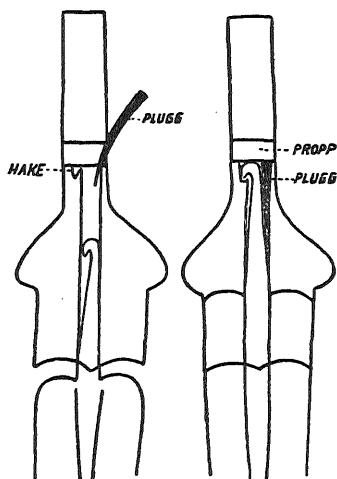

Fig. 13. Rekonstruksjon av det cypriske sverdhefte. (Etter Gardner).

Fig. 14. Krigere fra Bayeux tapetet.

samme side som eggen og har altså gitt støtte for lillefingeren. Festets rygg er glatt og går jevnt over i den krumning som fuglehodet danner.

Blant Bayeux tapetets våpen finnes en type som har kort, rett underhjal.⁴⁵ Grepet har glatt rygg og ender i en krok til samme side som eggen. Denne gir altså støtte for lillefingeren.

Begge disse grep kan betegnes som sabelgrep av aller enkleste type.

Avbildningene kan ikke uten videre brukes som bevis for hvordan de eldre fester har sett ut, men en kan vel gå ut fra at de fremstiller typer som har vært i bruk eller eldre typer som har vært kjent på den tid kunstverket ble til. Det er derfor rimelig å tro at også de eldre sverd har hatt fester utformet på lignende måte.

Selv om detaljene kan ha vært anderledes tør en iallfall gå ut fra at det også har vært lette fester så våpnets tyngdepunkt har ligget i klingens.

RYGH 498

„Karakteristisk for typen er brede klinger med rett rygg og tilspissing fra egg-siden“⁴⁶ (fig. 15 a).

Til dette kan føyes at typeeksemplaret og de som stemmer helt med dette har et kort og sterkt avrundet oddparti. Tilspissingen strekker seg bare over ca. 12 cm ved en klingelengde på omkring 72 cm. Klingen er jevnt bred, omkring 6,5 cm, helt frem til odden. Tangen er bred og kraftig og forholdsvis lang, omkring 16 cm.

Den brede, tunge og kraftige klinge med temmelig stump spiss peker tydelig på at det er et våpen som først og fremst har vært beregnet til hugg. Til støt er det lite skikket.

Til denne type regnes også andre sverd med tilspissing fra egg-siden.⁴⁷ Disse er imidlertid så forskjellige fra de ovenfor nevnte at de våpenteknisk må regnes som en egen type.

Klingen har en lang og slank tilspissing av oddpartiet — ved en klingelengde på 55 cm strekker tilspissingen seg over hele 22 cm med en samtidig, men ganske svak tilspissing også fra ryggsiden (fig. 15 b).⁴⁸

Den lange, slanke spiss gir klingen en kontur som skulle tyde på at den først og fremst er beregnet til støt. Mot dette taler den brede rygg som også her går helt frem til spissen og gjør denne mindre skikket til støtspiss.

Klingen er tross tilspissingen svær og tung og med et lett feste gir den et utmerket huggvåpen. Den lange tilspissing kan derfor kanskje ha hatt til hensikt å gi „svaken“ en skjærende krumning. Det tør derfor være at en bør betegne det som et hugg-støtvåpen.

RYGH 497

„Karakteristisk for denne type er den forholdsvis rette egg, idet odden dannes hovedsakelig ved tilspissing fra ryggen“ (fig. 15 d).⁴⁹

Tangen er bred og kort, omkring 9 cm. Tilspissingen skjer ikke bare fra ryggen, men også fra egg-siden selv om tilspissingen fra ryggen

er mest fremtredende. Ved typeeksemplaret strekker den seg over ca. 24 cm ved en klingelengde på 52 cm.

Dette gir klingen en ennu slankere kontur enn de ovenfor nevnte, men også her kan en gjøre de samme innvendinger mot at det skulle være et våpen beregnet først og fremst på støt. Det er visstnok det riktigste å betegne også disse som hugg-støtvåpen.

Til denne type regnes også sverd med meget lang tange, omkring 28 cm og med en klingelengde som kan anslås til vel 60 cm.⁵⁰ Da spissen mangler kan lengden ikke angis nøyaktig. Klingebredden er 4,5 cm. Tangen danner en tydelig vinkel med klingens festet må derved ha fått en knekk i forhold til klingens (fig. 15 e).

Den lange tange har gitt et feste av minst 30 cm lengde og dermed fremtrær våpenet som et tydelig tohåndssverd med en totallengde av over 90 cm.

Nu er klingens hverken så lang eller så svær (bred) at det skulle være påkrevet å ha et tohåndsfeste, men med et sådant har man fått et meget kraftig huggvåpen som også har vært vel egnet til voldsomme støt på grunn av den kraftige støtet har kunnet føres med. En må nemlig gå ut fra at sverdet har vært holdt og ført i støtet på tilsvarende måte som man nu holder et gevær med bajonett, slik som man også holdt tohåndssverdet i 1400-årene.⁵¹

Selv om den nu manglende odd har vært like lite egnet til støt som spissen på de øvrige sverd, så har den store kraft man har kunnet legge i støtet langt oppveiet mulige mangler.

Et sverd som synes å avvike fra typeeksemplaret ses medregnet til denne gruppe.⁵² Ryggen er ganske sterkt krummet og det ser ut som om eggen har fulgt ryggkrumningen så det blir et ljåssverd av nærmest yatagan type. Oddpartiet og det meste av eggen er nu rustet bort, men nærmest tangen er det bevart så meget av eggen at en kan se retningen (fig. 15 f).

Til denne type bør en kanskje regne med et sverd som Grieg⁵³ tar med i gruppen Rygh 496, men som hos Rygh har nr. 191 (fig. 15 g).

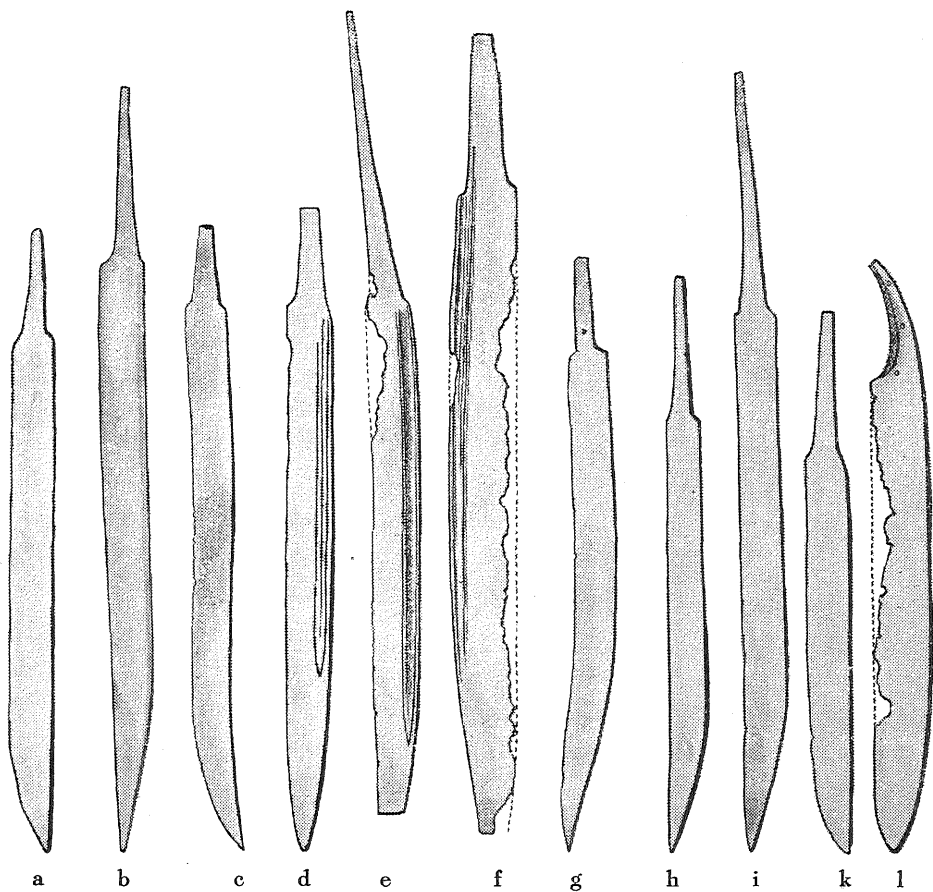

Fig. 15.

a Rygh 498 ca. $\frac{1}{9}$. b Sverd fra Haldalsnosi ca. $\frac{1}{7}$. c Sverd fra Søndre Skjønne ca. $\frac{1}{8}$. d Rygh 497 ca. $\frac{1}{7}$. e Sverd fra Thomaskirken på Filefjell ca. $\frac{1}{7}$.
 f Sverd fra Hollvik ca. $\frac{1}{5}$. g Rygh 191 ca. $\frac{1}{8}$. h Rygh 496 ca. $\frac{1}{8}$. i Sverd fra Leite, Vang, Opland ca. $\frac{1}{9}$. k Rygh 500 ca. $\frac{1}{5}$. l Rygh 190 a ca. $\frac{1}{7}$.

Dette har den krumme rygg og konvekse eggside. Spissen er slank og virker litt bøyet oppover idet den konvekse egg henimot odden først rettes ut for deretter å bli konkav det ytterste stykke.

Dette er altså også en yatagan type og må betegnes som et hugg-støtvåpen.

RYGH 496

„Disse sverd står typen Rygh 497 meget nær, men adskiller seg fra disse ved at odden tilspisses ved en skarp bøyning fra ryggen“.⁵⁴

Karakteristisk for øvrig er at klingen blir bredere fra tangen og utover, med største bredde omtrent $\frac{1}{3}$ klingelengde fra spissen. Egg-siden er rett (fig. 15 h),

Av tanger finnes det to typer, en middelslang omkring 12 cm og en lang 23—29 cm.

Påfallende er det at jo lengere tangen er, jo kortere og spinklere er klingen. Således har et sverd med klingelengde 81 og minste og største bredde henholdsvis 5,5 og 6,5 cm en tange på 12 cm.⁵⁵ Ved et annet sverd er de tilsvarende klingemål 71, 5 og 6 cm med en tange på 23 cm.⁵⁶ Endelig har man ett hvor klingen på samme måte måler 69, 4,6 og 5,5 cm mens tangen er hele 29 cm.⁵⁷

Den kraftige klinge med største bredde i „svaken“ og dermed tyngdepunktet langt frem, viser at det er hugget som er hovedsaken. Imidlertid er spissen så slank at den er brukbar som støtspiss. Den for støtet uheldige vektfordeling blir til en viss grad oppveiet ved det lange feste. Til støt må sverdet ha vært brukt på samme måte som forklart foran om tohåndssverdene av typen Rygh 497 (fig. 15 i).

De forskjellige tangelengder gir to våpentyper. De lengste gir utpregete tohåndssverd og de korteste et feste som er så langt at det må betegnes som halvannenhåndssverd.

Begge disse typer er meget store og kraftige våpen.

RYGH 500

Med en klingelengde ned til snaue 30 cm er det forståelig at man kan „være i Tvivl om man skal kalde dem Sværd eller Knive“ (fig. 15 k).⁵⁸

Det synes å være den alminnelige oppfattning at de ikke har egnet seg til huggvåpen, men at den jevne tilspissing fra rygg- og eggside gjør dem skikket til stikk.⁵⁹ Samtidig vises det til at der finnes eksemplarer med kort og krum odd bare tilspisset fra egg siden.⁶⁰ Disse skulle en i hvertfall tro ikke er stikk- eller støtvåpen, men heller ikke når det gjelder de med slank spiss virker argumenteringen helt overbevisende.

Klingetversnittet er en kile med bred rygg⁶¹ og selv om oddpartiet er ganske sterkt tilspisset danner det ikke noen høvelig støtspiss.

Det kan være verd å se på det sammenligningsgrunnlag en har i den finske kampkniv.⁶² Det synes ikke å herske noen tvil om at denne er en huggkniv tiltross for at den heller ikke er mere enn omkring 30 cm lang. Bredden ligger riktignok i overkant av merovingerknivenes 3,5 til 4 cm men også disse har ganske tunge klinger ikke vesentlig lettere enn finnekniven.

Shetelig⁶³ påviser at våpenkniven var et reservevåpen ved siden av det svære spyd og at den etter hånden vokste ut til et virkelig sverd. Så lenge den ennu var knivkort er det klart at man kunne stikke med den, men det blir straks vanskeligere når den vokser i lengde og man må støte, ikke stikke. For stikket er en klingelengde på henimot 30 cm ingen fordel, den er både tung og i lengste laget, og til støt er den for kort. Når den nu vokste i lengde må det ha hatt en hensikt og det er lite trolig at det er et opprinnelig stikk- eller støtvåpen som vokser for å øke effektiviteten i støtet. Det ligger nærmere å tro at det er huggkniven som vokser til et virkelig huggsverd, særlig siden de yngre våpen er tydelige huggvåpen. Utviklingen blir da helt naturlig. Huggkniven som også kan brukes til stikk vokser

til et huggsverd som også kan brukes til støt. At en kniv som først og fremst var beregnet til stikk skulle utvikle seg til et huggvåpen høres litt for kunstig ut.

Våpensammensetningen skulle vel også tyde på at man til spydet hadde et huggvåpen i reserve.

VIKINGESVERD

Hovedmassen av disse sverd er tveeggete. De eneggete regnes som en overgangsform, idet man etter at de tveeggete var kommet i bruk, fortsatte med å smi eneggete klinger, men forsynte dem med det hjaltefeste som da var blitt vanlig (fig. 16 c).⁶⁴

Både eneggete og tveeggete sverd har rett klinge med avrundet eller stumpvinklet oddparti. Klingelengden er i almindelighet 77—80 cm, men varierer for øvrig fra under 70 til 90 cm.⁶⁵ Bredden er 5—6 cm. Klingetversnittet varierer sterkt. Der finnes helt glatte klinger med opphøyet eller glatt mittparti og klinger med blodrefill eller hulslipning. Alle er tunge, kraftige huggklinger og det hersker visstnok ingen tvil om at sverdene først og fremst er huggvåpen.

Karakteristisk for festene er de to hjalter som begrenser festet (kavlen) oppe og nede. Underhjaltet er det som senere vokser ut til en parerstang. Det er oftest rett, men kan også være bøyet fremover i retning av odden. I så fall er overhjaltets underside krummet den motsatte vei, oppover. Ellers er det rett avskåret inn mot festet, parallelt med underhjaltet. Det er formet enten som en stang eller som en flattrøkt knapp. Dennes utforming, som spiller så stor rolle for den arkeologiske datering og som ligger til grunn for de typologisk-kronologiske grupper som er oppstillet,⁶⁶ er uten våpenteknisk interesse. Det spiller ingen rolle for våpnet som sådant eller for dets bruk hvordan hjaltene er formet og ornert. De avvikelser fra hovedformene som finnes vil derfor ikke bli behandlet.

Det som er av rent våpenmessig betydning er at man ved disse fester *alltid* finner den markerte øvre og nedre begrensning av festet.

Overhjaltet kan ha en høyde av opptil 7 cm⁶⁷ hvorved det blir så stort at det ser ut som om det skal tjene som balanseknapp. Det er imidlertid alltid flatttrykt, så det representerer ikke noen vekt av betydning i forhold til den svære klinge.

Lengden av underhjaltet varierer fra 6,5 opp til 17,7 cm.⁶⁸ De korteste er bare en ubetydelighet lengere enn klingens bred. De lengste er derimot vokset ut til en virkelig parerstang og gir sverdet tydelig preg av å ha korsfeste.

Overhjaltet er alltid kortere enn underhjaltet. Det kan være fra 5 cm langt, men 7–8 cm er det vanlige.⁶⁹ Ved de korteste hjalter er altså over- og underhjaltet av henimot like lengde. Ved de lange underhjalter blir forskjellen så stor at overhjaltet mere virker som en stor, flatttrykt sverdknapp.

Avstanden mellom hjaltene er fra 7 til 11,4 cm. Den almindeligste avstand synes å være mellom 8,5 og 10 cm.⁷⁰

Variasjonene i lengde synes ikke å være knyttet til noen bestemt type eller å ha forbindelse med klingelengden. Jan Petersen gjør dog oppmerksom på at hans „angelsaksiske“ L type og den fremmede type Z alltid har kort avstand mellom hjaltene, under 8 cm.

Selve grepet, kavlen, har visstnok almindeligst vært belagt med tre og surret med lin- eller metallbånd. Tverrsnittet har vært ovalt med største tykkelse ved underhjaltet.⁷¹

Festene er symmetriske om mittaksen. De er altså tosidige og tillater bruk av begge eggssider. De eneggete klinger har også disse fester.

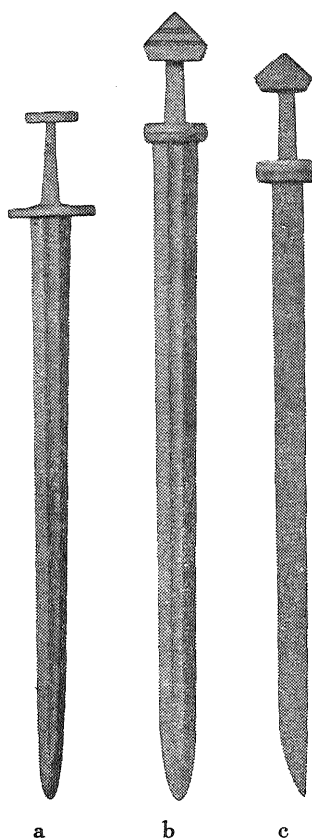

Fig. 16. Vikingsverd.

a Rygh 489 ca. $\frac{1}{10}$

b Rygh 490 ca. $\frac{1}{10}$

c Rygh 491 ca. $\frac{1}{9}$.

Fig. 17.
Kriger med sverd
(etter Enlart).

Ved siden av den karakteristiske begrensning oppe og nede ved hjaltene er den korte avstand mellom dem det mest påfallende ved disse fester. Uansett hva vi måler denne avstand til, er det klart at der må ha vært plass for hånden til å gripe om kavlen med fullt tak. Ved de korteste hjalteavstander, mellom 7 og 8,5 cm kan det bare ha vært plass for en utrolig liten og smal hånd. Selv den alminneligste avstand, 8,5 til 10 cm gir opp til 9 cm bare plass for en relativt smal hånd og en må opp til de største kjente avstander for å få plass for en virkelig kraftig arbeidsneve. Selv for den største avstand, 11,4 cm, vil det idag ikke være vanskelig å finne never som ikke, eller iallfall ikke bekvemt, kan få plass mellom hjaltene.

Det er altså overveiende meget smale hender som kan bruke disse sverd. Hvordan dette kan forklares etter det vi vet om høyde og legemsbygning hos våre forfedre, er spørsmål som jeg ikke kan ha noen berettiget mening om. Men med gjennomsnittshøyden av jernaldermannen på 169,5 cm og med middelaldermannen 2—2,5 cm lavere⁷² må en vel kunne si at de har vært temmelig spelemmet.

Den varierende hjalteavstand går igjen ved alle typer og gjennom flere århundreder. Det ligger derfor nær å tro at den har en bestemt hensikt. Det nærmeste skulle vel være at man har gitt festet en hjalteavstand som akkurat svarte til håndbredden (fig. 17). Festet skulle med andre ord være individuelt, avpasset for den hånd som skulle bruke det.

Ett forhold taler sterkt for at denne antagelse er riktig. Hvis avstanden mellom hjaltene skulle være større enn håndbredden, vil den minste avstand bare gi plass for en så spinkel hånd at det er utelukket at den har kunnet føre det tunge sverd. Heller ikke de midlere

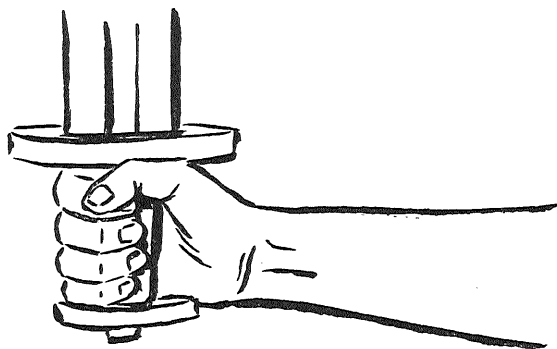

Fig. 18.
Håndens tak om festet på et hjaltesverd.

avstander kan ha gitt hånden noe synderlig spillerum og de største forekommer såvidt sjelden at en ikke kan regne med dem i denne forbindelse.

Vi vet intet om hensikten med det korte grep og det er lite trolig at teoretiske spekulasjoner kan bringe noe resultat. Med det materiale som for tiden er tilgjengelig er det derfor foretatt endel praktiske forsøk. Disse har gitt i allfall en måte å forklare denne innretning av sverdfestet.

Under forsøkene er det gått ut fra at det er riktig at hjalteavstanden skal svare til håndbredden. Prøver en nu et sverd med denne avstand vil en finne at hånden sitter som låst fast mellom hjaltene når en griper om kavlen med fullt tak. Man kan ikke forandre taket uten å løsne det så meget at det ville være ugjørilig i „det virkelige tilfelle“, under kamp, hvor det å miste sverdet av hånden var ensbetydende med døden. Men selv om man i ro og mak forsøker å forandre håndstillingen, vil det vise seg at det fulle tak om kavlen er det eneste denne festeform tillater. Det er det store overhjalte som hindrer å fatte festet på annen måte, men det tak man på den måte får er også et helt utmerket hugg-tak som innen visse grenser gir en fullt herredømme over våpnet (fig. 18).

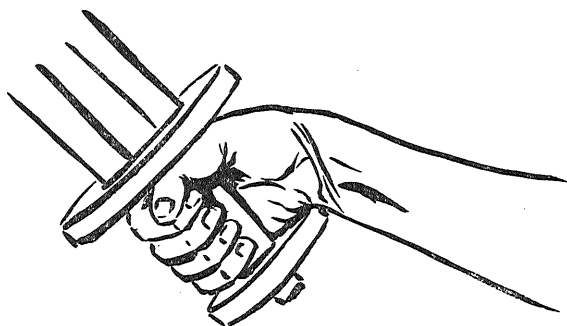

Fig. 19.

Håndstillingen om sverdspissen søkes tvunget fremover.

Forsøker man å hugge, vil det vise seg at det er meget vanskelig å utføre de riktig store og langt utgående hugg som utføres ved strekning av albuleddet.

Ved fastlåsing av hånden mellom hjaltene får klingens en på det nærmeste loddrett stilling i forhold til underarmen. Ved bøyning i håndleddet kan man nok tvinge spissen noe fremover, men synderlig meget blir det ikke og håndstillingen blir temmelig tvungen. Overhjalten presser inn mot undersiden av hånden akkurat i håndleddet (fig. 19). Hugger man, øker klingens vektstangvirkning dette press i så høy grad at en visstnok bør avholde seg fra å hugge på denne måte.

Med bøyet albu kan man derimot hugge med full kraft med klingens i den nesten loddrette stilling i forhold til underarmen. Her blir fastlåsing av hånden mellom hjaltene nærmest en fordel.

Det hugg som utføres på denne måte blir det skjærende hugg som en ellers vanskelig kan oppnå med en rett klinge.

Det tør derfor være et spørsmål om ikke dette er den egentlige hensikt med hjaltene og den korte hjalteavstand. Ved fastlåsing av hånden har man villet fremtvinge hugget med bøyet arm hvorved man automatisk får et skjærende hugg.

Det er praktisk talt umulig å holde et hjaltesverd slik at en endogså bare nogenlunde bekvemt kan bruke det til støt. Dette passer forsåvidt godt med den gjennomgående stumpe odd som tydelig viser at det er et huggvåpen.

Skulle man ennu nære noen tvil om at hjaltefestet er et utpreget huggfeste, bør man se hvordan det tar seg ut på eneggete lettiske sverd⁷³ hvis klinger er smalest ved tangen og meget brede omtrent $\frac{1}{3}$ klinglengde fra odden, som dannes ved en stump tilspissing fra eggssiden (fig. 20). Det er et så typisk huggsverd at det ikke kan ha vært tale om å bruke det til støt.

Som det fremgår av denne gjennomgåelse kommer jeg til at sverdene helt fra romertid og opp til middelalderen hovedsakelig var huggvåpen. Også andre forhold end de rent våpen-tekniske kan tyde på at dette er riktig.

Spydet var åpenbart hovedvåpnet. Sverdet var et reserve- og nærkampvåpen foruten at det var det våpen man alltid bar med seg til selvforsvar og til bruk i en plutselig påkommende situasjon utenfor kampen, en kan gjerne si i det daglige liv.

I Kongespeilet heter det at man skal vokte seg for å kaste spydet fra seg om man ikke har to, „þviat betre er eit spiót i fylkingu á landi, enn tvau sverd, til bardaga.“⁷⁴

I spydet hadde man et bedre og kraftigere støtvåpen enn noe sverd. Det er derfor rimelig at dette først og fremst var avsett til hugg. Det er også hugget som nevnes hvor det er tale om kampøvelser med sverd, mens støtet overhodet ikke omtales. Det anbefales å ha et tungt sverd — altså et huggsverd — og søke å lære „hæfilig haugg“ og gode „vidurslaug“ — motslag, altså parader.⁷⁵

Nu er Kongespeilet først skrevet omkring 1270, men det er liten grunn til å tro at våpenutviklingen og kampteknikken skulle ha gått

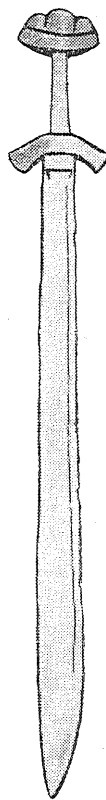

Fig. 20.

Fig. 20. Lettisk sverd (etter Balodis).

Fig. 21.

Fig. 22.

Fig. 21 og 22. Fra Hyllestadportalen.

i sverdets disfavør. Det skulle på den tid tvert imot være bedre skikket til støt enn vikingesverdene. Kunne man derfor stille opp slike regler da, måtte de ha vært enn mere gyldige tidligere.

Da det som nevnt faller utenfor rammen av dette arbeide å ta opp de forskjellige spørsmål på litterært og ikonografisk grunnlag, skal jeg ikke gå nærmere inn på disse ting, men bare nevne at sagaene synes å ha relativt få beretninger om sår tilføyet ved sverdstøt. For det meste dreier det seg om hugg i arm eller knær, altså der hvor krigeren var dårligst beskyttet. Hugg andre steder, f. eks. mot hodet forekom nok, men det synes ikke å ha vært særlig almindelig. Formodentlig har hjelm og brynje ydet så pass beskyttelse at det vesentlig har vært huggene mot de ubeskyttede dele av legemet som har vært effektive og som vi derfor får høre om.

Et par billedlige fremstillinger skal også nevnes til tross for at deres verdi i denne forbindelse nærmest er negativ.

I Hyllestadportalen fra omkring 1200 er en fremstilling av Sigurd Favnesbanes liv. Her sees på to steder hvordan sverdet holdes. På

Fig. 23. Fra kirkedøren fra Valthiofstad.

det ene sted er det gjennom boringen av ormen som vises (fig. 21). På det annet er det vanskelig å avgjøre om sverdet er i den stilling det har etter et hugg eller etter et støt, det første er det sannsynligste (fig. 22). På begge bilder er håndleddet bøyet nedover med tommelfingeren opp, på en måte som er anatomisk umulig.

Den samme håndstilling går igjen hos en rytter med sverdet nærmest i støtstilling. Den finnes i en utskjæring på kirkedøren fra Valthiofstad på Island og er fra slutten av 1100-årene (fig. 23).

Disse fremstillinger er mere eller mindre stiliserte. Kunstneren har vært bundet av en meget snever ramme om billedet. Proporsjonene og stillingene er derfor ikke riktige og er heller ikke tilsiktet riktige. Billedene gir derfor ikke direkte beviser hverken for det ene eller det annet, men viser hvordan det må gjøres vold på håndens anatomi for å få frem en sverdstilling som passer for situasjonen. De kan derfor tas til inntekt for den anatomisk riktige stilling som bare tillater hugget.

En korrekt håndstilling finner man derimot på Kong Kristian I's reisealter med bilder fra Hellig Olavs liv. Her ser man nokså tydelig at sverdet vanskelig kan holdes på noen annen måte, endda over-

hjaltet er formet som en stor kule og derfor bedre kan gi plass for en ledigere håndstilling (fig. 24).

Nu har det selvfølgelig allikevel vært mulig å tilføye sår med odden på hjaltesverdet, men de har trolig vært mere tilfeldige risp eller stikk enn egentlige støt. Det må derfor være berettiget å betegne hjaltesverdet som et huggvåpen, mens de eneggete sverd uten hjalter stort sett var hugg-støtvåpen.

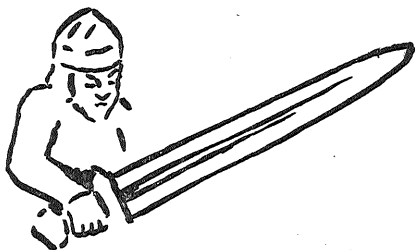

Fig. 24. Fra Kristian I's reisealter.

NOTER

- ¹ Sapaeraen og dens udvikling s. 197 ff. Om Schaschkaens Opstaaen s. 177 ff.
² Boeheim s. 261. ³ Alm s. 8, jfr. Boeheim s. 249. ⁴ Pallasken s. 162 og 166.
⁵ Pallasken s. 165. ⁶ Atlas for Nord. Oldk. pl. B II nr. 4 og 6, B III nr. 19.
⁷ J. Mollerup-Thomsen s. 125. ⁸ Gjessing. Pl. XIV og XXV b. ⁹ Sauer s. 69.
¹⁰ Om norske sabler og deres klingekonstruktion. ¹¹ Om norske sabler og deres klingekonstruktion s. 81. ¹² Sauer s. 76. ¹³ Om Sabelgreb s. 295. ¹⁴ Gjessing Pl. XIII, Merovingisk og Norsk fig. 6 a og 48. ¹⁵ Alm s. 8. ¹⁶ Post s. 11.
¹⁷ Post s. 53. ¹⁸ Pallasken s. 165. ¹⁹ Sauer s. 71. ²⁰ Haenel s. 22.
²¹ Etnografiske Vaaben s. 87. ²² Schaschkaen s. 5 ff. Om Schaschkaens Opstaaen s. 177 ff. ²³ Om Sabelgreb s. 296 ff. ²⁴ Kurvefæster s. 91. ²⁵ Rygh nr. 187—188. ²⁶ Rygh nr. 189. ²⁷ Grieg: Hadelands eldste Bosetningshistorie fig. 5. ²⁸ Vimose Fundet Pl. 6. ²⁹ Viking Antiquities fig. 37, Jan Petersen fig. 59. ³⁰ Snartemofunnene s. 19. ³¹ Rygh 190 a. ³² Rygh 191 og 496—500: ³³ Merovingisk og Norsk. ³⁴ Studier i Norsk Merovingertid.
³⁵ Dueaas Fundet s. 385 nr. 1 og 386 nr. 1. ³⁶ Hadelands eldste Bosetningshistorie fig. 37 og 38. ³⁷ Vimose Fundet pl. 7 fig. 23—28. ³⁸ Merovingisk og Norsk fig. 6 a. Ab. 1902 s. 324 nr. 1, C 20001. ³⁹ Rygh 498. ⁴⁰ Merovingisk og Norsk fig. 2. ⁴¹ Gjessing. Pl. XXI. ⁴² Gjessing Pl. XXIV b og XXV a. ⁴³ Problemet Det cypiske Sværdfæste s. 145 ff. ⁴⁴ Boeheim s. 233 fig. 263. ⁴⁵ Boeheim s. 238. Fowke pl. LX, LXIX, LXXV, LXXVII. ⁴⁶ Merovingisk og Norsk s. 3. ⁴⁷ Gjessing s. 73, Pl. X og XXII a. Merovingisk og norsk fig. 2. ⁴⁸ Gjessing. Pl. X. ⁴⁹ Merovingisk og Norsk s. 22. ⁵⁰ Gjessing Pl. XXIV, jfr. Merovingisk og Norsk s. 23, fig. 44. ⁵¹ Kamp med Hugvaaben s. 72. ⁵² Gjessing. Pl. XIII, Merovingisk og Norsk s. 23. ⁵³ Merovingisk og Norsk fig. 48. ⁵⁴ Merovingisk og Norsk s. 23. ⁵⁵ Gjessing. Pl. XXV b. ⁵⁶ Gjessing. Pl. XIV. ⁵⁷ Gjessing. Pl. XXV a. ⁵⁸ Rygh s. 27. ⁵⁹ Gjessing s. 70. ⁶⁰ Gjessing. Pl. XXII b. ⁶¹ Nye jernaldersfund fig. 100 og 102. ⁶² Salmo fig. 43. ⁶³ Nye jernaldersfund s. 79 ff. ⁶⁴ Jan Petersen s. 56. ⁶⁵ Jan Petersen s. 8 ff. ⁶⁶ Rygh og Jan Petersen. ⁶⁷ Jan Petersen fig. 119. ⁶⁸ Jan Petersen s. 13. ⁶⁹ Jan Petersen s. 13. ⁷⁰ Jan Petersen s. 12. ⁷¹ Lorange s. 9 ff. ⁷² Schreiner s. 257 og Wagner s. 28 og 35 ff. ⁷³ Balodis s. 227 fig. 5 og s. 231 fig. 3. ⁷⁴ Kongespeilet s. 385. ⁷⁵ Kongespeilet s. 376.

LITTERATUR

- Alm: Blanka Vapen och Skyddsvapen. (Sthlm MCMXXII).
Balodis, F.: Det Äldsta Lettland. (Sthlm 1940).
Boeheim, W.: Handbuch der Waffenkunde. (Leipzig 1890).
Bruhn, A.: Danske Bronzealdersværd. Vaabenhistoriske Aarbøger III. (Khavn 1940).
— Sapaeraen og dens Udvikling. Do. III b. (Khavn 1941).
Det Kgl. Nordiske Oldskrift-Selskab, utg. av: Atlas For Nordisk Oldkyndighed. (Kjhavn MDCCCLVII).
Drevon, A.: Korte Regler For Fegtning. (Kria 1912).
Engelhardt, C.: Fynske Mosefun No. II. Vimose-Fundet. (Kjhavn 1869).
Einersen, H. utg. av: Kongs-Skugg-Sio. Det Kongelige Speil. (Sorøe 1768).
Enlart, C.: Manuel D'Archeologie Francais. (Paris 1927).
Fowke, F. R.: The Bayeux Tapestry. (London 1875).
Gardner, G. B.: Problemet Det cypriske Sværdfæste. Vaabenhistoriske Aarbøger II b. (Khavn 1938).
Gjessing, G.: Studier i Norsk Merovingertid. (Oslo 1934).
Grieg, S.: Hadelands Eldste Bosetningshistorie. (Oslo 1926).
— Merovingisk og Norsk. (Kria 1923).
— Viking Antiquities in Great Britain and Ireland. (Oslo 1940).
Haenel: Alte Waffen. (Berlin 1913).
Herbst, C. F.: Dueaas-Fundet. Annaler For Nordisk Oldkyndighed Og Historie. (Kjhavn 1849).
Hougen, B.: Snartemofunnene. (Oslo 1935).
Jacobsen, H. Etnografiske Vaaben. E. A. Christensens Vaabensamling. Vaabenhistoriske Aarbøger I b. (Khavn 1935).
— Pallasken. Do. II b. (Khavn 1938).
— Kurvefæster. Do. III. (Khavn 1940).
— Om Sabelgreb. Do. III c. (Khavn 1942).
— Kamp Med Hugvaaben. Do. IV. (Khavn 1943).
Lorange, A. L.: Den Yngre Jernalders Sværd. (Bergen 1889).
Mollerup. Thomsen, J.: Det Japanske Sværd. Vaabenhistoriske Aarbøger I c. (Khavn 1936).
Petersen, Jan: De Norske Vikingsverd. (Kria 1919).
Post: Das Zeughaus. Waffensammlung I. (Berlin 1929).
Rygh, O.: Norske Oldsager. (Chria 1885).
Salmo, H.: Die Waffen Der Merowingerzeit In Finland. (Helsingfors 1938).

- Sauer: Grundriss der Waffenlehre (München 1876).
- Schreiner, K. E.: Menneskeknoglene fra Osebergskibet og andre Norske Jernalderfund. (Oslo 1927).
- Shetelig, H.: Nye jernaldersfund paa Vestlandet. Bergens Museums Aarbok 1916—17.
- Triikman, H.: Schaschkaen. Vaabenhistoriske Aarbøger III. (Khavn 1940).
- Triikman, H. og Jacobsen, H.: Om Schaschkaens Opstaaen. Vaabenhistoriske Aarbøger III b (Khavn 1941).
- Wagner, K.: Mittelalterknochen aus Oslo (Oslo 1927).
- X: Om norske Sabler og deres Klingekonstruktion. Norsk Artilleritidsskrift 1905 nr. 2.

CHARLOTTE UNDSET THOMAS:

NORSK ARKEOLOGISK LITTERATUR 1942—43

Oversikter over Norsk arkeologisk litteratur er stillet sammen av W. P. SOMMERFELDT: Norsk arkeologisk litteratur 1814—1913 (Oldtiden, B. V, Kra. 1905) og ANATHON BJØRN: Bibliographie des sciences préhistoriques en Norvège 1900—1935, Oslo 1936. Den siste fins også optrykt i U. O. Årb. 1935—36. Disse bibliografier er supplert ved litteraturlister i Viking B. I, 1937 og følg. bind. I Viking blir det hvert år tatt inn en liste over det siste års arkeologiske litteratur. Redaksjonen er takknemlig for å bli underrettet om mulige feil eller mangler.

BRØGGER, A. W.: Glåmdalen i oldtiden. (Norske Bygder V.) Glåmdal. (Bergen 1942 s. 2—12.)

— Hvor lå Helluland, Markland og Vinland. (Naturen 1943.)

BØE, JOHS: Fra ledens fortid. Et forsøk. (Viking VI, 1942, s. 175—194.)

ENGELSTAD, HELEN: Messeklær og alterskrud. Middelalderske paramenter i Norge. (164 s., Oslo 1941.)

FETT, PER: Bergens Museums tilvekst av oldsaker 1942. (B. M. Årb. 1942.)

— Nye gravfunn frå eldre jernalder på Vestlandet. (B. M. Årb. 1943.)

FÆGRI, KNUT: Klimahistorie og arkeologi. (Naturen 1942. s. 310—17.)

GJESSING, GUTORM: Oldsaksamlingens tilvekst 1936—37. (Tr. Mus. Årsh. Vol. 63 (1940) nr. 1, s. 1—87. (Tromsø 1942.)

— Yngre steinalder i Nord-Norge. (Inst. f. sammenl. kulturforskn. Serie B. XXXIX.) (Oslo 1942, s. I—XII + 1—525.)

— Førhistorisk tid. (Kristiansunds historie. Bd. I, 1. halv. s. 3—32. Kristiansund 1942.)

— Lødingen i førhistorisk tid. (Håløygminne 1942, s. 236—48, 256—67, 306—14.)

— Une sépulture à haches en bateau Norvegienne. (Acta Archaeologica XIII, 1942, s. 215—23.)

- GJESSING, GUTORM: Stålhueene fra Bejarn og andre norske stålhuer fra mellomalderen. (Viking VI, 1942, s. 75—108.)
- GRIEG, SIGURD: Norrøne hus på Vesthavsoyene. Fra de senere års undersøkelser. (Viking VI, 1942, s. 109—148.)
- Vestfolds Oldtidsminner. Arkeologiske Landskapsundersøkelser i i Norge II, side 1—752. Oslo 1943.
- HAUGLID, ROAR: Kirkebygning og kirkekunst. Sørums herred. (Bind I' s. 123—66. Oslo 1942.)
- Gildebord og høysete. Middelalderens ringbord. (Ab. 1941, s. 45—66. Oslo 1943.)
- HOLST, HANS: Universitetets Myntkabinett, Oslo, i budsjettåret 1941—42. (Nord. Num. Årsskr. 1942, s. 235—239.)
- Myntliknende kulturminner i norske funn. (Nord. Num. Årsskr. 1942, s. 139—172.)
- Les collections gréco-romano-byzantino du Cabinet des médailles de l'Université d'Oslo pendant 125 ans (1817—1942.) (Symbolae Osloenses. 1942. Secta Eitremiana, s. 34—42.)
- Gullmyntene fra østre Hvatum. (Nord. Num. Un. mdl. 1942, s. 84 f.)
- HOUGEN, BJØRN: Europeisk og asiatisk i folkevandringsstilen. (Viking VI, 1942, s. 149—173.)
- Nordisk billedkunst i jernalderen. (Kunst og kultur, 28. årg. 1942, s. 65—92.)
- L'ORANGE, H. P. Domus Aurea — der Sonnenpalast. (Symbolae Osloenses. 1942. Secta Eitremiana, s. 68—100.)
- LUND, H. EGENÆS: Når ble røysene langs kysten bygget? (Naturen 1943 nr. 4, s. 121—128.)
- Cirkumpolar steinalder. Nordnorske steinaldersproblemer i støpeskjeen. (Anmeldelse). (Håløygsminne 1943, bd. 6, s. 369—79.)
- MARSTRANDER, SVERRE: Two Etruscan Mirrors in the Museum of applied Art, Oslo. (Symbolae Osloenses. 1942. Serta Eitremiana, s. 101—11.)

- MOLAUG, RAGNHILD BJERREGAARD: Ullkurven fra Seljord. (By og bygd I, 1943, s. 57—66.)
- OLSEN, MAGNUS: Eldste forekomst av navnet Hlaðir. (Maal og minne 1942, s. 154—56.)
- Kultminne i stadnamn. 3. Norge. (Nordisk Kultur XXVI [1942], s. 59—73).
- „By og Bygd“. (By og Bygd. Norsk Folkemuseums årbok 1943, s. 5—8).
- Grimhilds og Gudruns runeinnskrifter. (Avhandlinger utg. av Det No. Vid.-Ak. i Oslo. II. 1943. No. 1). Oslo 1943.
- Lappisk i en islandsk runeinnskrift. Av Magnus Olsen og Knut Bergsland. (Smst. No. 2). Oslo 1943.
- Torv-Einar og Kormak. Maal og minne 1942, s. 151—53.)
- En futhark-innskrift i Lom kirke. (Lom nr. XIX). (Maal og minne 1943, s. 88—96.)
- PETERSEN, JAN: Oldsaksamlingens tilvekst 1942. (Stav. Mus. Årsh. 1941—42, s. 7—28.)
- PETERSEN, TH.: Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Museet. Oldsaksamlingens tilvekst 1942, s. 1—28.)
- Bygdeborger i Det nordenfjeldske Norge. (Viking VI, 1942, s. 1—48.)
- Nye stenalderfunn fra Rørosdistriktet. (T. V. F. bd. XV, nr. 36, s. 139—42.)
- En gravplass fra vikingetiden på Vernes, Stjørdal. (T. V. F. bd. XVI, nr. 17, s. 61—64.)
- REICHBORN-KJENNERUD, I. Sjá milli fóta sér. (Maal og minne 1943, s. 83—87.)
- SULENG, HENRIK: Boplassfunn fra stenalderen i Haldendistriktet. (Viking VI, 1942, s. 49—74.)
- THOMAS, CHARLOTTE UNDSSET: Norsk arkeologisk litteratur 1941—1942. (Viking VI, 1942, s. 195—199.)

FORKORTELSER:

Ab. = Årsberetning fra Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers Bevaring, Oslo.

B. M. Årb. = Bergens Museums Årbok. Historisk antikvarisk rekke.

Stav. Mus. Årsh. = Stavanger Museums Årshefte.

Tr. Mus. Årsh. = Tromsø Museums Årshefte.

Nord. Num. Årsskr. = Nordisk Numismatisk Årsskrift.

Nord. Num. Un. medbl. = Nordisk Numismatisk Unions medlemsblad.

T. V. F. = Det kgl. Norske Videnskabers Selskabs Forhandlinger, Trondheim.

U. O. Årb. = Universitetets Oldsaksamlings Årbok, Oslo.

NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Styrets årsberetning

Representantskapsmøte holdtes 23. november 1942 i Universitetets Oldsaksamling. Preses refererte årsberetning og revidert regnskap (trykt i „Viking“ VI, 1942, s. 201—207). Representantskapet henstillet til styret å utarbeide ståtutter for fondet, likeledes om å få midlene i dette plasert i offentlige obligasjoner for å få høyere renter for pengene enn om de fortsatt skulle stå på alminnelige sparebankvilkår.

Representantskapet besluttet å foreslå for generalforsamlingen gjenvalg av de uttredende styremedlemmer Cato Rachlew, Ole Bergesen, Haakon Shetelig og Knut Hermundstad.

Den forandring (supplering) som var foreslått av styret i Selskapets vedtekter ble tiltrådt av representantskapet. „L.nr. 12, 20. august 1942 om organisasjoner og foreninger m. v.“ nødvendiggjorde følgende tilføyelser til Selskapets vedtekter:

Tilføyelse til § 1: Selskapets sæte er i Oslo.

Tilføyelse til § 5: Selskapet forpliktes ved underskrift av preses med parafering av generalsekretæren.

Tilføyelse til § 6:

1ste ledd: Kassereren besørger under styrets kontroll Selskapets bokførsel.

Ny § 10: Hvis Selskapet oppløses skal det som det eier overlates til Universitetets Oldsaksamlings disposisjon.

Generalforsamlingen, den sjette ordinære, holdtes deretter i Universitetets Oldsaksamlings bibliotek. Det var fremmøtt ca. 30 medlemmer. Preses, H.R.advokat Henrik Bergh, refererte årsberetning og regnskap som ble godkjent og ikke framkalte andre bemerkninger enn noen supplerende ord av preses. Likeledes godkjente generalforsamlingen de av styret foreslåtte vedtektsforandringer i Selskapets vedtekter.

Valg. De av representantskapet foreslåtte styremedlemmer ble gjenvalgt ved akklamasjon. På samme måte gjenvalgtes revisorene, dr. ing. Alf Bjercke og forlagsbokhandler Gustav E. Raabe.

Deretter oppløstes generalforsamlingen. Følgende herrer underskrev protokollen: arkitekt Carl Berner, murmester P. Kristensen og konservator Yngvar Aas samt preses.

Selskapets virksomhet siden 23. november 1941.

Sammen med „Viking“ 1942 ble sendt følgende opprop til medlemmene:

„Til medlemmene.

Utgivelsen av „Viking“ er for tiden den viktigste oppgave for Norsk Arkeologisk Selskap. Andre av Selskapets programposter som det å samle arkeologiens venner til foredragsmøter og stevner ved viktige kulturminner må under de rådende forhold med reisevanskeligheter o. s. v. tre i bakgrunnen.

„Viking“ søker å bringe artikler og avhandlinger innenfor alle områder av norrøn arkeologi i saklig fremstilling og leselig form. I denne tid med dens sterke leselyst og stadig stigende historiske sans skulle vi tro at også vårt tidsskrift bidrar til å dekke et behov. I de 5 år som er gått siden starten er da også Selskapets medlemstall vokset jevnt og sikkert, idet første bind avsluttedes med en medlemsliste på 487 nr., mens antallet nå er kommet opp i 788.

Det er gledelig, men det er ikke nok. Med de stadig økende utgifter må tallet ytterligere opp. Vi appellerer derfor atter en gang til

hver især av våre medlemmer om å skaffe nye, hver i sin krets. Slutt opp om vårt virke for å styrke de verdier som alt arbeid med Norges eldste historie gir.“

Også denne gang var resultatet utmerket, idet det skaffet Selskabet 2 nye representantskapsmedlemmer (ved verkseier Arild Berg) og 175 nye vanlige medlemmer. Av disse siste har generalkonsul P. M. Røwde tegnet seg for 100 alene. Selskapet har nå 81 representantskapsmedlemmer, 707 vanlige norske medlemmer og 145 vanlige utenlandske medlemmer. Alt i alt har således Norsk Arkeologisk Selskap nå 933 medlemmer.

Også i år er selskapets virksomhet i hovedsaken konsentrert om utgivelsen av „Viking“ som på tross av papirrasjonering etc. framkommer i et godt utstyr — tidene tatt i betraktning. Det har således lykkedes å skaffe et noe bedre tekstpapir enn ifjor. Plansjene og omslag er av den gamle gode kvalitet.

Regnskapet er oppgjort pr. 1 november og er inntatt på de følgende sider.

Valg. Styret har i terminen 1942—43 bestått av Henrik Bergh (preses), F. M. Treschow (visepreses), Cato Rachlew, Georg Eliassen og Ole Bergesen med A. W. Brøgger som generalsekretær. Varamenn i styret er K. N. Stensrud, Haakon Shetelig, H. Gabrielsen og Knut Hermundstad. For tur til å tre ut står i år Treschow, Eliassen, Stensrud og Gabrielsen. Likeledes står preses og generalsekretær i år på valg. Dessuten revisorene.

Henrik Bergh	F. M. Treschow	
Cato Rachlew	Georg Eliassen	Ole Bergesen
K. N. Stensrud	Haakon Shetelig	H. Gabrielsen
Knut Hermundstad	A. W. Brøgger	

REGNSKAP

fra 1. november 1942 til 1. november 1943.

GEVINST- OG

Debet:

Årbok og andre trykningsomkostninger .	kr.	7 396.13	
Honorarer og oversettelser	»	2 362.50	
			kr. 9 758.63
Porto og kontorhold	»	881.62	
Gasjer	»	900.00	

kr. 11 540.25

STATUS PR.

Aktiva:

Innestående i bank	kr.	976.28	
Utestående fordringer	»	8 395.00	

kr. 9 371.28

Fondet:

Kapital pr. 1. november 1942	kr.	2 549.93	
8 livsvarige medlemmer à kr. 50.00	»	400.00	
Renter	»	80.40	
			kr. 3 029.97

TAPSKONTO

Kreditt:

65 representantskapsmedlemmer	kr. 6 499.50	
842 vanlige medlemmer	» 4 310.07	
		kr. 10 809.57
Joh. Grundt Tanum, oppgjør 1942	» 235.30	
Boksalg	» 120.00	
Renter	» 7.20	
Balanse, underskudd	» 368.18	
		<u>kr. 11 540.25</u>

1. NOVEMBER 1943

Passiva:

Kapitalkonto pr. 1. november 1942	kr. 9 739.46	
÷ Årets underskudd	» 368.18	
		kr. 9 371.28
		<u>kr. 9 371.28</u>

Innkjøpt 2 Hypotekbankobligasjoner

å kr. 1000.00, $3\frac{1}{2}\%$ Serie 1942 II Kurs $101\frac{5}{8}$	kr. 2 032.50	
Kurtage $\frac{1}{8}\%$	» 2.54	
Renter $3\frac{1}{2}\%$ $\frac{1}{10}$ — $\frac{9}{12}$ —42 = 69 dager	» 13.42	
		kr. 2 048.46
Innestående i bank	» 981.51	
		<u>kr. 3 029.97</u>

Oslo 1. november 1943.

T. Dannevig Hauge.

Revidert og funnet i orden.

Alf Bjercke. Gustav E. Raabe.

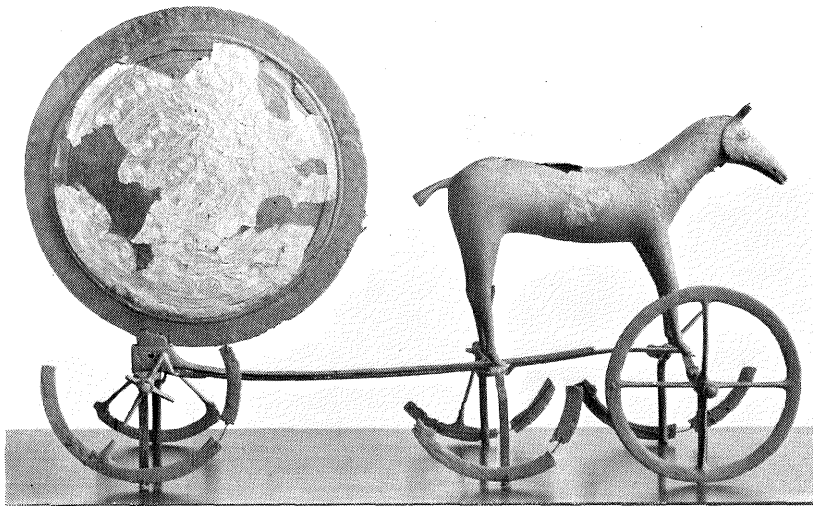

Fig. 1. Solhesten fra Trundholm.

Fig. 2. Soloffer-hestene på den ene av Fordal-ristningene i Hegra.

Fig. 1. Fruktharhetsgudinna fra Faardal kjører med slangehesten.
 Fig. 2. Solhester på trekrakken fra Byneset, Trøndelag.

Fig. 1. Hestekamp fra folkevandringstida på Häggebysteinen, Uppland.
Fig. 2. Hester med mannsmaske på sverdslirsbeslaget fra Amdal,
Vest-Agder.

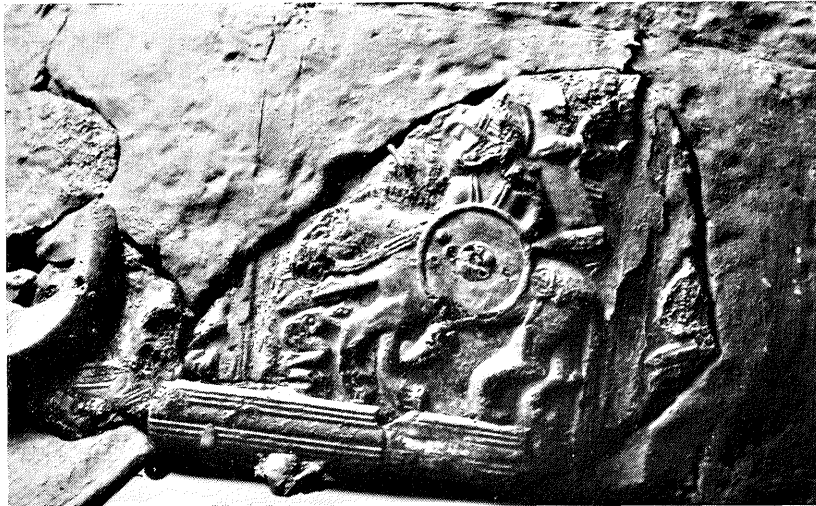
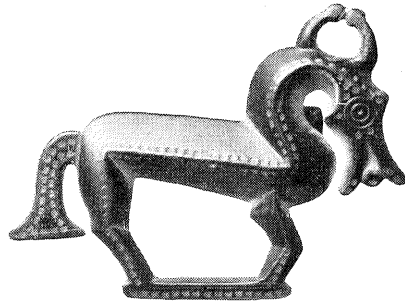

Fig. 1. Hornet hest fra folkevandringstida. Bjerga, Gotland.

Fig. 2. Oden fra Vendel. Stykket er defekt, så bare den ene av ravnene er bevart.

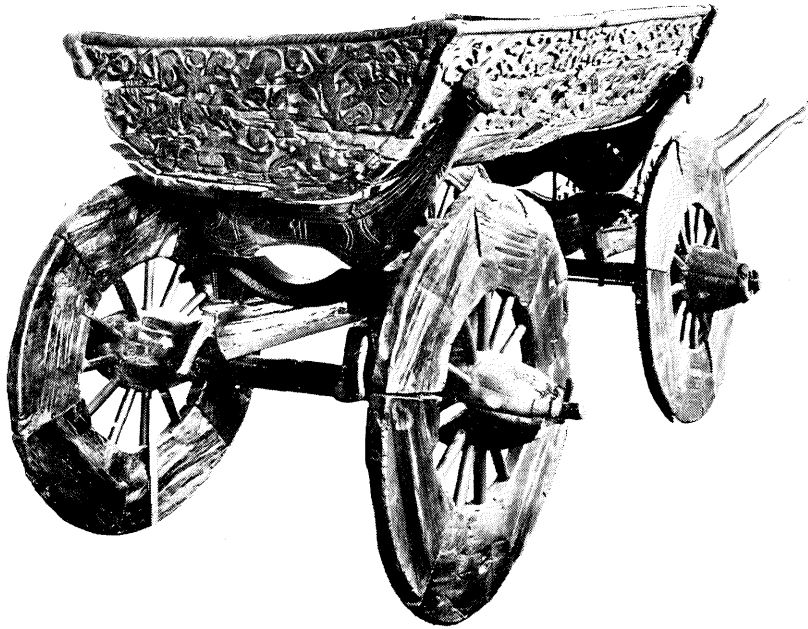

Fig. 1. Frøys hellige vogn fra Osebergfunnet.
Fig. 2. Bildescene skåret ut på vognkarmen.

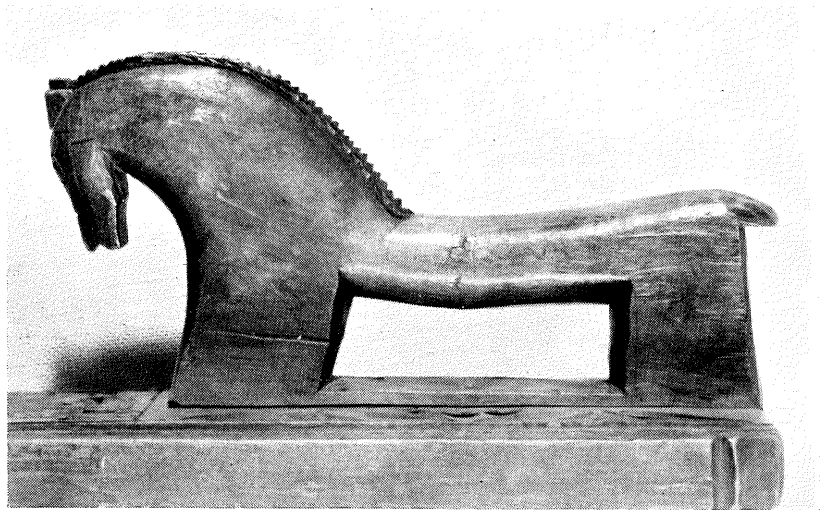

Fig. 1. Eggjum-hesten.

Fig. 2. Fruktbarhetshest på mangletre fra Sør-Odal.

